BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

CLAUSEWİTZ VE SCHMİTT'TE POLİTİKA- SAVAŞ İLİŞKİSİNE DAİR BİR ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ümit Yaşar İREN

BURSA 2022

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

CLAUSEWİTZ VE SCHMİTT'TE POLİTİKA- SAVAŞ İLİŞKİSİNE DAİR BİR ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ümit Yaşar İREN

Danışman

Prof. Dr. Funda GÜNSOY TUROWSKI

BURSA 2022

ÖZET

Yazar adı soyadı	**Ümit Yaşar İREN**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim dalı	**Felsefe Anabilim Dalı**
Bilim dalı	
Tezin niteliği	*Yüksek Lisans*
Mezuniyet tarihi	**……/……/20….**
Tez danışmanı	**Prof. Dr. Funda GÜNSOY TUROWSKI**

Clausewitz ve Schmitt'te Politika- Savaş İlişkisine Dair Bir Analiz

Teknolojik alanda yaşanan gelişmeler savaşlarda da köklü değişimlere neden olmuştur. Bu tezin temel amacı, savaşlarda yaşanan bu değişimler sonrasında Clausewitz'in "savaş sadece politikanın başka araçlarla devamıdır.'' argümanının geçerliliğini koruyup korumadığını Carl Schmitt'in görüşlerinden istifade ile sorgulamaktır. Bu çerçevede, tezin ilk bölümünde, savaşın kavramsal incelemesi ile savaşın felsefe içerisindeki yeri ele alınmıştır. Müteakiben savaşlarda yaşanan dönüşümler ile Clausewitz'in savaş üzerine görüşlerine yer verilmiştir. Tezin ikinci bölümünde, politikanın kavramsal analizi ile Schmitt'te politik olan savaş ilişkisi incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise günümüzde savaş ile politikanın bir bağlatısının olmadığına dair iddialar incelenerek Clausewitz'in tezinin geçerlilik durumu değerlendirilmiştir.

Kelimeler: Clausewitz, Schmitt, Savaş, Politika, Felsefe

ABSTRACT

Name & surname	**Ümit Yaşar İREN**
University	**Bursa Uludag University**
Institute	**Institute of Social Sciences**
Field	**Philosophy**
Subfield	
Degree awarded	***Master***
Date of degree awarded	**……/……/20….**
Supervisor	**Prof. Dr. Funda GÜNSOY TUROWSKI**

An Analysis of the Relationship Between Politics and War in Clausewitz and Schmitt

Technological developments have caused radical changes in wars. Main purpose of this thesis is querying the validity of Clausewitz's arguments which states '' war is a continuation of policy by other means'' after these radical changes in wars by utilizing the Carl Schmitt's opinions. Within this scope, in the first part of the thesis, it is considered that conceptual examination of war and the place of war in philosophy. Following, it is discussed transformations of wars and ideas of Clausewitz about war. In the second part of the thesis, it is examined conceptual analysis of policy and politicized war relations at Schmitt. In the conclusion part, it is evaluated that the validity of Clausewitz by analyzing claims about there is no correlation between policy and war in these days.

Keywords: *:* Clausewitz, Schmitt, war, policy, philosophy

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

TABLOLAR ..... **x**

KISALTMALAR ..... **xi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ VE FELSEFE

1. SAVAŞ KAVRAMI **4**

1.1. Etimolojik Köken *4*

1.2. Savaşa Dair Tanımlar *6*

1.3. Savaşın Tanımlanmasında Kullanılan Belirleyici Özellikler *6*

2. SAVAŞIN NEDENLERİ **9**

2.1. İnsan Doğası *10*

2.2. Devletlerin ve Toplumların Yapıları *16*

2.3. Uluslararası Sistemin Yapısı *18*

3. HERAKLEİTOS'TAN CLAUSEWİTZ'E: FELSEFE TARİHİNDE SAVAŞ **19**

3.1. İlkçağ Felsefesinde Savaş *20*

3.2. Ortaçağ'da Haklı Savaş *24*

3.3. Modern Dönem *28*

3.3.1. Machiavelli 29

3.3.2. Thomas Hobbes 32

3.3.3. J.J.Rousseau 34

3.3.4. G. W. F. Hegel 37

4. SAVAŞIN DOĞASI: CLAUSEWİTZ VE SAVAŞ ÜZERİNE **39**

4.1. Clausewitz Kimdir? *39*

4.2. Clausewitz; Savaş Üzerine *40*

4.2.1. Savaşın Teorisi 40
4.2.2. Mutlak ve Gerçek Savaş 42
4.2.3. Savaş ve Aşırılık 44
4.2.4. Savaş ve Politika 45
4.2.5. Clausewitz ve Strateji 48

5. SAVAŞLARDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER 50

5.1. Asker Devrim, Askeri Faaliyetlerde Devrim 50

5.2. Nesillere Göre Savaşların Ayrımı 51

5.3. Hibrit Savaş 53

II.BÖLÜM

POLİTİKA KAVRAMI VE POLİTİKANIN DOĞASI

1. POLİTİKA KAVRAMI 57

1.1. Etimolojik Köken 58

1.2. Politikanın Farklı Anlamları 60

1.3. Politika Tanımlarının Ortak Noktaları 61

1.4. İç politika-Dış politika ve Uluslararası Politika 62
1.4.1. İç Politika -Dış Politika Etkileşimi 63
1.4.2. Uluslararası Politikanın Aktörleri 63
1.4.3. Dış Politikanın Yöntem ve Araçları 65
1.4.4. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Savaş 66

2. CARL SCHMİTT VE POLİTİK OLAN 69

2.1. Carl Schmitt Kimdir? 69

2.2. Schmitt'te Politik Olan'ın Devletle ve Savaşla İlişkisi 70

2.3. Schmitt'te Politik Olan 70

2.4. Dost -Düşman Ayrımı 71

2.5. Savaş ve İç Savaş 72

2.6. Politik Birlik 74

2.7. Çoğulcu Devlet, Çoğul Evren 75

2.8. Savaşın Meşruluğu 77

2.9. Aksiyon ve Durum Olarak Savaş 78

2.10. Barış ve Savaş Arasındaki Sınır 78

3. SCHMİT'TE PARTİZAN TEORİSİ 79

3.1. Partizan Kimdir 80

3.2. Partizan Olmanın Kriterleri 80

3.3. Partizanın Hukuki Durumu 81

3.4. Partizan Teorisinin Gelişimi 82

3.5. Modern Partizanın Görünümleri 84

III. BÖLÜM

SONUÇ: GÜNÜMÜZDE SAVAŞ VE POLİTİK

1. CLAUSEWİTZ'İ ANLAMAYA ÇALIŞMAK 87

1.1. Savaş Sadece Politikanın Başka Araçlarla Devamıdır 88

1.2. Savaş Bir İrade Dayatmasıdır 91

1.3. Savaşın Değişen Doğası 92

2. YENİ SAVAŞLAR: CLAUSEWİTZ'DEN AYRILIK VAKTİ Mİ? 93

2.1. Devletin Tekelliğinden Çok Aktörlülüğe : Devletler Çağının Sonu mu 97

2.2. Politik Olandaki Dönüşüm ve Yeni Savaşlar 105

2.3. Savaşlar Rasyonel mi? 111

2.4. Dehşet Dengesi; Savaşın önlenmesinde Nükleer Silahların Rolü 115

2.5. Savaş Kültürü: Politik Olmayan Savaş 119

SONUÇ 122

KAYNAKÇA 126

TABLOLAR

Tablo 1: Savaşların dönüşümüne yönelik yaklaşımlar

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AD : Askeri Devrim

ATD : Askeri Teknik Devrim

BM : Birleşmiş Milletler

NATO : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

RMA : Revolution in Military Affairs (Askeri Faaliyetlerde Devrim)

s : Sayfa

ss : Sayfa sayısı

TDK : Türk Dil Kurumu

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

Vb. : Ve benzeri

Vd. : Ve diğeri

GİRİŞ

"HAYVANLAR KAVGA eder, fakat savaşmaz. Primatlar arasında, türdeşlerini planlı biçimde, büyük çapta ve coşkuyla öldüren tek varlık insandır. Savaş, onun en önemli buluşlarından biridir; barış yapma yeteneği, muhtemelen onun daha sonraki bir kazanımıdır

Erzensberger (1995)

Herkesin lanetleyip kaçınmak ister göründüğü ama doğamız gereği imiş gibi kabullendiğimiz savaş, maalesef insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Her ne kadar savaşlar üzerine yazılan ilk detaylı eser Thukydides'in *Peleponnes Savaşı* olsa da aslında savaşın başlangıcını Kabil'in Habil'i öldürmesine kadar götürmek mümkündür. Tanrı'ya sundukları armağanlardan, Habil'inkinin kabul edilmesi üzerine Kabil'in Habil'i öldürmesiyle sonuçlanan kardeş kavgası, o günden sonra da değişik gerekçelerle (ya da bahanelerle) şiddetlenerek devam etmiştir. Aşağıda verilen istatistiki bilgiler bu şiddetin boyutlarındaki vahameti gözler önüne sermektedir.

Bazı yazarlara göre 7000 yıllık bilinen insanlık tarihinde, her yüz yılın sadece 13 yılı barış içerisinde geçerken, 87 yılında ise savaşlar yaşanmıştır. (Sander, 2013,s.594) Integrated Regional Information Networks (IRIN)'un yıllar ve savaşlara dair haritasına göre günümüzde dünyanın yaklaşık 40 bölgesinde savaşlar devam etmektedir. (Dünyanın en az 40 bölgesinde, 2018) Heidelberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü'nün çalışmalarına göre ise dünya genelinde hali hazırda 18 savaş sürmektedir. Öte yandan 400'den fazla kriz durumu mevcut olup, bunların 226'sı şiddet içermektedir. (Dünya'da18 savaş 400'den fazla kriz yaşanıyor, 2017) Dünya Sağlık Örgütünün 2002 tarihli raporunda sadece 20. yüzyılda dünyada yaklaşık 191 milyon kişinin savaşların doğrudan ya da dolaylı etkisi nedeniyle hayatını kaybettiği ve hayatını kaybedenlerin yarısının sivil

olduğu vurgulanmaktadır.(Yılda 1.6 milyon kişi, 2002) Yine 1970 sonlarında İsviçreli bilim adamı Jean Jacques Babel'e göre 5 bin 600 yılda meydana gelen14 bin 500 bölgesel ya da ulusal savaşta, o günkü (1970) dünya nüfusu kadar, yani yaklaşık 3 milyar 650 milyon insan ölmüş, 110 milyon insan da sakat kalmıştır. Bu savaşların maliyeti ise 500 kentrilyon dolar düzeyinde olup, Babel'e göre eni 8 kilometre, kalınlığı 8 metre, uzunluğu ise ekvatoru çevreleyen som altından bir kuşağın değerine eşittir. (Baş, 2009) Bu durumda aynı dönem içinde doğan, yaşayan ve ölen kabaca 185 insan neslinden sadece 10 tanesine barış içerisinde yaşamak kısmet olmuştur. (Archer ve Gartner, 1996, s.247)

Savaşın insan hayatı üzerindeki bu vahim etkileri Uluslararası İlişkiler, Sosyoloji, Psikoloji, Askeri vb. birçok disiplin tarafından savaş üzerine çeşitli çalışmalar yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Antik Yunandan günümüze savaş gerçeği ile karşı karşıya kalan filozoflar, dolayısı ile felsefe de doğal olarak savaşa kayıtsız kalamamıştır. Yaşadıkları dönemlerde sürekli savaşla yüzleşen filozoflar Ertan Kardeş'in de belirttiği gibi barışın imkânı üzerine birtakım arayışlar içerisine girmişlerdir. (Kardeş,2019 s.9) Nitekim antik Yunanda Platon, Aristoteles gibi filozoflar eserlerinde zaman zaman savaşa değinirken özellikle modern dönemde Machiavelli, Hobbes, Rousseau gibi düşünürler doğrudan savaş ile ilgili konuları içeren felsefi eserler vermişlerdir. Bu düşünürlerden ikisi de Clausewitz ve Carl Schmitt'tir.

Clausewitz, 1831 yılında yayınlanan *Savaş Üzerine* isimli eserinde, bir yandan savaşın stratejisini ve silahlı kuvvetlerin kullanımı gibi askeri yönlerini ele almış, öte yandan savaşın doğası ve bununla ilintili olarak amaç ve araçlarının üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Kendi ifadesiyle felsefi sonuçlar çıkarma çabası içerisinde olmuştur. Eserinde savaşın kavramsallaştırılmasına yönelik çalışmalar yapan Clausewitz, özellikle kitabının ilk kısımlarında savaşın doğasına ve kurucu ögelerine daha çok vurgu yapmıştır. Clausewitz bu felsefi sonuç çıkarmanın yaratabileceği sorunlarından kaçma adına sözü deneyimin uygun örneklerine getirmenin zorunluluğunu dile getirmiştir. Biz de tezimizde deneyimin uygun örneklerine yer vermeye çalışacağız.

Clausewitz'in, savaşın, politikanın diğer araçlarla devamından başka bir şey olmadığını ifade ederek politika ile savaş arasındaki ilişkiyi ortaya koyma çabaları, bu bağlamda yazılacak herhangi bir çalışmada Schmitt'in olmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Onun siyasal kavramı ve buna bağlı dost düşman ayrımını dışarıda bırakamazdık. Öte

yandan günümüzde savaşlarda yaşanan değişimin bariz nedenlerinden birisini oluşturan devletler ve örgütlerin birbiri ile iç içe geçmiş mücadeleleri, Schmitt'in partizan teorisi, örgüt yapıları ve hareket tarzları ile ilgili analizlerini de zorunlulukla konumuza dahil edecektir.

Bu çalışmamızı motive eden temel soru, politika ve savaş ilişkisinde bir değişimin yaşanıp yaşanmadığıdır. Bu sorunun cevabını günümüzden yaklaşık 200 yıl önce yaşamış olan Clausewitz ve 1900'lü yılların ilk yarısında eserler veren Schmitt'in politika ve savaşa dair söylemlerinin birlikte analizini yaparak aramaya çalışacağız. Acaba savaş gerçekten Clausewitz'in belirttiği gibi politikasının diğer araçlarla devamından başka bir şey değil midir? Ya da aslında savaş politikanın bir şey üretemediği, yani politikanın bittiği yerde mi başlar? Öte yandan Clausewitz'den günümüze savaşların niteliğinde meydana gelen değişimlerin etkisiyle, savaşın doğası ile birlikte ele alındığına, savaş-politika ilişkisinde herhangi bir değişim yaşanıp yaşanmadığı, yaşandıysa bu değişimin ne boyutta olduğunu ortaya koymaya çalışmakta diğer bir amacımızı oluşturacaktır. Bu çerçevede ilk bölümde genel olarak savaşın amaç, araç ve aktörleri ele alınarak, bu amaç araç ve aktörler kapsamında savaşların niteliklerinde meydana gelen değişimler incelenecektir. Ayrıca Herakleitos'tan Clausewitz'e kadar savaşın felsefe içerisinde yeri ele alınacak, filozofların savaşa bakışı incelenecek ve Clausewitz'in *Savaş Üzerine* isimli eseri bağlamında savaşa dair analizleri değerlendirilecektir.

İkinci bölümde öncelikle politikanın savaş üzerindeki etkinliğine yönelik analizlerde katkı sağlaması bakımından genel olarak politika kavramının incelenmesini müteakip, iç ve dış politika ile bunların arasındaki ilişkinin savaş üzerinde etkisine dair bir değerlendirme yapılacaktır. Devamında Schmitt'te "politik olan" ın savaşla ilişkisi ile partizanın "politik olan"la olan bağı ve günümüz savaşları içindeki pozisyonu ele alınacaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise savaşların niteliğinde meydana gelen değişimler bağlamında devam eden süreç içerisinde, özellikle her iki düşünüründe savaşa yönelik felsefi paradigmalarının ışığında, bütünlüklü bir bakış açısıyla, Clausewitz'den günümüze politika- savaş ilişkisinde yaşanan değişimlere ilişkin analizi yapılacaktır

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ VE FELSEFE

1. SAVAŞ KAVRAMI

John A. Vasquez *Savaş Bulmacası* isimli eserinde bir çalışmaya tanımlarla başlamanın üç önemli faydasından söz eder. İlkin, olgunun neyi içerip neyi dışlayacağını belirleyen bir "tanım kriteri" sunarak araştırmanın gözlemsel alanının sınırını belirlemeyi sağlar. İkinci olarak sözcüğün kullanımında anlam birliği sağlar. Son olarak sıradan tanımlar araştırmaya başlamamıza yardımcı olur; konu hakkında birbirimizle konuşabilmemizi ve araştırma yapmamızı sağlar (Vasquez, 2015, s.14)

Konu savaş olduğunda çalışmaya tanımla başlamaya ihtiyaç var mıdır diye sorulabilir. Çünkü savaş olgusu bahse konu olduğunda hemen hemen herkesin zihninde ona dair bir tasarım oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak bu tasarımlar birbirlerinden farklılıklar arz edebilir. Bu durum savaşla bağlantılı diğer hususların analizlerinde de farklılıklar yaratır. Moseley (2003) savaşa dair felsefi bir incelemenin dört genel soruya odaklandığına işaret eder; savaşın ne olduğu, nedeni, insan doğası ile ilişkisi ve haklılığı. Bu çerçevede savaşın politik tanımını bulma meselesi birinci felsefi soruya odaklanır. Ancak savaşın tanımı yapıldıktan sonra, ayaklanmalar ve isyanlar savaşlardan, kişisel şiddet toplu şiddetten, fiili çatışmalar mecazi değerler çatışmalarından ayırt edilebilir. Biz de bu noktada savaş kavramının tanımlarıyla başlamanın kavram birlikteliği açısından katkı sağlayacağını düşünüyoruz

1.1. Etimolojik Köken

Gerek teknolojide gerekse uluslararası sistemde yaşanan değişimlerin savaşları da dönüştürmesi, günümüze kadar savaşa dair birçok yeni tanımı beraberinde getirmiştir. Bu tanımlar muhtemelen bundan sonra da süreç içerisinde değişmeye devam edecektir Çiçekdağı (2018) "savaş"ın, Türkçe sav, yani söz ve tartışma kökeninden türemiş bir sözcük olduğunu, yine Antik Grekçedeki karşılığı olan Polemos'un ise bir tür savaş tanrısı olduğunu, ancak polemik sözcüğünün anlamı düşünülürse yine tartışma ile karşılanabileceğini belirtir. Eğer bu kökene sadık kalınacaksa, savaş felsefi anlamda

istenen bir durum olmalıdır diye belirterek aslında kökene yönelik bir temennisini ortaya koyar.

Güven (2018) ise kelimenin Türkçe kökeninin yazılı olarak 1300'lü yıllara dayandığını söyleyerek, yine Çiçekdağı gibi atışma veya tartışma anlamına gelen "sav"dan türediğini belirtir. Antik Yunan'daki Polemos'un, mitolojide savaşın kişileştiği bireylerden biri olan Alala'nın babası bir daimon olduğunu dile getirirken, bu kavramın savaşla başka bir ilişkisine değinmez. Ancak Latince'de savaşı karşılayan *bellum* teriminin yakmak, yıkmak, yok etmek anlamına gelen *duellum*dan türediğini dile getirir. Yine İngilizcede savaşın karşılığı olarak kullanılan *war* kelimesinin ise, eski İngilizcede silahlı çatışma anlamına gelen *werre*'den, bu kelimenin ise Frenkçe isyan kargaşa anlamındaki *werro*'dan kaynaklandığını belirtir. Yine savaşın Almanca karşılığı olan *kreig*'in kökeninde de çaba, kavga, dövüş olduğunun görüldüğünü söyler.

Sıddıkov (2007), vuruş kavramlı kelimelerin etimolojisine ilişkin makalesinde savaş kelimesinin "vur" anlamındaki *tokı* veya *sok* kelimesinden türediğini ifade eder. Bu kelimelere fiilden isim yapan" –uş" eki eklenerek aynı anlamdaki isimler yapılmıştır: sokuş/tokuş; cenk, savaş. Bu süreci, (tokı>tok>sok>soğ>sov>sav>sava+-ş>savaş) şeklinde tanımlar. İngilizcede "cenk; muharebe" anlamının ifadesi için kullanılmakta olan Latince asıllı *battle* kelimesinin Latince "vur" anlamındaki *battuer*e kelimesinden gelme olduğunu da belirterek değerlendirmesinin desteklendiğini dile getirir. Öte yandan Eski Türkçe döneminde "savaş" anlamında kullanılan soğuş kelimesi çağdaş Kazak Türkçesinde *soğıs,* çağdaş Kırgız Türkçesinde *soğuş* gibi şekillerde yine "savaş" kavramın ifade edecek şekilde günümüze kadar gelmiştir.

Yukarıdaki etimolojik değerlendirmelerin ışığında bir analiz yapacak olursak; maalesef Çiçekdağı'nın iyi niyetli, savaşın kökensel olarak "sözle" ilgili olduğuna dair yorumuna katılmak pek mümkün görünmemektedir. Her ne kadar Herakleitos'da daha yumuşak bir anlam içeren Yunancada polemosun kökenine dair yeterli verimiz olmamasına rağmen savaşın genel olarak diğer dillerdeki kaynağında şiddet içeren bir fiille karşılandığını görüyoruz. Yine dilimizde savaş kavramının eş anlamlısı olarak Arapça kökenli *harp* kavramına göz attığımızda onun da "ḥrb" kökünden savaş, cenk manasına geldiğini görüyoruz Arapça ḥarba(t)'nın "kısa mızrak", Aramca *χarbā,*

İbranice de *χəreb*'in "kılıç" anlamına gelmesi, yine Akadca *χarbu*'nun "bir tür kesici savaş aleti" olması bu kavramı şiddetle ilişkilendirmektedir.(Nişanyan Sözlük)

1.2. Savaşa Dair Tanımlar

Bu bağlamda savaşın sınırlarını belirlemek adına savaşa dair yapılan çeşitli tanımlara bakmak katkı sağlayacaktır. Savaş için belki de en geniş tanımlamayı savaş-barış karşıtlığı üzerinden yapabiliriz. Nasıl ki barış dediğimizde savaşsız bir durumu yani savaşın olmadığı bir ortamı tanımlıyorsak (Veysal, 2010, s.41), savaşı da barışın olmadığı ya da barışın kesildiği an diye tanımlayabiliriz. Ancak bu tanımlama doğal olarak savaşın ne olmadığına dair negatif bir tanım sunarken, kavramsal çerçeveye dair bir şey söylemeyecektir. Dolayısı ile daha sınırlayıcı tanımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Frolov felsefe sözlüğünde savaşı "*Devletler (ya da sınıflar) arasında örgütlü silahlı mücadele; bu mücadelenin toplumsal-siyasal özü, devletlerin (ya da sınıfların) kendi politikalarını silah gücüyle sürdürmeleri*" (Frolov, 1991, s.414) olarak tanımlayarak savaşın taraflarını ve amacını ortaya koymaya çalışmıştır.

Savaşa dair hukuki tanımı ise 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanununda bulmak mümkündür. Adı geçen kanunun 3'üncü madde 5'inci fıkrasında savaş, "*Devletin bekasını temin etmek, milli menfaatleri sağlamak ve milli hedefleri elde etmek amacıyla, başta askeri güç olmak üzere Devletin maddi ve manevi tüm güç ve kaynaklarının hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanılmasını gerektiren silahlı mücadele"* şeklinde tanımlanmıştır. (Seferberlik ve savaş, 1983

Grotius da (1967) Çicero'ya atıfla verdiği tanımda savaşı uyuşmazlıkları zorlama yollarına başvurarak çözmek olarak tanımlar. Savaş teriminden uygulamada anlaşılanın ise, aralarında bir uyuşmazlık olanların, birbirlerine neler yaptıkları değil, karşılıklı durumları olduğunu belirtir. Ona göre bu durumda " *savaş, uyuşmazlıklarını zorlama yollarına başvurarak çözmeğe çalışanların karşılıklı durumudur*" demek gerekir.

1.3. Savaşın Tanımlanmasında Kullanılan Belirleyici Özellikler

Özellikle Grotius'un yukarıdaki tanımından hareket ettiğimizde, amacı dışarıda bırakırsak tanımın iki bölümden oluştuğunu görüyoruz. Birincisi savaşın taraflarına, yani

aralarında sorun olup çözmeye çalışanlara ilişkindir. İkincisi ise savaşın bir zor kullanma eylemi, bir mücadele olduğudur. Yani savaş aralarında sorun olan iki şey ya da iki varlık arasındaki mücadeledir.

Peki bu iki şey ya da varlık yerine ne konulmalıdır ki bu mücadeleye savaş diyebilelim. Karşılıklı iki insan arasındaki mücadele savaş mıdır? Ya da önceden birbirini tanıyan veya rastgele bir araya gelmiş iki insan grubu arasındaki mücadele? Bir konserde iki grup arasında çıkan kavga gibi. Bu sorulara verilecek cevaplar aslında savaş –politika ilişkisinin de temel dayanaklarından birisini oluşturur.

Grotius (1967, s. 26) savaşları Özel savaş, Kamusal savaş ve Karma savaş olarak üçe ayırırken özel savaşın yani kamusal bir yetki olmaksızın, özel kişiler arasında yapılan savaşlar olarak ele alır ve bu savaşları doğal hukuk kapsamında değerlendirir. İkincisi ise kamusal savaştır. Bu savaşın her iki tarafı da kamusal olarak savaş açma yetkisine sahiptir. Eğer savaşta taraflardan biri kamusal olarak savaş açma yetkisine sahipken, diğeri bu yetkiyi taşımıyor yani özel kişi ise bu bir karma savaştır. Ancak onun açısından bir savaşın uluslararası hukuka uygun sayılabilmesi için savaş, her iki taraf için, devlet gücünü elinde tutanlarca açılmış olmalı ve savaş kurallarına uygun icra edilmelidir. (Grotius, 1967, s.28)

Rousseau için, savaşa yol açan insanlar arası ilişkilerden ziyade olaylar arasındaki ilişkiler olduğundan özel kişiler arasındaki kavgalar veya çatışmalar barış ya da savaş durumu yaratmayan eylemlerdir. Bu nedenle savaş "*insanın insanla değil, devletin devletle olan bir ilişkisidir."* (Rousseau, 2012, ss.,8,9) Rousseau savaşı devletlerarası bir çatışma olarak ele alırken Moseley savaşı organize, açık uçlu toplu bir çatışma ve düşmanlık hali olarak değerlendirir. O, bu yaklaşımın savaşa, yalnızca devletler arasındaki bir çatışma olarak değil, aynı zamanda devlet dışı aktörler arasındaki bir çatışma olarak incelenebilmesini sağlayan çok önemli bir esneklik kazandıracağını dile getirir. (Moseley,2003)

Mao ise savaşın taraflarını biraz daha genişletecek bir tanım yapar ve politik grupları da bu tanıma dahil eder. Ona göre savaş "*sınıflar, uluslar, devletler ya da politik gruplar arasındaki çelişkiler belirli bir aşamaya geldiği zaman, bu çelişkilerin çözülmesi için girişilen en yüksek mücadele biçimidir."* (Mao Zedung, 2014, s.96)

Mao'nun tanımındaki bu devlet harici diğer politik grupların hukuken savaşın bir parçası olarak tanımlanmasını biz ancak Yugoslavya iç savaşı sonrasında kurulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin savaşı niteleyen tanımında görebiliyoruz. Yetkisine yönelik bir itiraz üzerine yaptığı değerlendirmede; devletlerarasında ya da devlet makamları ile organize silahlı gruplar arasında veya bir devlet içindeki gruplar arasında uzun süren silahlı şiddet, silahlı kuvvete başvuruda bulunma ve silahlı bir çatışma halini savaş kapsamında ele almıştır. (Prosecutor v. Dusko Tadıc ,1995)

Savaşın, tanımın ikinci bölümünde zor kullanmayı gerektiren bir mücadele olarak ele alınması ise onu şiddetle ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda Clastres (2017, s.5) savaşı şiddetin en has, en güçlü ve en kolektif biçimi olarak ele alır. Peki şiddet nedir? Michaud şiddeti kendi deyimiyle hem durumları hem eylemleri kapsayacak şekilde şöyle tanımlar:

> "*Bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu veya dağınık olarak, diğerlerinin bir veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel (ahlaki/ moral/manevi) bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa, orada şiddet vardır*." (Michaud, 1991, s. 9)

Böyle bir tanımla şiddetin tarafları iki kişiden başlayıp devletlere kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içine alırken, zarar verme durumu bedensel olandan sembolik olana kadar değişik derecelerde ortaya çıkabilir. Bu durumda aslında günümüz de siber savaş, elektronik savaş gibi savaş başlığı altında ele alınan, ancak fiziksel bir şiddet oluşturmadığı için konumu tartışılan olgularda teknolojinin silah olarak kullanması suretiyle gerek haberleşme sistemleri gerek ulaştırma ağları gibi bilişim sistemlerine müdahale ederek yıkıcı bir etki yaratmaları nedeniyle şiddet kapsamında değerlendirilebilecektir.

Ancak her şiddet içeren eylem bir savaş olarak tanımlanabilir mi? Eğer her şiddet içeren eylem bir savaş olarak tanımlanacaksa belki de insanlık tarihinde savaşsız geçen bir günden bile söz etmek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle savaş çalışmaları yapan araştırmacı ve yazarlar, savaşı unsurlarını belirleyen ölçütler ortaya koyarak alanı daraltma yoluna gitmişlerdir. Örneğin Wright,bir çatışmanın savaş durumu olarak kabul edilebilmesi için en az 50.000 kişilik bir silahlı gücün dâhil olması ve uluslararası

sistemin üyeleri arasında gerçekleşen bir çatışma olması gerekir. (Akgül, 2016, s.21) Singer ve Smail gibi yazarlar 1816-1965 arasındaki savaşları incelerken ölçüt olarak savaşçı sayısını en az 5.000 olarak ele alırken, 1.000 ölü veya yaralıyı kabul etmişlerdir. (Michaud, 1991, s. 15)

Tabii ki savaşları böyle rakamlarla sınırlandırmak savaşların değişen yapısı nedeni ile bazı problemleri de beraberinde getirebilir. Bu nedenle savaşın taraflarının rakamlardan öte kavramlarla sınırlandırılması daha doğru yaklaşım olabilir. Bu bağlamda Kardeş savaşı, "*her şeyden önce iki politik birliğin muharip güçleri arasındaki bir boyun eğdirme mücadelesi"* (Kardeş, 2019, s.18) ve benzer şekilde Hardt ve Negri de(2004, s. 19)savaşı, egemen politik birimler arasındaki silahlı çatışma olarak tanımlarlar. Bu tanımlardaki politik birliğin içeriğinin açıkça ortaya konulması savaş tanımı için daha belirleyici bir ölçüt olacaktır.

Savaş, insan ölümleri ve yıkımlar ile sonuçlanan ve şiddet içeren bir eylemse, insanlar neden savaşırlar?

2. SAVAŞIN NEDENLERİ

Genelde savaşlar incelenirken ilk bölümler savaşın nedenleri ile başlar ve görünür neden- asıl neden gibi ayrımlara tabi tutularak analiz edilir. Her savaşın haklı ya da haksız bir veya daha fazla nedeni vardır. Örneğin ortaokul ve lise yıllarında anlatılan ve en başat sınav sorusu olması nedeniyle pek çok kişinin bilgi sahibi olduğu l. Dünya savaşının nedenlerini ele alalım. Görünür neden Avusturya Arşidükünün öldürülmesi olarak kabul edilirken, aslında savaşın ham madde ve sömürge arayışı, Almanya ile İngiltere arasında yaşanan ekonomik rekabet, silahlanmanın hızla yayılması vb. pek çok nedeninin olduğunu görüyoruz. Savaşların nedenleri bazen benzerlikler taşımakla beraber, her savaş için tarihsel ya da mekânsal olarak mutlaka birtakım farklılıklar arz eder. Yani hiçbir tekil savaşın nedeni bir diğeri ile aynı değildir. Bu farklılıkların her biri savaş analizi çalışmaları yapanları, dolayısı ile barışa giden yolu bulmaya çalışanları her seferinde yeni bir problemle karşı karşıya bırakır. Bu durumda şöyle bir soru sorulabilir: Zaman ve mekân ayrımı yapmadan tüm savaşlar için geçerli olabilecek ortak ya da temel nedenlerin varlığından bahsedebilir miyiz? Bu konuda yapılmış bazı çalışmaların olduğunu görüyoruz. Örneğin Jomini (2002, s.42), ülkeler belirli haklar iddia etmek ve savunmak,

devlet çıkarlarını korumak ve kollamak, güç dengesin korumak, politik ve dini teoriler öne sürerek bunları savunmak ve yok etmek, devletin gücünü çoğaltmak, fetih arzusunu gidermek için savaşırlar diyerek savaşın nedenlerini sınırlandırmıştır.

Kenneth Waltz savaşın nedenlerine yönelik teorilerini *İnsan, Devlet ve Savaş* isimli eserinde üç başlık altında ele almıştır: İnsanın doğası, Devletin yapısı ve Uluslararası Sistem. (Waltz, 2009) Michaud (1991) ise şiddeti antropolojik ve sosyolojik yaklaşımlar olmak üzere iki başlık altında incelemiştir. Biz de bu yaklaşımlardan istifade ile savaşın nedenlerini insan doğası, devletlerin ve toplumların yapısı ve yine Michaud'un sosyolojik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirdiği uluslararası sistem bakımından ele almaya çalışacağız.

Bu noktada neden Jomini'nin görüşleri yerine Waltz'ın teorilerini tercih ettiğimize dair bir soru ile karşılaşmak mümkündür. Çünkü savaşın nedenlerine dair felsefi bir analizin öncelikli amacı, ilkin savaşın kaçınılmaz olup olmadığı sorusuna cevap aramaktır. Cevap ise determinizm ile özgür irade arasındaki ilişkide bulunabilir. (Moseley, 2003) İnsan doğası gereği mi savaşmaktadır, yoksa savaş aslında insanın seçimlerinin ya da içinde yaşamak zorunda olduğu ortamın mı bir ürünüdür soruları bu tercihimizin temel nedenini oluşturmaktadır.

2.1. İnsan Doğası

Honer ve Hunt'ın (2009, s.807), "Felsefe ve İnsan Doğası" isimli makalelerinin girişinde dile getirdikleri "insanın değişmez bir doğası var mıdır ve insanın doğasında bulunan saldırgan güdülerinden dolayı savaş kaçınılmaz mıdır?" soruları doğrudan savaş -insan doğası arasındaki ilişkiye yöneliktir. Eğer insanın saldırganlığı doğasından kaynaklanıyorsa ve bu doğanın eğitim ya da sosyalleşme ile değişmesi mümkün değilse kalıcı bir barışın olabileceğini kabul etmekte pek mümkün olmayacaktır. Peki felsefe insan doğasına nasıl bakmaktadır?

Felsefe tarihi boyunca filozofların insan doğasına yönelik çok farklı bakış açılarının olduğu söylenebilir. Cevizci (2011, ss.237,238) bu bakış açılarının mükemmeliyetçi ve sınırlayıcı görüşler olarak ikiye ayrılabileceği gibi insanın biyolojik olarak verili bir doğasının olduğunu savunan ya da insanın doğasını tarihsel ve kültürel

koşulların oluşturduğunu ileri süren görüşler şeklinde tasnif edilebileceğini belirtir. İnsanın genel anlamda bir doğasının olduğunu savunan görüşlerin bir kısmı bu doğanın bencil ve saldırgan olduğunu dile getirirken, bir kısmı ise insan doğasının aslında iyi olduğunu değerlendirmektedirler. Schmitt bu bağlamda bütün devlet teorilerinin ve politik düşüncelerin antropolojik olarak insanın doğası gereği iyi ya da kötü olmasına göre sınıflandırılabileceğini belirtir. Ancak ona göre bu ayrıma ahlaki veya etik bir anlam yüklenmemelidir. Burada belirleyici olan şey politik düşüncenin temel aldığı insanın tehlikeli bir varlık olup olmamasına aranan cevaptır. (Schmitt, 2018,89)

Savaşın nedenlerini insanın doğasına bağlayan yaklaşımlara göre savaş insanın arzu ve içgüdülerinden kaynaklanmaktadır. İnsanın arzu ve tutkuları sınırsız, bu arzu ve tutkuları karşılayacak kaynaklar kısıtlı olduğundan, bu durum rekabete yol açar. Sonuçta bu rekabet kan ve şiddet içeren bir mücadele haline gelir. (Heywood, 2016, s.293) Yani savaşın nedeni insanın bencil ve saldırgan arzularıdır. Bu yaklaşım genel olarak Hobbes'un görüşleri üzerine temellendirilir. Hobbes'un ve sonrasında gelen diğer filozofların bu konudaki görüşlerine geçmeden önce, Hobbes'a kadar olan dönemde örneğin ilkçağ ve ortaçağ felsefesinde insan doğası üzerine görüşlerinin ne olduğu sorusuna bir cevap arayabiliriz.

İlk çağ felsefesinde Antik Yunanda insan tek başına kendisine yetebilen bir varlık olarak görülmez. İnsan başkasının varlığına gereksinim duyar, bu nedenle de toplum halinde yaşamak zorundadır. (Senemoğlu, 2016, s. 47) Dolayısı ile insanın doğası ile insanın oluşturduğu devletin yapısı arasında da doğrudan bir ilişki vardır. Örneğin insanları toplumun bir parçası olarak gören Platon insanın doğuştan altın, gümüş veya tunç olmak üzere üç mayadan birine ve üç parçalı bir ruha sahip olduğunu dile getirirken, devlet anlayışını bu üçlemeler üzerine kurgulamıştır. Ona göre devlette değişik hallerin bulunmasının nedeni o devleti oluşturan insanların özellikleri ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü devletin bu özellikleri alabileceği tek yer kendisini oluşturan insanlardır. (Platon, 2018, 435e) Ancak Platon eğitimle insanın mayasındaki bazı kötü yanların iyi yanının kontrolüne girebileceğini düşünür. (Platon, 2018, 431c). İnsanları doğaları gereği politik bir hayvan olarak gören Aristoteles için ise bütün insanlar iyi olarak kabul ettikleri şeyler için eylemde bulunurlar. İnsanlardan oluşan topluluklar da bu toplulukların en üstünü

olarak görülen devlet de en üstün iyiyi amaç edinecektir. (Aristoteles, 1975, s.7, 10, 2015,1094a)

Ortaçağ'a geldiğimizde ise özellikle Hıristiyan inancının getirmiş olduğu ilk günah fikrinin insan doğasına dair görüşler üzerinde etkin olduğu görülür. İlk günah düşüncesi doğal olarak insan doğasının kötülüğüne vurgu yapmaktadır. Augustinus insanları bencil ve bedeni arzular peşinde koşan ve Tanrı'nın emirlerine karşı gelen varlıklar olarak görürken, Aquinas için insan doğası nefsine yönelik arzu ve isteklerle doludur. (Honer ve Hunt , 2009, s. 809) Aslında her iki filozofunda kötülük problemine bakış açıları ele alındığında kötülüğün nedenini insanın özgür iradesinden kaynaklandığını değerlendirdikleri görülmektedir. Augustinus'a göre akıl kötülüğün kaynağı olamaz ama bize istencimizin seçimi ile kötülük yapıp, günah işlediğimizi gösterir. Eğer bizim özgür istencimiz, bireysel irademiz olmasaydı, günah işlememizde mümkün olmayacaktı. (Çüçen, 2013, ss.86,89) Benzer şekilde Thomas Aquinas'da kötülüğün kaynağında iradenin yüksek iyiyi izlemeyi bırakıp, tikel iyiye yönelmesinden dolayı ortaya çıkan kusur bulunmaktadır. İnsanın doğası genelde iyi olanı arzularken, iradenin kötü olana yönelmesi kusurundan dolayıdır. (Çüçen, 2013, s.208)

Hobbes öncesi dönemde Modernitenin öncüsü kabul edilen Machiavelli içinse insan doğası gereği erdeme yönelen bir varlık değildir. Eğer erdeme yönelir olsaydı yaptıklarından duyacağı büyük vicdan azapları çekilmez olurdu. İnsan doğası gereği bencildir. İnsanlar bencil olması, bundan başka bir şey olamaması nedeniyle kötüdürler, ancak sosyalleşebilirler. İnsanlar zorlanmaları halinde kamu yararına yönelen iyi kişiler haline gelebilirler. İnsan erdeme eğitilebilir. Ancak sorun eğiticilerin eğitimidir ki, ilk eğitimciler erdeme eğitilmiş değillerdir. (Strauss,200 ss.78,79)

Hobbes'un da Leviathan'da insan arzusunun bencilliğine dair benzer görüşleri dile getirdiğini görüyoruz. "*Bütün insanlarda durmak bilmez kudret arzusu*" olduğunu belirterek bu arzunun insanı nasıl savaşa sürükleyebileceğini anlatır. İnsanın davranış şekillerini ele aldığı bölümde bu davranışları etkileyen duygular olarak genellikle arzu ve nefreti alan Hobbes'a göre (2017, ss.81,82) bu duyguların hemen hemen hepsinin sonucu insanı savaşa ya da mücadeleye götürmektedir.

Hobbes (2017,ss.95,96) insan doğasında üç temel kavga nedeni görür. Bunlar rekabet, güvensizlik ve son olarak da şan ve şereftir. Rekabet insanların başkalarının varlığına egemen olmak ve kazanç elde etmek adına şiddete başvurmalarına neden olurken, kendisini güvensizlik içerisinde hissedenler kendilerini korumak adına mücadele ederler. Şan ve şeref talebinde bulunan insanlar kendi kişiliklerine yönelik dolaylı veya doğrudan aşağılama ve küçümsemelere karşı şiddet kullanır.

Kant içinse insanın çıkarcı kazanma tutkusuyla onun kökleri insan doğasının içine uzanmış gibidir. Bu nedenle de savaşın özel bir motivasyona ihtiyacı yoktur. (Kant, 1795/2006, s.197)

İnsanın saldırganlığının onun içgüdülerinden kaynaklandığını düşünen araştırmacılardan birisi de Konrad Lorenz'dir. Daha çok hayvan davranışları üzerine araştırmalar yapan Lorenz'e (1996, s.165) göre hayvanların kendi türlerine yönelik saldırganlığı, o türün aleyhine bir saldırı değil, kendi türünün devamını sağlamak adına duyulan zorunlu bir içgüdüdür. Bu insanlık için iyimser bir yaklaşımdır. Ancak çevrede yaşanan değişimlerin, canlılar üzerinde bazen onların yok olmasına neden olacak etkileri bulunmaktadır. İnsanın çevresine yaptığı etki çok büyük değişikliklere neden olmuştur. Bu durumda girişimci ruhu nedeniyle hidrojen bombası gibi tehlikeli bir silaha sahip olan insanın, analojik olarak atalarından miras aldığı saldırganlık güdüsüne mantığını kullanarak karşı çıkamadığı ve onu durduramadığı sürece uzun bir yaşam süresi söz konusu olmayacaktır. Zaten saldırganlığın, nesli yaşatan birincil ve gerçek güdü olarak görülmesi, içerdiği tehlikenin tüm boyutlarını ortaya çıkarıyor.

Ona göre, insan saldırganlığı, sürekli akan bir enerji pınarının beslediği bir içgüdüdür ve dış uyaranlara karşı bir "tepki"nin sonucu olmasına gerek yoktur. (Lorenz, 1996, s.174) Lorenz, içgüdüsel bir harekete özgü enerjinin, o davranış kalıbıyla ilişkili sinir merkezlerinde sürekli olarak biriktiğini dile getirir. Eğer bu enerji yeterince birikirse, bir "patlama"nın meydana gelmesi için herhangi bir uyaranın olmasına ihtiyaç olmayabilir. (Fromm, 1993a, s.38) Saldırganlığı tehlikeli kılan aniden belirmesidir. "*Birçok psikolog ve sosyologun tahmin ettiği gibi, saldırganlık belirli dış etkenlere bağlı bir tepki olsaydı, insanlığın durumu bu denli tehlikede olmaz, saldırganlığın etmenlerini inceleyip önlemek mümkün olabilirdi"*. (Lorenz, 1996, s.168)

Hobbes'un ya da Lorenz'in bu yaklaşımlarına karşı karşıt görüşlerinde bulunduğunu belirtmek gerekir. İnsan saldırganlığının biyolojik yönünü ele alan ve çalışan bir beyinde şiddetin nasıl meydana geldiğini ortaya koymak isteyen birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara göre beynimizde şiddet merkezi diye bir merkez bulunmamakla birlikte, "amigdala" adı verilen bir iletişim merkezi tehlikeli durumlarda ortaya çıkan savaşma ya da kaçma tepkisine benzer bir şekilde korku ve saldırganlık hislerini tetiklemektedir. Öte yandan beynimizdeki tepkileri, duyguları, sezgileri vb. işlevleri düzenleyen "Prefrontal" korteks doğrudan amigdala merkezine bağlı olup saldırgan davranışları frenlemektedir. Yine aynı şekilde beynimizdeki hormon düzeyleri saldırganlık düzeylerini etkilemektedir. Testosteron düzeyinin yüksek olması kişinin saldırganlığının şiddetini artırmaktadır ve bu düzeyler kişiden kişiye değişmektedir. Hormon düzeyleri kişinin içinde bulunduğu koşullara göre önemli ölçüde salınım göstermektedir. (Winston, 2010, s.271)

Diğer taraftan yapılan bilimsel çalışmalar saldırganlığın alt beynin bir işlevi olduğunu ve üst beynin buna boyun eğdiğini ortaya koymuştur. Beynin çeşitli kısımları arasında iletişim kimyasal geçirgenler ve hormonlar vasıtasıyla sağlanır. Bazı hormonların az ya da çok olması da saldırganlığa ilişkin olup, örneğin bilim adamları saldırganlığın, serotonin adı verilen bir kimyasal madde ile ilişkili olduğunu, bunun azalması halinde saldırganlığın arttığını keşfetmişlerdir. (Keegan, 1995, s.214)

Şiddetin insan doğasından kaynaklandığına dair bir diğer görüş de kökenleri Freud'a dayanan psikanalitik görüştür. Bu görüşe göre birey doğuştan yaşam içgüdüsü ve ölüm içgüdüsü olmak üzere iki eğilimle dünyaya gelir. Yaşam içgüdüsü, insanın yaşama coşkusunu yansıtır, cinsel içgüdüleri de içerir ve yaşayan maddeyi korumaya çalışır. Öte yandan yaşayan her varlık, ilksel konumuna dönme amacını taşıyan yok edici bir içgüdüye sahiptir ki bu içgüdü ölüm içgüdüsüdür. (Freud, 2021, ss.60,62) Ölüm içgüdüsü organizmanın kendisine yönelmiş ise kendini-yıkıcı bir dürtüdür; ama dışa yönelmişse, bu durumda kendinden çok başkalarını yıkıma uğratma eğilimindedir. (From,1993a, s.35) Bireyler, başkaları ile çatışarak, şiddet ve saldırganlıklarını başkasına yönelterek, kendi benliklerine yönelecek öfkeyi dışarı yansıtmış olurlar. Bu bağlamda Freud, Einstein'a "Neden Savaş?" konulu bir mektup yazmış ve savaşın bir içgüdünün sonucu olduğu,

dolayısıyla yok edilmesinin mümkün olmadığına yönelik ortaya çıkan sonuçlara ulaşmış olmaktan mutluluk duymadığını dile getirmiştir. (From,1993a, s.49)

Freud, Birinci Dünya Savaşı sonrasında iki yeni görüş ortaya koymuştur. İlki, insandaki saldırganlığın sadece cinsellikle ilgili olmadığı ve cinsellikten bağımsız olarak birtakım etkenlerle de saldırganlıkların olduğudur. İkincisi ise Freud'un, cinsel olmayan bir içgüdünün, sevgi içgüdüsünün varlığını keşfetmesi ve yaşam içgüdüsünü "sevgi içgüdüsü" olarak da adlandırmasıdır. Bu içgüdü insan varoluşunu belirler. (From,1993b, s.210) Öte yandan Freud, savaşa tek başına insan saldırganlığının neden olduğunu savunmamış, bu anlamda çatışmaların barışçıl bir şekilde çözümü için bir uluslararası hukuk sisteminin bulunmamasını temel neden olarak görmüştür. Ancak, insan saldırganlığını, eğer hükümet bir kez savaşa girişmeye karar verirse, insanların savaşa girmesini kolaylaştıran yardımcı bir etken olarak görmüştür. (Yavuzer, 2013, ss.43-47)

İnsan doğasının savaşa neden olduğuna dair bu görüşlere karşı 1986 yılında, yirmi bilim adamından oluşan bir grup Uluslararası Barış Yılı dolayısıyla Seville' de UNESCO himayesinde bir araya gelerek bir bildiri yayınlamışlardır. Bildirinin başlangıç cümlesi: "*Bize hayvan atalarımızdan bir savaşma eğiliminin miras kaldığını söylemek BİLİMSEL BAKIMDAN YANLIŞTIR"* sözüdür .

Ayrıca savaşın biyolojik bakımdan mümkün olduğunu, ama değişik zaman ve mekânlarda meydana gelen olayların farklı nitelikler taşıdığı göz önüne alındığında aslında kaçınılmaz olmadığını ifade etmişlerdir. Bazı kültürlerin sık sık savaşmalarının yanında hiç savaşmayan kültürlerde vardır. Dolayısı ile "*İnsan doğasının savaşmaya ya da şiddet içeren başka davranışlar sergilemeye genetik olarak programlandığını söylemek BİLİMSEL BAKIMDAN YANLIŞTIR*." (Winston, 2010, s..278)

Savaşı ister genişletilmiş bir düello olarak, isterse doğrudan politik birlikler arasında bir çatışma olarak değerlendirelim sonuçta bir ilişki biçimidir ve ötekisi ile bozulmuş olan ilişki içinde ele alınır. Bu bozulan ilişkinin savaşa evirilmesinin nedeni insan doğasının saldırgan ya da kötü olması değilse, savaşa neden olan şey nedir? Bu durumda bozulan ilişkinin tarafları olarak bireyler yerine onların oluşturduğu politik birliğin kendisinin veya politik birliklerin oluşturduğu sistemin incelenmesi önem kazanmaktadır.

2.2.Devletlerin ve Toplumların Yapıları

Bu bağlamda savaşın nedenlerine dair ikinci teori daha çok politik birliklerin, devletlerin veya toplumların içsel yapılarına ilişkindir. Marksizm ve liberalizm devlet düzeyinde analize önem verir. İkisi de içte birbirine benzeyen devletlerin, uluslararası sistemde de benzer tepkiyi vereceğini savunurlar. (Nye ve Welch, 2010, s.75) Liberaller devletlerin yönetim biçimleriyle saldırganlıkları arasında bir bağ bulunduğu savını ileri sürerler. Onlara göre demokratik devletlerin birbirine karşı savaşma eğilimi az iken, otokratik devletlerde militarizmin fazla olduğu görülür. (Heywood, 2016, s.294)

Kant doğanın, ulusların birbirlerine karışmadan, birbirlerinden ayrı kalabilmeleri için iki araç kullandığını belirtir: dil ve dinlerin çeşitliliği. Ancak ona göre bu çeşitlilik aynı zamanda içinde barındırdığı kin tohumları ile insanların savaşmak için sık sık bahaneler yaratmasına neden olmaktadır. (Kant, 1795/2006, s.184) Yine Kant'a göre uyruğun yurttaşlık özelliği taşımadığı, yani cumhuriyetçi olmayan rejimlerde hükümdarlar savaşı eğlence gibi görebilir ve çok basit sebeplerle bile savaşa karar verebilirler. (Kant, 1795/2006, s.175)

Bu bağlamdaki yaklaşımlardan birisi de "yabancılaşma" kavramı ile ilişkindir. Aslında Hegel'de insanın kendi bilincine varmasındaki yabancılaşması ve Feuerbach'da da tarihi olmayan, soyut insanın yabancılaşmasından söz ediliyorsa da bu kavram sistematik olarak ilk ifadesini Marx'ta bulmuştur. Marx yabancılaşmayı çeşitli safhalarla ele alır. Ona göre endüstri devrimi ile gelişen iş bölümü ve sanayileşme sonucu emeğin ürettiği nesne, üretenden bağımsız olarak karşısına dikilir. Nesneleşen emekle, işçi kendi emeğinin ürününe yabancılaşır. Bu yabancılaşma sadece üretimin sonucunda değil, aynı zamanda üretim ediminde de olduğu için işçi kendini kendine yabancılaştırır. Yabancılaşmanın son aşaması ise bir "tür varlığı" olan insanın insana yabancılaşmasıdır. İnsan nasıl kendi kendisiyle karşı karşıya geliyorsa, öteki insanla da karşı karşıya gelmektedir. (Marx, 2013, ss.78,82)

Yabancılaşma ile savaş ilişkisine dair en önemli tespitlerden birisi de Erich Fromm tarafından yapılmıştır. Fromm'a göre Rönesans, Reform ve aydınlanma ile yıkılan tabuların yerine yeni bir şeyin konulamamış olması bireylerde kimlik ve güven bunalımı yaratmıştır. Çağdaş toplumda bireyin robotlaşması, ortalama bireyin çaresizliğini ve

güvensizliğini artırmıştır. Benliğin yitirilmesi ve yerine yapay benliğin konulması, bireyi yoğun bir güvensizlik içinde bırakmıştır. (Fromm, 1996, s.167) Bu kimlik ve güven bunalımından kaçış için şiddete başvurmaktadır. Sevgiden yoksun ve kimlik yitimi yaşayan, güvensizlik içindeki insan, psikolojik bir acı altında kıvranmaktan ve bu acıyı karşısındakine tattırmaktan zevk alır. Fromm'a göre bu anomalinin toplumsal düzeye yükselmesi savaşa yatkınlığı da beraberinde getirir. (Yılmaz, 2013, s.21)

Öte yandan Marx çok fazla savaş üzerine değinmemiş olmasına rağmen Marxistler savaşın kaynağını ekonomide ararlar ve bu kaynağın kapitalizm olduğunu ileri sürerler. Lenin'e göre (2009, s. 267) tekelci kapitalizm ve üretim araçlarında özel mülkiyet var olduğu sürece "*ekonomik temel üzerinde, emperyalist savaşlar, mutlak biçimde kaçınılmaz olacaktır."* Bu bağlamda "*emperyalist ittifakları, kaçınılmaz olarak, savaşlar arasındaki dönemlerin "mütarekeleri" olmaktan başka anlam taşımamaktadır. Barışçı ittifaklar, savaşları hazırlar ve savaşlardan doğar"*. İş birliği ve ittifak anlaşmaları, kapitalist ülkelerin yatırım tercihleri ve fırsatlardan yararlanma çabaları nedeniyle uzun sürmeyecektir. Çünkü kapitalizm zorunlulukla emperyalizme yol açacak ve sonuçta kapitalist ülkeler arasında savaşa kaçınılmaz olacaktır.

Toplumsal şiddete, dolayısı ile savaşa neden olabilecek teorilerden birisi de Göreceli Mahrumiyet Teorisidir. Kökenlerini James Davies'in devrimler üzerine yaptığı araştırmada bulan bu teori temelde beklentiler ile realite arasında yaşanan farklılığa dayanır. Üç şekilde meydana gelebilir. Birincisi beklentiler sabitken, beklentiye cevap verecek kapasitenin azaldığı durumdur ki, bu durumda azalan kapasiteye dayalı mahrumiyet gelişir. İkinci durumda kapasite sabitken beklentiler yükselir. Son olarak başlangıçta belirli bir süre hem beklenti hem kapasite yükselirken, bir süre sonra kapasite azalırken, beklentinin yükselmeye devam ettiği ilerlemeye dayalı mahrumiyettir. (Yılmaz, 2006, ss.33-36) Mahrumiyetin getirdiği hoşnutsuzluğun, daha sonra politikleşmesi ile politik nesne ve kişilere karşı şiddet ortaya çıkmaktadır. (Akdeniz, 1996)

Bu teorileri incelediğimizde aslında birçoğunun bireyden başlayarak toplumsal hale dönüşen şiddet olayları olduğunu görüyoruz bu şiddet olayları zaman zaman devlete karşı bir tepkiye dönüşmekte ve bu tepkiyi karşılamakta zorlanan yöneticiler, içsel tepkinin dışa yönelmesini sağlamak için savaşa başvurabilmektedirler.

2.3. Uluslararası Sistemin Yapısı

Savaşın nedenlerini insan doğası ve devletlerin içsel yapıları ile açıklamaya yönelik teorilerin yetersizliğine ilişkin eleştiriler farklı yaklaşımlara ihtiyaç göstermiştir. Bu yaklaşımlardan birisi de uluslararası sistemin kendi yapısıyla ilgilidir. Uluslararası sistemin istikrarı sistemin çevredeki değişiklikleri karşılama yeteneği ile ilişkili olduğundan, eğer sistem karışıklıkları aşamazsa ya da üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayamazsa sistemde bir çözülme süreci başlar. (Michaud, 1991, s.85) Uluslararası sistemin en temel amaçlarından birisi üyelerinin egemenliğini korumak ve güvenliklerini sağlamaktır. Ancak bu egemenliği korumanın ve güvenliği sağlamanın tek yolu bazen savaş açmak olabilir. (Nye ve Welch, 2010, s.64)

Çok sayıda sisteme ilişkin savaş teorisi geliştirilmiş olmakla beraber uluslararası sistemin yapısının bir sonucu olarak savaşın kaçınılmazlığını dile getiren teori "Neo-Realizmdir". Bu yaklaşımın temsilcilerinden Waltz'a göre uluslararası sistemler ademi merkeziyetçi ve anarşiktir. (Waltz. Ve Ouester, 1982, s.53) Uluslararası sistemin bu anarşik yapısı devletleri kendi başının çaresine bakmaya yönlendirir ki bu da savaşı kaçınılmaz kılar. Yine neo-realist teorisyenlerden, saldırgan realizmi temsilcilerinden sayılan Mearsheimer uluslararası politikada savaşın ortaya çıkmasını, yağmurun yağmasına benzetir ve her zaman mümkün olduğunu dile getirir. Çünkü acımasız bir rekabet süreci vardır. Devletlerarasında iş birliği olabilir ancak bunun sınırları vardır. Devletler arasındaki hâkim güvenlik rekabetini ortadan kaldıracak bir iş birliği olamayacağı için uzun dönemde kalıcı bir barışın ve devletlerin güç rekabetinde olmadığı bir dünyanın varlığı mümkün olmayacaktır. (Baylis,2008, ss.69,70)

Bölümün girişinde örnek olarak Birinci Dünya Savaşına neden olan görünür ve gerçek nedenleri ele almıştık. Bu bölümdeki bilgiler ışığında genel olarak savaş nedenleri bağlamında Birinci Dünya Savaşını inceleyecek olursak bu üç nedeni şöyle belirleyebiliriz: katı iki kutupluluk (sistemi yapısal özelliğinden kaynaklanan neden), Almanya'nın sosyal problemleri ve Avusturya- Macaristan İmparatorluğunun milliyetçilik akılarından etkilenmesi (devletlerin içyapılarından kaynaklanan neden), kilit liderlerin içgüdüsel muhakeme hataları (Birey-Psikolojik neden). (Nye ve Welch, 2010,

s.79) Bu nedenlerin hangisinin daha etkin olduğu ise yapılacak bir analizle ortaya konulabilir.

Yukarıda savaşın nedenlerine dair ele aldığımız üç analizi de değerlendirdiğimizde, son iki nedenin de doğrudan insan ile ilişkili olduğunu görüyoruz. Eğer insanın değişmez bir doğası varsa ve bu doğa kötü ve saldırgan ise kuracağı politik birlik ile onların ilişkilerini düzenleyen sistemin iyi olacağını kabul etmek pek mümkün görünmemektedir. Bu durumda savaş kaçınılmaz olacaktır. Bununla birlikte asıl problem insan doğasının iyi olduğu görüşünde karşımıza çıkıyor. Savaşların nedeni insanın oluşturduğu politik birlik ve sistemler ise, iyi insanın kurduğu birlik veya sistem nasıl bu kadar kötü sonuçlar doğuruyor? Eğer Aristoteles'in dile getirdiği gibi insanlar iyi olduğunu düşündükleri şeyler için eylemde bulunuyorlarsa ve insanların kurduğu topluluklar arasında en üstünü olan devlet de en üstün iyiyi amaç ediniyorsa savaşların nedeni nedir? Acaba Augustinus'un beklediği gibi akıl bize kendi irademizle kötülük yapıp, günah işlediğimizi göstermiyor mu? Ya da savaş aslında kötü değil mi?

Bu son sorunun cevabı için savaş tarihine ve özellikle de Clausewitz öncesi dönem filozoflarının savaşa bakışlarına göz atmanın da bize katkı sağlayacağını değerlendiriyoruz. Çünkü belirttiğimiz gibi bizim konumuz tek tek savaşlarla değil savaş kavramının kendisine ilişkin olduğu için, tek tek savaşların tarihini değil, felsefe tarihi içinde savaş kavramına bakışı ele almaya çalışacağız.

3. HERAKLEİTOS'TAN CLAUSEWİTZ'E: FELSEFE TARİHİNDE SAVAŞ

Güven felsefe savaş bağlantısını, savaş kaçınılmaz mıdır ve savaş haklılaştırılabilir mi? şeklindeki iki soru ile açımlanabileceğini dile getirir. Ona göre birinci soruya verilecek evet yanıtı, insanı belirlenimli bir varlık yapar ki, bir sonraki araştırılacak husus insanın hangi koşullarda belirlenimli olduğuna yönelik olacaktır. Hayır yanıtı ise insanı özgür varlık kılarak, savaşı bir ara durum haline getirir. Böylece savaşın hangi politik, kültürel veya doğal koşullarda geliştiğine ilişkin sorgulama yapılabilir. Öte yandan savaşın haklılaştırılıp haklılaştırılamayacağı hususu ise etik konusunda önemli bir yer tutmaktadır. (Güven, 2018.ss.69,70)

Giriş bölümünde de dile getirdiğimiz gibi Antik çağlardan başlayarak filozoflar, dolayısı ile felsefe savaşa kayıtsız kalmamıştır. Ancak felsefe ve filozofların savaşa değinmelerinin temelinde aslında bir barış arayışı vardır. Çünkü filozofun görevlerinin başında gelen ya da daha doğru bir tanımlama ile filozof olmanın gereklerinden en önemlisini oluşturan şey yaşadığı toplumun temel sorunlarına değinmektir. İnsanlık tarihinde savaşların geniş bir yer kapladığını düşündüğümüzde pek çok filozof savaşa dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Biz bu bölümde bazı filozoflardan hareketle felsefe tarihi içerisinde savaşın yerini anlamaya çalışacağız.

3.1. İlkçağ Felsefesinde Savaş

Savaştır, her şeyin babası, kralı
Kimini tanrı kıldı, kimini insan
Kimini köle, kimini özgür
Bilin ki her şeyde ortak savaş
Çekişmedir adalet
Çekişerek var olup yok olur her şey.

Yukarıda alıntılanan mısralar antik çağ filozoflarından Herakleitos'a (2003, ss.32,33) ait olup, ona göre evren bize, bir yandan sürüp giden bir devinme, öbür yandan da karşıt şeylerin sonu gelmez bir savaşı olarak görünür. Bu karşıtlar ile bunların arasındaki savaş olmasaydı, evrende nesneler de olmazdı. Çünkü nesneler, dönümlü ilerleyen bir yanma sürecinin evreleridir, savaşa egemen olan, yasanın karşıtları uzlaştırmasından meydana gelmiş olan uyumlardır, birliklerdir. Dolayısıyla, "*savaş her şeyin babasıdır.*" Savaşı kaldırırsak dünyadaki her şey ortadan kalkar. (Gökberk, 1961, s.25)

Tanrılarla insanlar, özgürlerle köleler arasındaki mücadelenin kendisinin sadece birer örneği oldukları genel karşıtlığı yaratan şey, her şeyin atası olan savaştır. Cevizci'ye göre Herakleitos, buradan iki ana sonuç çıkarır: Bunlardan birincisi, insanların, dünyanın yapı kazanma şekli açısından çok önemli olması nedeniyle, savaşan güçlerin denge ve düzen açısından vazgeçilmez ya da özsel olduğu gerçeğiyle bir şekilde baş etmeleri

gerektiğidir. İkincisi husus ise, Herakleitos fiziki dünyadaki savaşı sosyal dünyaya taşımaktadır. Buna göre, sosyal ve politik istikrar karşıt gerilimlerin bir görünüşü olup, muhalif güçlerin şöyle ya da böyle gelişmiş dengesine dayanır. (Cevizci, 2009, s.80)

Herakleitos açısından savaş kavramı bizim algıladığımız gibi bir olumsuzluk içermediğini görüyoruz. Bizim zihnimizde savaş kavramı daha çok bir yıkım, dolayısı ile bir yok oluş ile tasavvur edilirken, Herakleitos için savaş varoluşun kaynağıdır.

Platon ise savaşı, yaşadığı dönemde meydana gelen Peloponez Savaşları, Sokrates'in ölüme mahkûm edilmesi gibi siyasi olayların etkisi nedeniyle insanoğlunun birlikte yaşamasının kaçınılmaz bir özelliği olarak görmüş ve savaşın özü ile ilgili görüşlerini toplumsallaşma ve devlet temelinde değerlendirmiştir. Platon eserlerinde barışla ilgili düşüncelerini genellikle savaş bağlamında ele almıştır. Gençlik dönemi diyaloglarından *Lakhes'te* kısmen savaşa değinirken, bu konudaki ayrıntılı görüşlerini olgunluk dönemi diyaloglarından *Devlet,* yaşlılık dönemi diyaloglarından *Yasalar* da dile getirir. (Demir, 2018, s. 271-282) Lakhes'te cesaret erdemi ve bilgi ilişkisi konusunu ele alırken, savaşa ilişkin eğitimin, silah kullanmanın ve stratejik bilginin önemine vurgu yapılır. (Platon, 2011, 182a-183b)

Platon Devlet diyaloğu Birinci Kitapta ise adaletsizliğin geçimsizlik, kin ve kavgaya neden olacağını belirtir. Adaletsizliği sonuna kadar götüren devletler ise başka devletleri haksızca köleleştirmeye ve köle olarak tutmaya çalışırlar. (Platon, ,2018, 351a,d) İkinci kitapta adalet ve adaletsizliğin bir toplumda nasıl ortaya çıktığını ve nasıl toplumları savaşa sürüklediğini ortaya koyar. Giderek büyüyen toplumda önce ihtiyaçlar artacak, daha sonra lüks şeylere olan talepler ortaya çıkacaktır. Tüm bunların sonucunda sonsuz mal hırsına kapılmış insanlar kendi otlakları ve tarlaları yetmeyince komşununkileri ele geçirmek isteyeceklerdir. Bu durumda artık savaşlar ve çatışmalar kaçınılmaz olacaktır. (Platon, ,2018, 373a,e)

Platon yine aynı eserinde koruyucular adını verdiği dönemin askerlerinin yaşam tarzlarını ele alırken, kadınlar ve çocukların savaşa neden katılmaları gerektiği üzerinde de değerlendirmelerde bulunur. Ayrıca savaş ve çatışma diye iki kavramın varlığından söz eder. Ona göre insanlar arasında iki çeşit kavga vardır: Biri yakınlarla soydaşlar arasındaki kavga ki bu "çatışma" dır. Öteki ise soyca ve kanca ayrı insanlar yani

yabancılarla olan kavgadır ki bunun adı "savaş" olur. (Platon, ,2018, 466,467,470b) Platon savaşların nedenlerinden biri olarak zorba yöneticileri görür. Zorba yöneticiler halkı hep uyruğu altında tutabilmek, vergilerle ve yoksullukla ezdiği insanların kendisine karşı ayaklanmasını önlemek maksadıyla savaşlar çıkarırlar. Bu tür yöneticileri savaş kundakçısı olarak nitelendirir. (Platon, ,2018, 566e,567ed)

Yasalar isimli diyalogunda ise Atinalı rumuzlu filozof, "*öyleyse, en iyi şey savaş ya da ayaklanma değil… barış ve karşılıklı iyi niyettir*" (Platon, 2007, 628) şeklinde bir ifade kullanarak, savaşın iyi bir şey olmadığına vurgu yapar. Bir devlet için en iyi olan şey savaş veya iç savaş değil, barış ve huzurdur. İnsan bedeni için hekimin vereceği bir ilaç ne ise, devletler içinde savaş öyledir. Ancak bu noktada asıl olana dikkat edilmez: sağlıklı beden. Dolayısı ile iyi olan ilaçla tedavi değil sağlıklı bedeni korumaktır. Bu bağlamda olan devlet açısından iyi olanda savaşa ihtiyaç duymamaktır. Yine aynı eserde iç savaş ve dış savaş olarak iki çeşit savaştan söz ederek, iç savaşı oldukça kötü bir durum olarak nitelendirir. İkinci tür, yani dışarıya yönelik savaşlar ise Platon'a göre birinciye nazaran çok da kötü değildir. Kendi ifadesiyle: "*ötekini de başka ırktan dış düşmanlara karşı yapılan savaş olarak saptayacağız ki bu sonuncusu öncekinden çok daha az çetindir*". (Platon, 2007, 628c)

Platon'un öğrencisi olan Aristoteles'in savaşa dair söylemlerini ise *Politika ve Nikomakos'a Etik* isimli eserlerinde bulmak mümkündür. Aristoteles savaşı, avcılığı da kapsayan bir sanat olarak görür ve onun için bu sanat, mülkiyet edinme yollarından biri olması itibarıyla doğanın tasarısının bir parçasıdır. Bu noktada düşmanın kim olabileceğine dair bir tanımlama da yaparak, bu sanatın, vahşi hayvanların yanı sıra, yönetilmek için yaratılmış oldukları halde boyun eğmeyen insanlara karşı kullanılabileceğini söyler. Bu tür savaşı haklı olan savaş olarak nitelendirir. (Aristoteles, 1975, s.19) Aristoteles'in bu görüşü üzerinde bazı insanların doğal köle olduğuna dair inanışının etkili olduğu yadsınamaz. Ona göre özgür insanların bedeni savaşla barış arasında bölünen bir yaşama uygun yaratılmıştır. (Aristoteles, 1975, s.14)

Askerlik eğitimine değinirken de aynı hususa vurgu yapar. Bu eğitimin amacı köle yapılmaması gereken insanları yani özgür insanları boyunduruk altına almak değildir. Başkalarının boyunduruğu altına girmemek, şehrin önderlik konumunu korumak ve köle

diye davranılması gereken kişiler üzerinde hakimiyet tesisi şeklinde üç amaç sıralar ki, bu aynı zamanda ona göre savaşın nedenlerini de ortaya koyar. Yasa koyucu vatandaşları için daha çok, barış ve kültürlü bir hayatı sağlamayı amaç edinmelidir. Eğer askeri bir devlet haline gelirlerse ayakta kalmak adına sürekli savaşmaları gerekir. (Aristoteles, 1975, s.224)

Ona göre devlet doğada varolan şeyler sınıfına girer ve insan da doğası gereği politik bir hayvandır. İnsanların devletsiz olmaları savaşa yönelmelerinin nedenlerinden birisi olabilir.

> *"Düpedüz bahtsızlığından değil de doğası gereği, şehri, devleti olmayan bir kimse ya fazla iyidir ya fazla kötü, ya insanlığın altındadır ya üstünde — insanlığın altında olmaya bir örnek, Homeros'un "saygısızlık eder, soyuna, düzene, ocağına" diye kınadığı savaş düşkünü kişidir; böyle bir kimse doğası gereği savaşa düşkün olur, tek başına kalmış bir dama taşı gibi hiç bir işbirliğine girmez*." (Aristoteles, 1975, s.9)

Aristoteles'e göre iç savaşların sonunda istenilen şeyin elde edilmesi mümkün değildir. Halkla zengin sınıf arasında sürekli çatışma ve iç savaş çıkması yüzünden, ikisinden hangisi egemenliği ele geçirmeyi başarırsa başarsın, asla âdil ve herkes için kabul edilebilir nitelikte bir anayasal düzen kurmaz. Kazanan kim olursa olsun yasal üstünlüğü bir zafer ödülü sayarak, kendi durumuna uygun olarak ya demokratik ya da oligarşik bir rejim kurar. (Aristoteles, 1975, ss.128,129) O, savaşın nedeninin barışı sağlamak olduğunu ifade eder. Mutluluğu boş zamanı olmaya bağlar ve çünkü boş zamanımız olsun diye çalışır, barış sağlamak için savaşırız der. Eylemsel erdemlerin etkinlikleri siyasal veya askeri olaylarla ortaya çıkarlar. Ne var ki bunlarla ilgili etkinlikler hiç de boş vakitlerde yapılacak işlere benzemezler. Savaşla ilgili etkinlikler de böyledirler. "*Çünkü hiç kimse sırf savaş etmek uğruna savaş yapmayı veya savaş çıkarmayı seçmez; herhangi bir kimsenin savaşa ve katliama yol açmak için dostlarını kendisine düşman etmesi de kesinlikle canice bir davranış sayılır"*. (Aristoteles, 2015, 1177b5)

İlk çağ felsefesinde savaşa ilişkin bu bilgileri noktalamadan önce belki de Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı* isimli eserinden hareketle savaşın politika ile ilişkisine dair

görüşlerine biraz göz atmak fayda sağlayabilir. Savaş eski Çin'de M.Ö. beşinci ve üçüncü yüzyıllar arasında yazıldığı tahmin edilen bir eserdir. Sun Tzu daha kitabın başlangıcında askeri eylemlerin yani savaşın ulus için önemine vurgu yaparak, devlet için yaşamsal bir öneme sahip olduğunu vurgular. (Sun Tzu, 1996, s.57) Böylece savaşın politik yönünü dile getirirken, askeri birliklerin kullanımında genel kuralın emirlerin sivillerden alınması gerektiğini dolayısı ile savaşta emrin hükümdar tarafından verileceğini ifade ederek bu düşüncesini pekiştirir. (Sun Tzu, 2008, s.108)

Ona göre savaş sanatının en genel kuralı, düşman ülkesini tümüyle, harap etmeden zaptetme fikridir. Çünkü zarara uğratmak kimseye faydası olmaz. Bu nedenle, başarı, savaşların tümünde savaşarak kazanmak değil, düşmanın direncini savaşmadan kırmaktır. (Sun Tzu, 2008, s.87)

3.2. Orta çağ'da Haklı Savaş

Orta çağ felsefesinde savaşa dair yapılacak bir analiz "haklı savaş" kavramına değinmeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Haklı savaş kuramının batı dünyasında Hristiyanlığın etkisiyle oluşturulmuş olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle haklı savaşla ilgili bir çalışmanın Orta çağ Hristiyan düşünürler ile başlatmak ve bu anlamda başlangıç olarak ta özellikle St. Augustine'nin görüşlerini almak genel kabul gören bir husus olmuştur. (Aksu Ereker, 2004, s.4) Aslında haklı savaş öğretisinin Hristiyanlık öncesi dönemde Çiçero tarafından seküler bazı ölçütleri ortaya konulduğu ve Hristiyanlığı kabulünden sonra ise Ambrose'nun teolojik temellerini attığı değerlendirilse de sistematik bir öğretiye dönüşmesi Augustinus ile olmuştur. (Demirbaş, 2017, s.898)

Augustinus 354- 430 yılları arasında yaşamış ve Hristiyan ortaçağının Thomas Aquinas'la birlikte en etkili iki filozofundan birisi olmuştur. Augustinus'un felsefi düşüncelerinin temellerinde Çiçero'nun eserlerinin ve akıl hocası olarak bilinene Milano Başpiskoposu St. Ambrose'un etkili olduğu ifade edilmektedir. (Taşkın, 2018, s.84) Hz İsa'nın " sana birisi vurduğun da öbür yanağını dön" sözleri ile Erken Hristiyanlık döneminde savaş reddedilmişti. İsa peygamberden yaklaşık beş asır sonra, Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve bazı tarihsel şartlardaki değişimlerin etkisiyle, inançları nedeniyle pasifize olmuş bu insanlara yeniden savaşçı kimlik kazandırmak gerekiyordu.

İşte bu dönemde Aziz Augustinus tarafından "haklı savaş" kavramı geliştirilmiştir. (Hıraoğlu, 2016)

Haklı savaş nedir? Walzer'e göre savaşın ahlakiliği, yani haklılığı iki kısımda incelenebilir: Birincisi savaşın sebeplerine yönelikken, ikincisi kullanılan yöntemlere ilişkindir. Bu noktada birinci kısma ilişkin değerlendirme saldırganlık veya nefsi müdafaa üzerinden yapılır. İkinci kısım ise savaşın geleneksel veya pozitif hukuk kurallarına uygun icra edilip edilmemesi ile ilgili hususları kapsar. Yani savaşın nasıl adil bir biçimde yürütüleceğini ihtiva eder. Ona göre Ortaçağ yazarlarında bu ayrım "savaşın haklılığı" *(jus ad bellum)* ve "savaşta adalet" *(jus in bello)* olmak üzere iki ayrı bölümde ele alınır. (Walzer, 2017, s.54) Bu noktada St. Augustinus haklı savaş kuramının daha çok *jus ad bellum*, yani nedene ilişkin boyutunu ele alırken, haklı ya da haksız, savaşın insanlık için kaçınılmaz olduğunu kabul etmektedir. (Holmes'den akt. Aksu Ereker, 2004, s.8) Çünkü O, Hobbes gibi insanın doğası gereği kötü olduğunu düşünür. Augustinus'a göre, Âdem ile Havva, işledikleri bu günah nedeniyle lânetlenip, cennetten kovularak, yeryüzüne atılırlar. Onların işlediği bu günah kalıtımsaldır ve çocuklarına geçmiştir. Kabil'de günahkâr olarak doğmuştu ve yazgısının gereğini yerine getirerek Habil'i öldürmüştür. (Şenel, 1995, s.241) Bu bağlamda Augustinus'da da, Hobbes'un doğa durumunu değerlendirirken belirttiği gibi, savaş kaçınılmazdır. İnsan, Tanrı'nın lütfu olmaksızın sadece kötülüğü ister. Ancak, savaşlar da Tanrı'nın izni olmadan yapılamaz. Tanrı'nın ise savaşlara izin vermesinin nedeni insanoğlunun düzeltilme ve cezalandırılma ihtiyacıdır.

Augistinus *Tanrı Devleti* isimli eserinde iki devletin varlığından söz eder; yeryüzü devleti ve gökyüzü devleti. Yeryüzü devleti insana ait olan gökyüzü devleti ise Tanrı'ya ait olandır. Savaş ebedi olmayan yeryüzü devletinin, yeryüzü nimetlerinden yararlanmak için yeryüzü barışının kurulmasını istemesinden kaynaklanır. Savaşarak barışı sağlamak ister. Çünkü ona direnecek kimse kalmayınca, az olan nimetleri elde etmek adına karşılıklı yarışılırken ulaşamadığı bir barışın tadını çıkarır. Ancak bu yeryüzü barışı dünyevi şeylere ilişkin iken, gökyüzü devleti ebedi barışla ilgilidir. Öte yandan gökyüzü barışı da yeryüzü barışına dayanır ve nihai amaçta insanları iman etmesiyle gökyüzü barışına ulaşmaktır. (Augustinus, 1979, ss.215-225) O bir taraftan savaşın zorunluluğunu

insanın kötülüğüne dayandırırken, aynı zorunluluğu barışın sağlanması içine gerekli görmüştür.

Augustinus'a göre haklılığı mutlak olan tek savaş Tanrı'nın savaşıdır. Bunun dışındaki bir savaşın haklı sayılabilmesi şu üç koşulu gerektirir: haklı bir sebebe dayanmalı, meşru bir otorite tarafından yapılmalı ve amacında iyi niyet bulunmalıdır. (Holmes'den akt. Aksu Ereker, 2004, s.8) Yukarıda belirttiğimiz gibi savaşın amacı barışı sağlamak olduğuna göre, niyetin içinde barışseverlikte bulunmalıdır. Augustinus'un, "savaşta gerçekten kötü olan nedir?" sorusuna vermiş olduğu, " *Savaşta gerçekten kötü olan şiddet, öç alma tutkusu, acımasızlık, doymak bilmez düşmanlık duygusu ve güç tutkusudur. ... Böyle şeylerin cezalandırılması gereklidir ve bu cezalandırma savaş yapmayı gerektiriyorsa, Tanrı ve meşru otoriteye itaat ederek iyi insanlar savaş yapabilirler...* " (Augustinus'tan akt. Kalkavan Taslaman, 2011, s.33) yanıtı nispeten iyi niyet açısından ele alınabilir. Augustinus için bireysel saldırılar karşısında pasif davranılmalıdır, ancak savaşta askerlerin siyasi otoritenin emirlerine uyarak hareket etmeleri esastır. Onun için savaşma ve savaşta birini öldürme, eğer savaş haklı savaş ise mubahtır. (Kalkavan Taslaman, 2011, s.36)

Augustinus her ne kadar savaşın nedene dayalı haklılığını yani *jus ad bellum'u* temele alsa da savaşın adil şartlarda nasıl yürütüleceğine de değinmiş, *jus in bello*'yu da ayrımcılık, orantılılık ve iyi inanç şartları içerisinde ele almıştır. Ayrımcılık başlığı altında askerler, ruhban sınıfı ve savaşmayanlar diye savaştaki üç sınıftan bahsederken, özellikle savaşmayanlara yönelik merhametli davranma gerektiğini dile getirir. Aynı şekilde, savaş esnasında orantılı davranma talebi ve düşmanın düşmana iyi inancının korunması. (Kalkavan Taslaman, 2011, s.47) Savaşın yürütülmesi sırasındaki adil davranma kapsamında ele alınabilir. Ancak Agustinus'un haklı savaş teorisi, savaşta tarafların en azından birinin günahkâr olduğu konusunda açık görüşleri nedeniyle bazı yazarlara göre, haklı savaş teorisini geliştiren diğer orta çağ ve modern çağ filozoflarından farklılık arz etmektedir. Ayrıca, bir devletin askerlerine ölmeyi emredebilmesi için, orada adaletin hüküm sürmesi gerektiği ifade eder. Eğer adalet yoksa krallıklar büyük bir grup suçludan ne farklı bir şey olmaz. (Kenny, ,2017, s.271)

Skolastik felsefenin filozoflarından Thomas Aquinas ya da Aquinalı Thomas'da haklı savaşı konu edinen bir diğer önemli isim olmuştur. Aquinas 1224-1274 yılları

arasında yaşamış, akıl-iman, din felsefe ilişkisinde akılcı bir mantık geliştirmiş, yaşadığı çağ gereği hem Hristiyan orta çağ felsefesinin önemli ismi Augutinus'un, hem de İbn-i Sina, İbn-i Rüşd gibi İslam filozoflarının eserleriyle yetişmiş bir filozoftur. Aquinas'ın yaşadığı dönemde II. Frederick'in 1237-1250 tarihleri arasında, papalarla olan savaşları ve Aquinas'ın akrabalarının da bu savaşlara katılmaları, onu savaşı analiz etmeye yönlendirmiştir. Bu bağlamda savaşa dair temel sorularına cevap aradığı kitabı *"SummaTheological"* dır. Kitabının savaş ilişkin bölümünde şu 4 sorunun cevabını aramıştır; 1. Bazı savaş türleri meşru mudur? 2. Din adamlarının savaşa iştiraki meşru mudur? 3. Tuzak kurmak meşru mudur? 4. Kutsal günlerde savaşmak meşru mudur? (Reichberg'den akt. Ensarioğlu, 2019, s.163)

Aquinas, Augustine'den farklı olarak savaşın sadece moral kısmı ile ilgilenmemiş, politik boyutunu da ele almıştır. Haklı savaşın *jus ad bellum* bölümüyle daha fazla ilgilenmekle birlikte, savaşta masumların öldürülmesi vb. konularda *jus in bello'*ya da değinmiştir. (Aksu Ereker, 2004, s.12)

Yukarıda da dile getirdiğimiz gibi erken dönem Hristiyanlıktaki savaşın kabul edilemezliği, 13. yüzyılda artık önemini kaybetmişti ve Aquinas'ın döneminde artık Hristiyan dünyasında da savaşlar vardı. Ona göre bir savaşı adil olarak başlatabilmenin üç şartı vardır:

- Askeri harekâtı sadece bir prens başlatabilir.

- Savaşmak için ortada adil bir neden olması gereklidir.

- Savaşın yapılma sebebi dürüstlük ve adalet üstüne kurulmalı ve iyiliğin geliştirilmesi temel amaç olmalıdır. Kötülüklerin ortadan kaldırılması amacıyla savaşlar icra edilmelidir. (Dinçer, 2018, s.111)

Aquinas için savaşı başlatma ve bu konuda karar verme yetkisi otoriteye ait olup, otorite haricinde hiç kimse savaşı başlatamaz. Onun için kamu düzenine zarar vermek, öldürmeyi hukuki kılar. Ancak bu öldürme yine kamusal otorite sahipleri tarafından karara bağlanmalıdır. Aquinas için savaşta öldürme kaçınılmazdır, ancak sadece öldürme duygusu ile yapılan savaşların haklılığından söz etmek mümkün değildir. (Aksu Ereker, 2004, s.12) Ona göre savaş ilan etme yetkisini elinde bulunduran hükümdarın, savaşı

haklı savaş olarak kabul etmesi savaşanlar için yeterli değildir. Eğer savaşın haksızlığına inanan varsa hükümdarın emrine rağmen bu savaşa katılmak zorunda değildir. (Kalkavan Taslaman, 2011, s.69)

Aquinas savaşta tuzak kurulmasını etik açıdan problemli görmemiştir. Ancak iki türlü tuzağın varlığından söz etmiş olup, bunlardan yalnızca birinin haklı savaş kapsamında olduğunu söylemiştir. Birincisi düşmana yalan söylemek veya verilen sözde durmamaktır. Bu yasak olan davranıştır. Diğeri ise düşmana amacın ve faaliyetin açıklanmamasıdır. Aquinas'a göre buna izin verilebilir. (Aksu Ereker, 2004, s.13)

Barışın gerçekleşmesinin ise adaletin sağlanmasına bağlı olduğunu belirtir. Hıristiyan geleneğinden gelen Aquinas için insan mutlak anlamda barışa muktedir olamaz, o ancak Tanrı'nın bir şefaati olabilir. Dolayısıyla insanların barış isteğinin Tanrı'nın inayeti ile birleşmesi gerekir. (Yeşilçayır, 2016, s.64)

Thomas Aquinas'ın savaşı meşrulaştırmaya yönelik çalışmasının hem Avrupa içi hem de Avrupa dışında etkileri olmuştur. Etkinin Avrupa içi boyutu, Martin Luther'in "afaroz edilmesi ile ortaya çıkmıştır. Onu destekleyen ve daha sonrasında protestanlık olarak anılacak mezhebi benimseyenler ile Kutsal Roma imparatorluğu arasında 1562-1598 yılları arasında 8 alt savaştan oluşan din savaşları yaşanmıştır. (Hıraoğlu, 2016)

3.3. Modern Dönem

Bu bölümdeki savaş üzerine düşünceler dönemin başlangıcı olarak kabul edilen Machiavelli ile başlanarak Hobbes, Rousseau ve Hegel üzerinden ele alınacaktır. Aslında buradaki modern dönem savaşlardaki dönüşümlerle ilişkili değil, modernite olarak da tanımlanan politika felsefesinin dönemsel sınıflandırmasına ilişkindir. Bu dönemi Machiavelli ile başlatmamızın nedeni ise modern politika felsefesinin temellerinin onun tarafından atıldığının genel kabul görmesidir. Strauss'a göre onun çabaları modern politika felsefesi geleneği için kırılma noktası olmuştur. (Strauss, s.75)

3.3.1. Machiavelli

Machiavelli (1467-1527) Floransa'lı orta halli bir hukukçunun oğludur. Başlangıçta Floransa hükümetinde küçük bir görev almış, daha sonra Medici ailesi işbaşına gelinceye kadar önemli diplomatik görevlerde bulunmuştur. Bu süreçte elçilik yaptığı dönemde Papa ile Fransa Kralının mücadelelerine ve aralarındaki savaşlara tanıklık etmiştir. Medicilerin iktidara gelmesiyle Medici ailesine karşı olduğu iddiasıyla tutuklanmış ve bir süre cezaevinde kalmıştır. Gerek İtalya'nın kendi iç çalkantılarının yaşandığı, gerekse dışarıda savaşların devam ettiği bir süreçte dış politika görevleri alan Machiavelli bir politikacı olarak savaşları gözlemlemiş ve eserlerinde de savaşa ilişkin değerlendirmelere yer vermiştir. Dilimize *Prens* ya da *Hükümdar* olarak çevrilen eserinde savaşın, daha çok egemenlik ile olan ilişkisine yer verirken, özellikle *Savaş Sanatı* isimli eseri ile genelde askerler tarafından yazılan türde bir esere politikacı olarak imza atmıştır.

Machiavelli'nin savaşa dair görüşlerini ele almadan önce politika düşüncesindeki dönüşüme olan etkisi hakkında kısa bir değerlendirme sunmak istiyoruz. Çünkü, Machiavelli'nin politikayı düşünme tarzı ile savaşa dair düşünceleri arasında çok yakın bir ilişki vardır. Keza özellikle Machiavelli, Napolyon ve Clausewitz arasında var olduğu değerlendirilen bağ onun politik görüşlerini savaşla birlikte ele almamızı zorunlu kılmaktadır. Abensour (2002, s.34) Napolyon'u meşhur bir Makyavelci olarak tanımlarken, Girard (2021,ss.37,38)) Clausewitz'in düşüncesinde Napolyon'un tam olarak kendi ifadesi ile "*tökez- model*" (hem iten, hem çeken) olarak yer aldığını belirtir. Ona göre Clausewitz ile Napolyon arasında bir "*içsel dolayım*"[1] ilişkisi vardır.

Abensour *Devlete Karşı Demokrasi* isimli eserinde Pocock'un *Makyavel Momenti* üzerine yazdığı kitaba atıfla, Floransa hümanizmi ile başlayarak, Machiavelli'yi de içine alan ve Amerika devrimine uzanan süreçte insanın özündeki politikliği belirleyip bu

[1] İçsel Dolayım : Bu dolayım türünde özne ile dolayımcı (örnek alınan, taklit edilen) arasında rekabet, hatta kıskançlık söz konusudur. Dolayısı ile özne dolayımcıyı reddeder. Ayrıntı için bknz. Rene Girard(2013) Romantik Yalan ve Romansal Hakikat (Ç.: A. E. lldem), İstanbul: Metis

politik doğayı olumlayan, yurttaşı politik alanda etkin kılan farklı bir politik felsefe oluştuğunu dile getirir. Abensour'a göre Makyavel momenti ve onun diğer görüşlerle kümeleşmesi üç farklı unsurdan oluşur. Bu noktada Hristiyanlığın politikaya teolojik yaklaşımını ve vita contemplativa'ya, yani entelektüel faaliyete adanmış yaşam reddedilerek yerine Antik Çağ'ın vita activa'ya, yani etkin yaşam dönüş hareketi başlatılmıştır. Entelektüel yaşamın yerini etkin yaşama bırakması ile ortaçağın akıldışı olarak değerlendirdiği olumsallık evreninin biçimlendirilebileceği düşüncesi, eylem aracılığı ile insana ait bir politik düzen kurulabileceğini göstermiştir. (Abensour, 2002, s.36,37)

Machiavelli modern politika felsefesinin gelişmesine güçlü bir katkı sağlamıştır. Çünkü Skolastik felsefe ile güçlü ve keskin bir şekilde ilk kopuş onunla yaşanmıştır. Orta çağın devletin kökenini göksel olana bağlayan, tüm gücün kaynağını Tanrı'da bulan ilkeyi görmezden gelmiş, kendi deneyimlerinden istifade ederek politik gücün göksel olandan geldiği düşüncesini saçma bulmuştur. (Cassier, 140) İnsana ait politik bir düzenin kurulması ile artık aşkın olan geride kalmıştır.

Machiavelli politik alanın tasarımlardan ya da ütopik olandan değil gerçeklerden hareketle ele alınması gerektiğini düşünür. Olan ile olması gereken birbirinden ayrılmalıdır. Onun için olan yerine gerçekçi davranmayarak olması gerekene yönelmek prensin ya da hükümdarın yıkımını hazırlar. (Gülenç, 2013,ss.137,139) Bu bakımdan Strauss'a (2000, s.77) göre Machiavelli, sosyal eylem için standartları bilinçli olarak düşük tutar. Çünkü düşük standartlar üzerine kurulacak planların başarıya ulaşma şansı daha yüksek olacaktır. O politika öğretisinin hem tözünü hem tarzını değiştiren yeni On Emir'in peygamberi sayılabilir. *(Strauss,2000, s.81)*

Machiavelli için savaş ise egemenliğin tesisinde kurucu bir unsurdur. *Prens* isimli eserinde savaş kazanan orduların komutanlarının prens olma arzusunda olmasına dair bir değerlendirme yapar. Floransa'da Giovanni Aucut adıyla paralı asker olarak komuta görevinde bulunan ve savaş kazanamamış olan İngiliz John Hawkwood'un durumuna değinir. Ona göre eğer Aucut savaş kazanmış olsaydı, Floransalılar onun egemenliğine girerdi. (Machiavelli, 2018a, s.83) Yine aynı eserin 14. Bölümünde prenslikle savaş ilişkisin, şöyle ifade eder:

"Öyleyse, bir prensin savaş, savaş düzeni ve savaş disiplini dışında herhangi bir amacı, herhangi bir düşüncesi olmamalı, bunun dışında hiçbir şeyi uğraş olarak benimsememelidir; çünkü savaş komuta eden kişiden beklenen tek uğraştır ve öylesine önemlidir ki, prens doğanları o konumda tutmakla kalmaz, çoğu kez sıradan insanların o konuma yükselmelerini sağlar…. Devleti yitirmene yol açan ilk neden bu uğraşı ihmal etmektir; devleti ele geçirmeni sağlayan neden ise bu uğraşın ustası olmaktır." (Machiavelli, 2018a, s.90)

Bu bağlamda prens, egemenliğinin devamı için savaş fikrinden ne barış döneminde ne de savaş döneminde uzak kalmamalıdır. Hatta barışta daha çok bu fikre yönelmelidir. Bu noktada Akhaların hükümdarı Philipoimen'nin barış zamanında savaş taktiklerini düşünmesinin övgülere neden olduğunun yazarlar tarafından dile getirildiğini örnek olarak verir. (Machiavelli, 2018a, ss. 91,92) Machiavelli'ye(2018a, s.117) göre bir ülkede savaş için önemli hususlardan birisi de ülkenin savaş öncesi birlik beraberliğidir. Bazı prenslerin kolay yönetme adına ülkeyi parçalı halde tutmaktadır. Bu durumun savaş zamanı ülkenin işgaline neden olabilecek kadar olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmüştür.

Savaş Sanatı isimli eseri, savaşı sadece çatışma boyutu veya muharebe düzenleri üzerinden ele almamış, ayrıca ordunun savaş öncesi teşekkülünden başlayarak, savaş sonrası devlet hayatı içerisindeki konumuna kadar pek çok konuya değinmiştir. Machiavelli bu eseri bir diyalog şeklinde yazmış ve kendi görüşlerini diyalogda eski bir komutan olan Fabrizio karakteri vasıtasıyla dile getirmiştir. O, savaş yapmak ve düşmanı savaş alanında çarpışarak yenmek isteyen kişinin ordu beslemek ve onu düzenlemek zorunda olduğunu belirtir. (Machiavelli, 2018b, s. 34) Yani ordu savaş için gereklidir. Ancak savaş olmadığı durumlarda ordu ne yapacak veya nasıl beslenecek sorusu Machiavelli için önemlidir. Sürekli savaş yapmak mümkün değildir. Ancak barış zamanında beslenecek ihtiyaç fazlası ordu hem ekonomik yük getirir hem de kralın egemenliğini kaybetmesine yol açacak bazı faaliyetlerde bulunabilir. (Machiavelli, 2018b, s. 30) Bu nedenle ordunun teşkilinin ne tür kuvvetlerden yapılacağının tespiti önemlidir.

Machiavelli özellikle paralı askerlik veya profesyonel askerlik fikrine pek sıcak bakmaz. Ona göre askerlik bir sanat ya da meslek değildir. Çünkü hiçbir iyi insan savaşla kendi özel mesleği olarak uğraşmak istemez. Machiavelli yaşadığı dönem itibariyle paralı askerliğin yaratabileceği sorunları ortaya koymaya çalışır. Eğer insanlar savaştan para kazanmaya başlamışlarsa, barışın gelmesini de istemeyeceklerdir. Barışın olması halinde ise para kazanamayacakları için çeşitli hilelere başvuracak ya da şiddet kullanarak yağmalayacaklardır. (Machiavelli,2018b, s.24,25) Öte yandan Fabrizio üzerinden bazı kişilerin savaş sonrası görevlerine devam ederek, ücret almalarını askerlik mesleği üzerinden değil, barışa hizmetten kaynaklandığını söyler. Bu nokta da mesleği halkı yönetmek ve onları savunmak olan birisinin barışı sevmesi ve savaşmayı bilmesi gerektiği (Machiavelli,2018b, s.33) sözleri ile savaş, barış ve politikayı birbirleri ile son derece ilintili gördüğünü ifade etmiştir.

3.3.2. Thomas Hobbes

İngiliz filozof ve kuramcısı olan Hobbes 1588-1679 yılları arasında yaşamış, 1640 ile 1670 yılları arasında ise toplum ve politika felsefesini olgunlaştırıp formüle etmiştir. Bu süre içerisinde toplum ve politika felsefesini sürekli değiştirip geliştirirken, savaşı hep sakınılması gereken bir husus olarak görüp ve yaşamı mümkün kılan barışın sürekli yeniden tesisini gerçekleştirebilecek bir toplum ve politika kuramı arayışı içerisinde olmuştur. (Göçmen, 2014) Hobbes'un savaş üzerine görüşlerinin daha çok Doğal Durum veya Doğa durumu üzerine inşa edildiğini görüyoruz.

Hobbes Leviathan isimli eserinin 13. Bölümüne insanlar doğuştan eşittir diyerek başlar. (Hobbes, 2007, s.99) Böyle bir başlangıç doğal olarak herkesin aklına olumlu birtakım sonuçların ortaya çıkacağına yönelik beklentiler yaratır. Ancak Hobbes'a göre herkesin beklentisinin aksine eşitlikten güven değil "güvensizlik "doğmaktadır. Yetenek eşitliği, amaca ulaşmada eşitlik umudunu doğurur ki, iki kişi aynı şeye aynı anda sahip olamayacaklarına göre ortaya çıkan güvensizlik insanı savaşa sürükler. (Hobbes, 2007, s..100)

Hobbes devletin zorunlulukla var olması gerektiğini, bu savaş durumuna bağlar. Ona göre "*Devlet olmadıkça herkes herkese karşı daima savaş halindedir*." Bu nokta da bu savaşın herkesin herkese karşı savaşı olduğu tezinden hareketle savaşın doğasına vurgu yapar:

> *"SAVAŞ, sadece muharebeden veya dövüşme eyleminden ibaret olmayıp; mücadele etme iradesinin yeterince bilindiği bir zaman süresinden oluşur: dolayısıyla, savaşın doğasında zaman kavramı, havanının doğasındaki gibi düşünülmelidir. Nasıl kötü havanın doğası bir veya iki yağmur sağanağından ibaret olmayıp, birçok günlerin eğiliminden oluşursa: savaşın doğası da çarpışma eyleminden ibaret olmayıp, tersine bir güvencenin bulunmadığı, çarpışmaya yönelik kesinleşmiş eğilimden oluşur. Bunun dışındaki bütün zamanlarda BARIŞ vardır"*. (Hobbes, 2007, s.101)

Bu bağlamda Hobbes'un savaşı bugün bizim anladığımız anlamda bir silahlı çatışmanın daha ötesinde, çok daha fazla kapsayıcı bir şekilde ele aldığını görüyoruz. Kardeş'e göre Hobbes savaşı insanın antropolojik gerçekliğinin temel unsuru olarak ele almaktadır ve ona göre sözel olsun ya da şiddet içersin, karşılıklı düşmanlık gösteren her durum savaş olarak anlaşılmalıdır. (Kardeş, 2019, s.72)

Hobbes'a göre insanı savaşa götüren nedenlerden birisi durmak bilmez kudret arzusudur. İnsanlar elde ettikleri kudreti koruyabilmek adına daha fazlasını elde etmeye ihtiyaç duyarlar. Krallar da kudretlerini güvence altına almak arzusunu içeride yasalarla, dışarıda savaşlarla gerçekleştirir. (Hobbes, 2007, s.81)

Onun savaş konusundaki önemli görüşlerinden birisi de savaşlardaki adalete dairdir. Herkesin herkese karşı savaşının bir sonucu olarak, böyle bir savaşta hiçbir şey adalete aykırı olamayacaktır. Bu savaşta, doğru ve yanlış, adalet ve adaletsizlik kavramları olamayacaktır, çünkü ona göre genel bir gücün yani devletin olmadığı yerde, yasa yoktur; yasa olmayan yerde de adalet veya adaletsizlik olamayacaktır. (Hobbes, 2007, s.102)

Hobbes insanın doğa halinde hep bir savaş durumunun varlığından bahsetmekle birlikte herkesin normal hayatının sonuna kadar hayatını devam ettirebilmesinin yolunun barışı sağlamak olduğunu ve bunun için çalışması gerektiğini ifade eder. Eğer insan barışı

sağlayamıyorsa da savaşın bütün yardım ve yararlarını araması gerekir. Bu aklın bu genel kuralıdır ki bu kuralın ilk bölümü, barışı aramak ve izlemektir. Bu birinci ve temel doğa yasasını içerir. Temel doğa yasasının ikinci bölümü ise, doğal hakkın özetini verir: bütün yolları kullanarak kendini korumaktır. (Hobbes, 2007, s.104)

Hobbes için doğal durum, mutlaka gerçek yaşanmış bir durum olarak tasavvur edilmesi gereken bir şey değildir. Bunun yerine, devletin hiç olmadığı veya devletin yıkıldığı bir anda ortaya çıkan, devletin içinde bir ilke olarak anlaşılabilir. (Agamben, 2013, s.49) Kardeş'e göre (2019, s.75) Hobbes'un terminolojisindeki savaş hali ile fiili savaşı birbirine karıştırmamak gerekir. Savaş hali sivil yasanın tesisi için bir düşünme alanı yaratırken, fiili savaş karşılaşılan düşmana karşı savaştır.

İngiliz devrimine yol açan gelişmelerin ve iç savaşın içinde yaşamını devam ettirmiş bir filozof olarak, Hobbes'un üzerinde durduğu önemli sorunlarda birisi de iç savaştır. Savaşı ele aldığında genellikle "savaş hali" üzerinden tanımlarken, iç savaş durumunu daha ciddi bir tehdit olarak görüp, eserlerinde genellikle kargaşa ortamı ve felaket diye niteler. Çünkü iç savaşın çıkması ile egemenin otoritesi ortadan kalkacak, insanları doğal halden çıkarıp, barışı sağlayacak olan devlet yıkılacak ve yeniden kargaşa ortamına dönülecektir. Bu durumu "*doğal bedenin organlarının, onları bir arada tutacak bir ruhun kalmaması yüzünden, toprağa karışıp çürümeleri gibi*" diye nitelendirir. (Hobbes, 2007, s.423)

Hobbes düşman ile isyancıyı da birbirinden ayırır. Ona göre düşman doğası gereği tehdit olması nedeniyle görünür durumda iken, isyancı ne meşru düşmandır ne de politik düzen açısından tanınmaktadır. Öte yandan devletlerinde kendi aralarında doğal halde bulunmaları, yani aralarında bir üst otoritenin olmaması aralarındaki savaşın mantığını anlaşılır kılmaktadır. (Kardeş, 2019, s.81)

3.3.3. J.J.Rousseau

Sözleşmeci kuram geleneğini sürdüren bir diğer düşünür ise 1712- 1778 yılları arasında Fransa'da yaşamış olan Jean-Jacques Rousseau'dur. Rousseau savaş ve barış üzerine görüşlerini *Toplum Sözleşmesi*, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni* başta

olmak üzere *Sonsuz Barış Projesinin Özeti* ve *Sonsuz Barış Üzerine Yargı* gibi eserlerinde bulmak mümkündür.

Hobbes'un aksine Rousseau, daha mutlu bir doğa durumu tablosu çizer. Ona göre *"Ormanda amaçsızca gezinen ilkel insan, endüstri olmadan, dil olmadan ve evsiz barksız, savaşa ve onunla ilgili her şeye çok yabancıydı."* (Rousseau, 2013, s.59) Rousseau savaş üzerine görüşlerini ortaya koyarken Hobbes'a birtakım eleştiriler yöneltir. İlkel insanda bulunan kendini koruma duygusu, ancak toplumun ona verebileceği diğer arzularla birleştiğinde tehlikeli hale gelmiştir. Oysa Hobbes insanın toplum haline geldiğinde, toplumdan kazanmış olduğu niteliklerini, bugünden bakarak sanki doğal insana ait özelliklermiş gibi ele almıştır. İlkel insanın doğa durumunu anlatırken aslında toplum haline gelmiş insandan bahsetmiştir. Toplumda edinilmiş pek çok fikrin ilkel insanda mevcut bir durumda olduğunu varsaymışlardır. Doğa durumu Hobbes'un ifade ettiği gibi bir savaş durumu değildir; aksine insan doğası gereği barışçıdır. (Kaya, 2018, ss. 2651-2661)

Rousseau, Toplum Sözleşmesinin dördüncü bölümünde kölelik konusunu ele alırken kölelik ilişkisinde savaş konusuna değinir. O, Grotius ve başkalarının kölelik hakkı için bir başka kaynak olarak da savaşı göstermelerine ve yenenin nasıl ki öldürme hakkı varsa, köle yapma hakkı da olduğuna yönelik değerlendirmelerine itiraz eder. Ona göre, yenilenin öldürülmesine izin veren bu sözde hak, savaş durumunun bir sonucu değildir. İlksel bağımsızlıkları içinde yaşayan insanlar arasında savaş ya da barış durumu yaratacak kadar değişmez bir ilişki söz konusu değildi. Bu insanlar böyle bir ilişki söz konusu olmadığından, doğal olarak, birbirlerine düşman da değillerdi. Öte yandan savaşa insan ilişkisi değil, eşya ilişkisi neden olur. Savaş halinin basit insan ilişkisinden kaynaklanmaması nedeniyle, bir mal sahipliğinin söz konusu olmadığı doğal yaşam durumunda da her şeyin yasaların kontrol altında bulunduğu toplum halinde de savaş söz konusu değildir. (Rousseau, 1982, s.39)

Doğa durumundaki barış ve eşitliği, insanın merhamet duygusunu, masumluğunu ve özgürlüğünü bozan özel mülkiyettir. Doğa halindeki insanın niteliği yalnız hayvana benzer, devlet yoktur ve ahlaki kriterlerden yoksundur. O, sadece Amour de Soi yani "ben sevgisi" taşır ve yani kendi varlığını sürdürme içgüdüsüne sahiptir. Ne erdemi bilir ne de başkaları arasında öne geçmeyi. Bu arzular yani amour-propre (izzeti nefis),

insanlarla ilişkisinde ortaya çıkar. İnsanlar toplum halinde iken rekabet ederler ve bazıları önce mal edinmeye başlayınca, hepsi aynı hırsa kapılır. Bu durumda mülkiyette eşitsizlik, bencillik ve hasetin, fakirle zengin arasında egemenlik ilişkisinin doğmasına yol açarlar. (Schefold, 1974 s.s 522,523)

İnsan ilişkilerinin artmasıyla, doğa halinde olmayan, ancak toplumsal hayatla ortaya çıkarak hayatı zorlaştıran uzlaşmazlık, eşitsizlik ve hasetteki artış, toplum içinde, egemenlik durumunun tiranlığa varmasına, toplum dışında ise devletlerarasında savaşların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsanların bencilliği devletlerin bencilliği haline gelmiş, prensler savaşları içeride daha güçlü, dışarıda daha zengin olmak adına çıkarmaktadır (Yalvaç,2007, s.128). Bu bağlamda Kardeş de Hobbes'un devlete savaşa bitirici rolü verdiğini, oysa Rousseau'nun devleti savaşın esas sebebi ve aktörü olarak değerlendirdiğini ifade eder. Savaş devlet ile devlet arasında yapılan bir etkinlik olduğu için, savaşın muhatapları ne kişilerdir ne de toplumlar. Savaşın, savaş mı yoksa bir saldırganlık eylemimi mi olduğu ise devletlerin karşılıklı savaş ilanı le ortaya çıkar. Savaşı savaş yapan muharip güçlerin karşılıklı rızasıdır. Öte yandan Rousseau'ya göre kazanmak için öldürülür, ancak öldürmek için kazanmaya çalışmak zalimliktir. (Kardeş, 2019, ss.97,100)

Rousseau'ya göre savaşın nedeni sivil toplum ve devlettir. Onun için devletlerarasındaki bu savaş nasıl sonlanacağı, barışın nasıl tesis edileceği önemlidir. Çünkü devletlerin kurulması ile devletlerarasında cereyan eden genel savaşlar özel savaşlardan bin kat daha korkunç hale gelmiştir. Bu savaşları sonlandırmanın yolu ise tek tek kişilerin birlikteliğini sağlayan bağlar gibi devletleri de bir araya getirecek bağlara ihtiyaç vardır ki, bu da konfedere yönetim biçimi ile sağlanabilir. Rousseau, devletlerin kendi özgürlüklerini kaybetmeden genel bir iradeye tabi olmalarını mümkün kılacak bir yol aramaktadır. Ona göre böyle bir sözleşmeyle devletlerarasında kurulacak bir konfederasyonla bu sağlanabilir (Kaya, 2018, s. 2657) Öte yandan Rousseau Toplum sözleşmesinin son kısmında politik hukukun ilkelerini koyarak, devleti kendi temelleri üzerine oturttuğunu ileri sürer, bundan sonra yapılacak işin dış ilişkileri desteklemek olduğunu belirtir. Ona göre bu insan hakları, ticaret, savaş ve fetih hukuku vb. geniş kapsamlı bir konu olup bu durumun kendisini aştığını ifade eder. (Rousseau, 1982, s.136) Rousseau'nun bu ifadesinin, öngördüğü barışı sağlama çabalarını mevcut uluslararası

sistemde gerçekleştirmeyeceğini görerek, karamsarlığa kapılması nedeniyle olduğu değerlendirilmektedir. (Yalvaç,2007, s.151).

Rousseau'nun savaşa bakış açısı Hobbes ile mukayese edildiğinde en belirgin farklardan birisinin savaş politika ilişkisine dair olduğu görülür. Savaşı toplum öncesi duruma ilişkin olarak ele alan Hobbes için bir savaş- politika ayrışması söz konusu iken, savaşı devlet ile ilişkisinde ele alan Rousseau için savaş- politika ile ilişkisinde bir birliktelik söz konusudur. Hobbes bu bağlamda savaş hakkı konusunda politik bir hukuk geliştirmezken, Rousseau savaşı iki tarafın karşılıklı eşit hakları olarak ele alır. (Kardeş, 2019, ss.101,102)

3.3.4. G. W. F. Hegel

Almanya-Stuttgard'da 1770 yılında doğan ve 1831 yılında ölümüne kadar geçen süre içerisinde devrim sonrası tüm Avrupa'yı savaş alanına dönüştüren Napolyon seferlerine ve Prusya ordusunun yenildiği Jena Savaşına tanıklık eden Hegel'de savaşlara tanıklık etmiş pek çok filozof gibi savaşa ilişkin görüşlerini dile getirmiştir. Birçok eserinde savaşa değinmiş olmakla beraber bu konuya ağırlıklı olarak *Hukuk Felsefesinin İlkeleri* adlı eserinin *Devlet* başlıklı bölümünde yer vermiştir. Bir dönem Hegel felsefesinin totaliter olarak yorumlanması ve Alman milliyetçiliğinin sözcüsü olarak değerlendirilmesinin arka planında da özellikle savaşa ilişkin fikirlerinin bulunduğu değerlendirilir. Hegel'in savaşları gerçek anlamda savaşlar ve felsefi anlamda savaşlar olarak çoğu zaman iç içe geçmiş gibi görünmekle beraber iki anlamda ele aldığı görülmektedir. (Yalvaç, 2009, s.27)

Aklî olan gerçektir ve gerçek olan aklîdir (Hegel, 1991, s.29) diyen Hegel felsefesinde gerçeklik idealin tarih içerisinde kendisini açması ile oluşmaktadır. Düşüncenin diyalektik ilerlediğini düşünen Hegel için varlık da aynı yöntemle gelişip ilerlemektedir. Birinci aşama da Tin kendi içindedir. Kendisi kendiyle sınırlı olmakla birlikte bir olanaklar varlığıdır. Dolayısı ile taşması ve kendi dışına çıkarak kendine bakması gerekmektedir. Bu bağlamda taşmayı geçekleştiren Tin kendi dışına taşarak doğayı oluşturur ve artık kendine yabancılaşmıştır. Bunu Tinin fenomonolojisi (görüngübilimi) isimli eserinde şöyle ele alır; "*Tin daha önce düşünce ögesinde güttüğü tözsel yaşamın ötesine geçmiştir… tözsel yaşamı onun için salt yitmekle kalmamış, bu*

yitişin ve onun kendi içeriği olan sonluluğunun da bilincindedir" (Hegel, 1986, s.11) Bu durumda tin kendi kendisiyle çelişmektedir. Bu çelişkiden kurtulmanın yolu ancak yeni bir açılım geliştirmekle mümkün olabilir. "*Şimdi felsefenin istediği ne olduğunun bilgisi olmaktan çok, varlığın o yitik tözselliğinin ve sağlamlığının yeniden kazanılmasına, ilkin yine onun içine erişmektir*" . (Hegel, 1986, s.11) Yani Tin kendi dışsallığından kurtularak kendisine dönmeli, kendi özüne uygun bütünlüğüne kavuşmalıdır.

Kardeş, bu ikinci safhada, yani Tinin halkın zihni olarak devlette vücut bulması esnasında, kendisini öteki varoluşların gözünde de gösterdiğini belirtir. Savaşı tam da devletin devlet olma bilincini kendi bünyesinde sağlayıp, dışa karşı göstermesi anına tanıklık eden bir etkinlik olarak tanımlar. Üçüncü safhada ise savaş devletin özgür Tin'ine işaret etmektedir. (Kardeş, 2019, s.115) Hegel için savaş sadece var olan bir şey değil aynı zamanda edimseldir ve bu edimsellik insanın öz bilincinin gelişmesinde etkilidir. Bu nedenle savaş bir tesadüf olarak ele alınsa bile felsefi olarak Dünya Tininin gelişmesiyle uyumlu bir akılsallığı bulunmaktadır. (Boucher'den akt. Yalvaç, 2009, s.31)

Hegel felsefi anlamda savaşın mutlak bir kötülük olmadığını ve olağan nedeninin de iktidar sahiplerinin veya milletlerin ihtiraslarında, haksızlık ve adaletsizlikte, vs. aranmaması gerektiğini ifade eder. (Hegel, 1991, s.258) Savaşın toplum açısından getireceği faydayı şöyle dile getirir;

> "*halkların ahlâkî sağlığı, sonlu spesifikasyonların [kurumlar] durağanlığına karşı gösterdikleri kayıtsızlık içinde korunmuş olur. Rüzgâr nasıl denizi, sürekli bir durgunluk sonucu uğrayacağı tefessühten korursa; savaş da aynı şekilde, halkları, sürekli veya ebedî bir barışın onları uğratacağı ahlâkî tefessühten(bozulmadan) korur*" (Hegel, 1991, s.259)

Öte yandan Uluslararası ilişkiler alanında, devletlerarasındaki anlaşmazlıkların, aralarında iradeleri ile bir anlaşma zemini bulunmadığı takdirde savaşa giderilebileceğini belirtir. (Hegel, 1991, s.264) Devletlerin varlıklarını ve özgürlüklerini koruyabilmeleri için kendilerine karşı çıkacak diğer devletlere ihtiyaçları olduğu düşüncesinden hareketle savaşı bir olasılık olarak gören Hegel için dünya tarihi bir mutluluk sahnesi değildir ve bu mutluluk dönemleri boş sayfalardır. Bu dönemleri karşıtlığın askıya alındığı uyum dönemleri olarak görür. (Yalvaç, 2009, s.30)

Savaş aynı zamanda iç bütünlüğü de sağlayan bir olgudur. Savaşta dışarıya doğru olan yönelim, iç karışıklıkları önlerken, devletin iç gücünü pekiştirmesine olanak sağlar. (Hegel, 1991, s.259) Hegel için savaş diplomasinin sona erdiği bir süreç değildir. Aksine savaş içerisinde de politik ilişki devam etmektedir. Ona göre hukukun ortadan kalkıp, şiddetin hükmün sürdüğü savaş durumunda bile, devletler birbirlerini birer devlet olarak karşılıklı kabul ederler. Bu durum devletler arasında bir bağın varlığını gösterir ki, bu bağ içinde;

> *" devletler, birbirleri için kendiliğinde ve kendisi-için mevcut antiteler(varlık) olarak değer taşırlar, öyle ki, savaş sırasında bile, bizzat savaşın kendisi, geçici olması gereken bir şey olarak belirlenmiştir. Dolayısıyle, savaş, ius gentiuma uygun bir karakter taşır, yani savaş durumunda bile barış imkânı varlığını korur."* (Hegel, 1991, s.265)

Girard, Hegel'in devletinin bizim anladığımız anlamda özel bir devlet değil, somut evrensel devlet olduğunu söyler. Bu devletin akıllsal evrenselliği onu dünya çapında bir örgütlenmeye dönüştürebilir. Ancak o zamana kadar geçen sürede devletler arasındaki savaşlar olmaya devam edecektir. (Girard, 2021, s.61)

4. SAVAŞIN DOĞASI: CLAUSEWİTZ VE SAVAŞ ÜZERİNE

4.1. Clausewitz Kimdir?

Carl von Clausewitz, 1780 yılında dünyaya geldi. Yaşadığı dönemde oldukça yaygın olan bir uygulama ile subay olmak üzere daha henüz 12 yaşındayken, Prens Ferdinand'ın Prusya Alayı'na katıldı ve ölene dek bir asker olarak yaşamını sürdürdü. Birinci Koalisyon Savaşları'ndan itibaren Fransız Devrim Savaşları ve Napolyon Savaşları'na katıldı. 1806 yılında katıldığı Jena Seferi'nde Fransızlara esir düştü ve ülkesine ancak iki yıl sonra dönebildi.

Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm 1812'de Rusya'ya karşı Fransa ile ittifak yapıp Napoleon'un ordusunu takviye kararı alınca, bu kararın Napoleon'a karşı kurtuluş savaşına ters düştüğü gerekçesiyle Prusya ordusundan Rusya ordusuna geçti. Rus ordusunda yarbay rütbesiyle Napoleon'a karşı savaştı. Prusya ile Fransa'nın arası tekrar bozulunca 1815'te Prusya ordusuna döndü. Elbe Adası'ndan kaçıp Fransa'ya dönen

Napoleon'a karşı 3. Prusya Kolordusu Kurmay Başkanı olarak savaştı. 1818'de Harp Okulu Komutanlığına atandı ve bu görevde 12 yıl kaldı. "Savaş Üzerine" adlı eserini de bu sırada kaleme aldı. Ancak kitap ölümünden sonra yayınlandı.

4.2. Clausewitz; Savaş Üzerine

Kardeş, (2019, s.122) Clausewitz'in Hegel'den farklı olarak savaşın sonuçlarına ve bu sonuçlardan çıkarılacak dersler yerine, savaşın bizzat kendisine, yani doğasına yöneldiğini, bu bağlamda savaşın öğelerini, kurucu kısımlarını ve moral güçlerini bağdaştırdığını söyler. Kılıçbay'a (1995, s.86) göre de aynı şekilde Clausewitz'in *Savaş Üzerine* isimli eserinde kendisinden önceki tarihçi veya savaş teorisi yazarları gibi, sadece somut bir savaşın sonuçlarına yönelik analizle yetinmemiş, daha çok, savaş olgusunun doğasını ortaya koymaya çalışmıştı ve bu durum onun eserinin bilimselliğini göstermektedir. Biz bu bölümde onun savaşın askeri yönüne yönelik değerlendirmelerinden ziyade konumuz bağlamında kalarak daha çok savaşın politika ile olan ilişkisine dair değerlendirmeleri üzerinde durmaya çalışacağız.

4.2.1. Savaşın Teorisi

Yukarıda belirttiğimiz gibi Clausewitz tek tek savaşlarla ilgilenmek yerine savaşın teorisini ortaya koyma çabası içerisinde olmuştur. Peki Clausewitz neden bir savaş teorisi kurma ihtiyacı duymuştur?

Clausewitz eskiden savaş bilimi dendiğinde sadece maddi şeylerin anlaşıldığını ifade eder. Bu maddi şeyler silahların temini, hazırlanması ve kullanılması, silahlı kuvvetlerin kurularak, ordunun teşkilatlanması, kale veya siper yapılması gibi hususlardır. Ona göre; "*burada söz konusu olan tek yanlı bir faaliyetti; temelde bu, zanaattan ince mekanik sanata dönüşen bir faaliyetten başka bir şey değildi*." (Clausewitz, 2018, s.105) Bu süreçte savaşın tehlike altında karşılıklı etki altında kullanılması, aklın ve cesaretin, yani manevi şeylerin katkısı pek dikkate alınmıyordu.

Ancak tarihsel süreç her şeyi etkilediği gibi savaşı da etkilemiş ve o şimdi Orta çağdaki gibi yumruk savaşından çok daha farklı ve çok daha karmaşık bir faaliyete dönüşmüştür. Çünkü dövüşme gerekliliği, kavgadan kazançlı çıkmak isteyeni çeşitli

buluşlara yönetmiştir. Clausewitz bu durumun insan aklının savaşa dair münferit düşüncelerle dolmasına neden olduğunu, ayrıca münferiden şeylerin hikayeleştirilerek, gerçeğin üzerin örttüğünü dile getirir. Bu münferiden düşüncelerin çoğalması, aynı zamanda doğal olarak bu düşüncelere yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bunun durumda artık bu düşüncelerin belirli ilke ve kurallara dayanma zorunluğu ortaya çıkmıştır:

> *"Savaş tarihinde çok doğal olan fikir tartışmaları ancak bu şekilde herhangi bir hedefte toplanabilirdi. Belirli bir nokta etrafında cereyan etmeyen ve belli sınır tanımayan bu fikir kargaşası, insan aklı için can sıkıcı bir olaydı"* (Clausewitz, 2018, s.109)

Clausewitz bu noktada her ne kadar çatışmaların şekli değişse de çatışma kavramının değişmeyeceğini ifade etse de savaşın sevk ve idaresine yönelik bir teorinin zorluğunun da farkındadır. Bu zorluklar üç başlık altında toplar. Birincisi manevi güçler ve etkileridir. Bu manevi güçlerden birisi düşmanca duygudur ki, her ne kadar büyük savaşlarda bu duygunun düşmanca niyete dönüştüğü düşünülse de ulusların kin ve nefret duygularını savaş alanına taşıyarak, bu duyguyla çatıştıkları savaş sayısının hiç de azımsanamayacağını söyler. Öte yandan muharebe alanın insanın yaşamına yönelik ortaya çıkardığı tehlike ve bu tehlikenin insanda yarattığı korku ve cesaret duyguları savaşta manevi gücün etkileri olarak ortaya çıkar. Ayrıca bu tehlike savaşta sadece savaşçıya doğrudan bir tehlike olarak değil aynı zamanda korumak zorunda olduğu her şeyi içine alan bir dolaylı tehlike olarak da kendini gösterir. Savaşta insanın tüm hayatı boyunca kendisine eşlik eden kıskançlık, cömertlik, tevazu, hiddet vb. duyguları da etkendir. Yine bu ruhsal özelliklerin yanı sıra aklın da büyük etkisi göz ardı edilmemelidir. (Clausewitz, 2018, s.112)

İkinci nedeni canlı tepki olarak belirler ki, bir önlemin düşman üzerinde yaptığı etki, bu eylemi oluşturan unsurlar içerisinde en kişisel olanıdır ve olayların kategorisine dayanmakta olan teori hiçbir zaman kişisel olanı karşılamaz. Üçüncü özellik ise verilerin belirsizliğidir. (Clausewitz, 2018, s.113) Savaşta bütün işler bir alacakaranlıkta cereyan eder ve eşyanın ay ışığında görülmesi gibi daha abartılı ve kapsamlı görüntü verir.

Peki, bu durumda savaşa dair bir teori kurmak olanaksız mıdır? Clausewitz bunu iki yolu olduğunu söyler. Birinci yol savaşın doğası ile ilgili ortaya konulan hususların her kademede aynı olduğu anlamına gelmediğinin bilinmesidir. Alt kademelerde kişisel fedakârlık artarken, idrak ve karar güçlüğü azalır. Bu seviyede amaç ve araçların sayısı sınırlıdır. Her şey daha belirlidir. Ancak yukarıya doğru çıktıkça bu güçlükler deha olmayı gerektirecek kadar fazlalaşır. Yine aynı şekilde maddi alanda yapılacak faaliyetlerde bu güçlükler daha azken, manevi faaliyetlerin icrasında güçlükler daha da artar. Yani taktik alanda teori belirlemek daha kolayken, stratejik alanda bu durum daha da zordur. (Clausewitz, 2018, s.114)

Bir diğer yol ise teorinin bir doktrin olmadığını bilmekle mümkündür. "*Küçük değişikliklerle ve çok çeşitli kombinezonlarla da olsa büyük bir bölümü aynı amaç ve araçlarla tekrarlanan bir faaliyet, daima rasyonel bir gözlem konusu olabilir. İşte bu gözlem teorinin en önemli bölümüdür ve böyle bir gözlem, özellikle teori adını hak eder."* Teorinin yaptığı gözlemlerle oluşturulacak kural ve ilkeler, gerçeğin net bir şekilde görünmesine imkân sağlar. (Clausewitz, 2018, s.115)

Bu durumda teori savaşı nasıl ele alacaktır. Clausewitz bunu şu sözlerle ifade eder;

> *"Eğer teori sadece savaşı oluşturan konuları inceler ve ilk bakışta ona aitmiş gibi görünen fakat aslında ona yabancı olan konuları kapsamına almazsa; eğer savaş araçlarının niteliklerini tam olarak açıklamakla birlikte muhtemel sonuçlarını da gösterirse; amaçlarını açıkça belirtir ve kritik bir düşünce ve araştırmanın ışığı ile tüm savaş alanını aydınlatırsa -işte o zaman- görevini tam anlamıyla yerine getirmiş olur.* (Clausewitz, 2003, s.69)

Böylece savaşla ilgili bir teorinin ortaya konulmasının mümkün olduğunu kabul eden Clausewitz'e göre, (2018, s.115) teori savaşta amaç ve araçların doğasını incelemelidir.

4.2.2. Mutlak ve Gerçek Savaş

Clausewitz bir yanda soyut bir savaş üzerinden felsefi analiz yaparken, öte yandan savaşın dış etkenlerden bağımsız olamayacağı düşüncesiyle somut olan üzerinden de

değerlendirmenin zorunluluğunu hissetmiştir ki, bu durum onun eserinde mutlak savaş-gerçek savaş ayrımına yer vermesini gerektirmiştir. Clausewitz mutlak savaş ayrımını savaşın hedefi ve aşırılık kavramları üzerinden değerlendirir. Ona göre hiçbir savaş amaç ve hedefini ortaya koymadan başlamamalıdır. Soyut veya felsefi sınırlar içindeki bir savaşın doğal hedefinin düşmanın yenilmesi olduğunu belirten Causewitz, (2018, s.37) böyle bir durumda her iki tarafta karşısındakini yenmek isteyeceğinden, taraflardan biri gerçekten kaybedinceye kadar savaşın devam etmesi gerektiğinin ifade eder.

Ancak öte yandan savaşın duraklamasını gerektiren durumlarda vardır. Clausewitz harekâtların tam bir kuvvet dengesi durumunda durmayacağını dile getirir. Çünkü taraflardan sadece birisi adına harekâta başlamak için uygun ve olumlu koşullar varsa bu diğer taraf için olumsuz olacaktır. Bu durumda olumlu amaç güden denge halinde harekata devam etmek zorunda kalacaktır. Oysa dengenin olumlu amaç güdenin, "*daha kuvvetli zorunlu sebeplere dayanan"* tarafın aleyhine olması halinde, dengede herhangi bir değişiklik olmaması ihtimali ortaya çıkarsa, onu barış yapmaya zorlayacaktır. Ya da olumlu amaç güden politik amacına ulaştığında, örneğin hedefi bir şehrin ele geçirilmesi ise bunu başardığında, bununla yetinerek barış talep ettiğinde, zayıf olan düşman bunu kabul ederek harekata son verilmesini sağlayabilir. (Clausewitz, 2018, s.39)

Eğer savaşlarda duraksamalar oluyorsa ya da barışla savaşlar duruyorsa, bu durumda aşırılıktan uzaklaşır ki bu aynı zamanda savaşın "mutlak" kavramından da uzaklaştığı anlamına gelir. Artık mutlak olanın yerini içinde olasılıkları barındıran gerçeklik almıştır. Clausewitz her türlü değişken ve ayrıntıdan soyutlanmış, tarihi ve politik bağlamın dışına çıkartılmış savaşı "mutlak savaş" olarak tanımlarken, tarihi bağlam içindeki savaşı "gerçek savaş" olarak ele alır. Bu ayrımdan maksat iki savaşı karşılaştırmak suretiyle benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaya çalışmak ve bu benzerlik ve farklılıkların nedenlerini araştırmaktır (Karaosmanoğlu, 2011,s.5) Ona göre mutlak savaş her şeyin doğal ve zorunlu nedenlerinin bir sonucu olup, bu savaşta olaylar birbirlerini izler ve etkiler. Bu nedenle bu savaşın tek bir sonucu vardır ki bu da nihai sonuçtur. Öte yandan savaşın birbirinden bağımsız, birbirini etkilemeyen sonuçlardan oluştuğunu iddia eden görüşlerde bulunduğunu dile getiren Clausewitz için (2018, ss.674,675) birinci görüşün temelini savaşın tabiatından alırken, ikinci görüşün doğruluğu tarihtedir.

4.2.3. Savaş ve Aşırılık

Clausewitz eserine aslında kendi deyimiyle savaşın zor olan tanımlamasından kaçınarak, onu bir düelloya benzeterek başlar. Ona göre savaş düellonun unsurlarını taşıyan, sadece genişletilmiş bir düellodur. Yani savaşta düello gibi, hasmımıza kendi irademizi kabul ettirmek ve onu daha sonra da bize mukavemet edemeyecek hale getirmek için kuvvet kullanma eylemidir. (Clausewitz, 2018, s.29) Bu aynı zamanda ilk amacı oluşturur. Bu amacı gerçekleştirebilmek için belirlenen askeri hedef ise hasmı silahsızlandırmaktır ki bu hedef zamanla amacın yerini alır. Clausewitz'e göre bu amacın fazla kan dökmemek gibi insanca duygularla başarılması mümkün olmayıp, dolayısı ile savaşta kuvvet kullanmanın bir sınırı yoktur. Tarafların her ikisi de karşı tarafı silahlardan arındırmak istediği için, amacın aynılığı karşılıklı eylemi doğal olarak aşırılığa götürür.

Clausewitz (2018, ss.30-33) savaşa dair üç karşılıklı etki ve bu etkilerin doğurduğu üç aşırılıktan söz eder. Birincisi savaşta kuvvet kullanma sınırının olmamasından kaynaklanan, tarafların daha fazla kuvvet kullanma isteğidir. İkinci aşırılık ya da karşılıklı etki ise "Ben düşmanı mağlup etmedikçe o beni mağlup edebilir" korkusuyla hareket edilerek düşmana üstünlük sağlama çabasıdır. Son olarak kuvvet çarpanları içerisindeki irade gücünün etkisine dayalı tahmin gücünden kaynaklanan karşılıklı etkidir ve bu kuvvet çarpanına dair tahmine göre gayreti artırırken, düşmanında aynı şekilde gayretini artırması yeniden aşırılığa yol açar.

Clausewitz bu aşırılığın nedenlerini soyut düşünce âleminde kalmaktan ve "Mutlak Savaş" kavramından yapılacak çıkarsamalara bağlar. Soyut düşünce alanında kalındığı sürece bu aşırılıkların sonu gelmeyecek ve en aşırıya ulaşıncaya kadar devam edecektir. Çünkü kendi hallerine terk edilmiş ve kendi kurallarından başka bir kural tanımayan güçlerin çatışması olacaktır. (Clausewitz, 2018, s.32) Mutlak savaş kavramından ise, önceden tasarlanmış amaç ve bunu gerçekleştirecek araçlar için kesin sonuçlar çıkarmaya çalışılacak olursa bu karşılıklı eylemler sürüp gidecek ve bizi adeta hayal oyunu olan aşırılıklara götürecektir. Aşırılık bazı durumlarda yarasız kuvvet israfı gerektirecektir ki bu durum devlet yönetme sanatının diğer kuralları ile bağdaşmayacaktır. (Clausewitz, 2018, s.33)

Clausewitz savaşa ilişkin somut olanın soyut olanla bağdaşmayacağını dile getirir. Çünkü soyut düşünce iyimserlikle hareket ederek her iki tarafın mükemmelin peşinden koştuğunu ve hatta ulaştığını kabul etmeyi gerektirir ki, o bunun mümkün olup olamayacağını sorar ve olma ihtimalini şu şartlara bağlar;

> *"1) Savaş, Devletin daha önceki hayati ile hiçbir bağlantısı olmayan, birdenbire patlak veren tamamen soyut bir olay ise;*
>
> *2) Tek bir karara veya aynı zamanda alınmış birden çok karara dayanıyorsa;*
>
> *3) Kendi kendine yeterli tam ve mükemmel bir çözüm getiriyorsa ve meydana gelecek politik durumun önceden hesaplanabilecek sonuçlarından etkilenmeyecekse."* (Clausewitz, 2003, s.10)

Devamında bu üç durumu tek tek ele alıp inceleyerek bu şartların gerçekleşme ihtimalini değerlendirir. Buna göre, savaş hiçbir zaman birdenbire çıkıp, bir anda yayılmayacağına göre savaş soyut bir eylem olamaz. Yine aynı şekilde uygulamada savaşın tek bir karara bağlı olmadığı görülmüştür. Eğer öyle olsaydı daha hazırlık aşaması dâhil birçok aşırılığı gerektirirdi. Oysa hazırlıklar belirli bir düşmanı ve onun gücünü ölçü alarak yapılır. Dolaysı ile ikinci durumun olması da pek mümkün görünmemektedir. Son olarak savaşın kesin çözüm sağlamayacağını dile getirir. (Clausewitz, 2018, ss.34-36) Çünkü yenilen devletler daha sonraki süreçte kuracağı ilişkiler ile tekrar toparlanabilir.

4.2.4. Savaş ve Politika

Clausewitz bu noktadan itibaren artık aşırılıkların ve mutlak olanın yerini gerçek hayatın olasılıklarının aldığını, savaşın taraflarının ise soyut birer kavramdan devletler veya hükümetler gibi somut olana dönüştüğünü, ideal olanın ise gerçekte mevcut olana evirildiğini belirtir. Bu süreçte aşırılıklar kanununun gücü zayıflamaya başlayınca savaşın politik amacı ortaya çıkar ki, bu politik amaç bazen hedefin ta kendisi olur. Bazen de hedefle arasında uyuşmazlık ortaya çıkabilir. (Clausewitz, 2018, ss.36,37) Aslında politik amacın ortaya çıkışıyla savaş, artık düşmanı silahtan arındırma, mukavemet edemeyecek hale getirme gibi nihai ve kesin sonuç yerine, harbin tarafları arasındaki ilişkilerin

boyutuna göre ele alınacaktır. Dolayısı ile harekâtın hedefi politik amaca göre yeniden ele alınacaktır.

Clausewitz için savaş bir eğlence ya da tehlikeye atılarak başarma arzusunu gidermek amacıyla yapılan bir şey değildir. Savaş ciddi bir amacın gerçekleştirilmesi için icra edilen ciddi bir araçtır. Bu ciddi amaçta politiktir. Bir toplumun, özellikle de uygar milletlerin savaşı bir politik durumdan doğar. Yani savaşın çıkmasına neden olan şey politikanın içerisinden çıkar. Dolayısı ile savaşın kendisi de politik bir eylem olur. (Clausewitz, 2018, s.44). Ona göre;

> "*Ancak eğer savaş hiçbir engel tanımayan tamamen başına buyruk bir eylem olsaydı, mutlak kavramından çıkarabileceğimiz gibi mutlak bir şiddet gösterisinden ibaret bulunsaydı, o zaman savaş politikanın yardımına çağrılır çağrılmaz onun yerini alır ve tıpkı bir kere atıldı mı artık önceden ayarlandığı yoldan başka bir yol izlemesine imkân bulunmayan bir torpil gibi kendi yasalarına uyardı*". (Clausewitz, 2003, s.18)

Clausewitz, savaşın kendi başına bağımsız bir olaymış gibi düşünülmesinin, politika ile savaşın sevk ve idaresi arasında zaman zaman ortaya çıkan ahenksizlikten kaynaklandığını dile getirir. Çünkü savaş onun kavramıyla tek bir atımla giderilecek bir gerginliğin kendini göstermesi değil, adalet ve sürtüşme karşısında yeterince kabaran, şişen ya da zayıf kalan kuvvetlerin eseridir. Dolayısı ile savaş hedefini çabukta ele geçirse, geçte ele geçirse hep bir müdahaleye imkân tanıyacak süreyi içinde barındırır. Bu savaşa yön verme süresinin varlığı, onun bir yönetici bir zekânın iradesine tabi olmasını sağlar. (Clausewitz, 2018, s.45) Savaşın politik bir amaçtan doğduğunu düşündüğümüzde yani ilk sebep zorunlulukla politik ise savaşın yönetiminde de politika öncelikli dikkate alınmalıdır. Öyle ise savaş sadece bir politik eylem olmayıp, politik bir araç olur ki, bu durumda; savaş *sadece politikanın başka araçlarla devamıdır.* Bunun nedeni politik niyetin amaç, savaşın ise bir araç olmasından dolayıdır ki, araç hiçbir zaman amaçtan ayrı olarak düşünülemez. Ancak öte yandan amaçta aracın doğasına uymak zorundadır. (Clausewitz, 2018, s.45,46)

Ona göre bazı savaşlarda politika çok net bir şekilde görünürken, bazı savaşlarda politika ortadan kalkmış izlenimi verir. Bu durum savaşın zorunlu sebebinin kapsayıcılığı

ve savaşı öncesi gerginliğin şiddeti ile alakalıdır. Eğer bu gerginlik çok büyükse savaşın politik amacı ile askeri niteliği birbirine yaklaşacak, hatta birleşecek ve savaşın niteliği politik amaca göre daha ağırlıklı olacağından, savaş görünür olacaktır. Oysa bu kapsayıcılık ve gerginlik daha düşük ise, kuvvetin doğal yönü ile politikayı belirleyen çizgiler daha çok ayrılacak ve savaş daha çok politize olmuş görünecektir. (Clausewitz, 2018, s.46)

Clausewitz savaşa dair literatürde "üçleme" (trinity) olarak da anılan bir tanımlama yapmıştır. Ona göre savaş her somut olayda doğasını bir ölçüde değiştirir. Bu özelliğinden dolayı onu sadece bir bukalemun olarak tanımlayamayız. Çünkü savaşın bir de belirgin eğilimleri bakımından üç yanlı şaşırtıcı bir yönü vardır:

> " *Bir yanda, doğasının özünü teşkil eden şiddet, doğal ve kör bir içgüdü sayılması gereken olan, kin ve nefret; öte yanda, savaşı bağımsız bir ruhsal faaliyeti haline getiren ihtimal hesapları ve tesadüfler; son olarak da, harbi tamamen akla tabi kılan bir politik araç niteliği*." (Clausewitz, 2003, s.19)

Bu noktada Clausewitz, savaşların daha anlaşılır olabilmesi için öncelikle savaşlarda mevcut üç eğilimi, ardından da bu eğilimleri ilgilendiren toplumun üç tabakasını sıralamıştır. Clausewitz'e göre (2018, s.47) eğilimlerin birincisi şiddet, kin ve nefret; ikincisi tesadüf ve ihtimal hesapları ve sonuncusu ise savaşı akla bağlayan politik araçlardır. Birinci eğilim ulus veya milletle ilişkili iken, ikinci eğilim komutanların işi olduğundan ordularla ve sonuncusu ise doğrudan hükümetlerle ilgilidir. Clausewitz savaşların temel eğilimlerini halk, ordu ve hükümet üçlemesi üzerinden ele almış ve teorinin bu üçlemedeki unsurların arasında, denge sağlayacak bir konumda olması gerektiğini ise özellikle vurgulamıştır. (Clausewitz, 2018, s.47)

Clausewitz savaşın politik amacı savaş sahasının dışında olduğunu belirtir. Çünkü savaş iradenin düşmana zorla kabul ettirilmesi için kuvvet kullanmadır, daima ve sadece düşmanı yenmek, silahtan arındırmak temel hedeftir. Politik amacın aracı olarak savaşla üç şeyin gerçekleştirilmesi hedeflenir: düşman silahlı kuvvetlerini imha ederek savaşamayacak duruma sokmak, düşman ülkesini zaptetmek ve düşmanı silahtan arındırmak. Ona göre barışın gerçekleşmesi için ilk ikisi gerekli iken, üçüncüsü yani düşmanı silahtan arındırmak soyut savaşın amaçlarından olmakla birlikte her zaman

başarılamaz ve barışın gerekli şartı da değildir. Clausewitz yine bu noktada politik amacın olumlu ya da olumsuz doğasına girmemesinin nedenine değinirken, bu amacın savaşın devamı süresince değişim göstereceğine, bu amaçların artık başarılar ve olası sonuçlara göre tayin edileceğine vurgu yapar. (Clausewitz, 2018, s.50-53)

Clausewitz, savaşın doğası ile fertler ve toplumun diğer çıkarları arasındaki çelişkili durumu, pratik hayatta nötralize edecek bir birliğin bulunduğunu belirterek, bu birliğin "*savaşın sadece politik ilişkilerin bir bölümü olduğu, dolayısı ile hiçbir şekilde bağımsız olmadığı"* kavramında yattığını iddia eder. Savaş hükümetlerin veya ulusların politik ilişkileri dolayısıyla çıkar, ancak bu durum savaşla birlikte tüm politik ilişkiler kesilmez, sadece kendi kanunlarına uygun olarak yeni bir şekilde devam eder. "*Savaşın elbette kendine özgü bir grameri vardır, ama kendine özgü mantığı yoktur."* (Clausewitz, 2018, s.704) Eğer savaşta politik ilişkilerin kopmuş olduğunu düşünürsek ortaya anlamsız bir şey çıkar.

Bu durumda yine de politika savaşı araç olarak kullanmakla beraber, savaşın doğasından kaynaklanan bütün katı sonuçlardan kaçınır ve son imkânlara daha uzak dururken, yakın ihtimallerle daha çok ilgilenir. Böylece politika savaşın bütün üstün unsurlarından basit bir alet meydana getirir. Onun iki elle kaldırılıp tek bir darbe indirmeye yönelik bir savaş kılıcı yerine, bir epe kıvraklığıyla kullanılmasını sağlar. (Clausewitz, 2018, s.705)

Ona göre savaş politikaya ait olunca, onun karakterini alacağından, politikanın güçlü olması, savaşı da öyle yapar. Bu güç ve başarı savaşı "mutlak" şeklini alacağı seviyeye taşır ve bu görüş ile savaş tekrar birlik ve bütünlüğünü elde eder. Böylece bütün savaşlar tek ve aynı tür olaylar olarak görülüp, yargılar daha gerçekçi temellere oturtulabilir. (Clausewitz, 2018, s.707)

4.2.5. Clausewitz ve Strateji

Savaşın politika ile olan ilişkisine değinirken, dikkate almamız gereken kavramlardan birisi de *strateji* kavramıdır. Çünkü bu kavram savaşın politik yönü ile doğrudan ilintilidir. Clausewitz (2018, s.97) savaşın birbirinden farklı iki faaliyetten oluştuğunu belirtir. Bunlardan birincisi savaşın münferit bölümlerini oluşturan, savaş

içindeki çatışmaları düzenlemek ve yönetmek olan taktik, diğeri ise savaşın amacını gerçekleştirmeye yönelik faaliyetleri kapsayan stratejidir. Ona göre muharebelerin savaşın amacına göre kullanılması olan taktik sadece muharebeler ile ilgilenirken, strateji teorisi, muharebeyi icra eden silahlı kuvvetleri de ele alarak, bu kuvvetlerin ana ilişkilerini de incelemek zorundadır. Strateji savaşı ana amacına ulaştıracak hedefler belirlemelidir ki, bu durum stratejiye savaş planı yapma görevi verir. (Clausewitz, 2018, s.63) Yani amaca ulaşılmasını sağlayacak hedefin tespiti ve bu hedefe götürecek münferit muharebelerin neler olacağı bu strateji planları ile sağlanır.

Clausewitz çoğu kez yapılan stratejik planların hepsi doğru çıkmayan varsayımlara ve ayrıntılı olarak icra edilmesine olanak olmayan kararlara göre yapıldığını belirtir. Bunun nedeni ise strateji planlarının, odalarda, masa başında yapılması alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Ona göre strateji sürekli ayrıntı planları için işin içinde olmalı ve bunun içinde ordu ile sahaya inmelidir. (Clausewitz, 2018, s.63)

Clausewitz (2018, ss. 171,172) üçüncü kitabın ikinci bölümünde ise stratejinin unsurlarına değinir. Bu unsurları moral unsurlar, fiziki unsurlar, matematiksel unsurlar, coğrafi unsurlar ve istatistiki unsurlar olmak üzere beş bölüme ayırır. Her türlü manevi etkiyi moral unsurlar içerisinde ele alır. Silahlı kuvvetlerin büyüklüğü, terkibi, birbirleri ile ilişkileri fiziki unsurları, muharebe alanında birlikler arası ara hatlar ve bunların açıları matematiksel unsurları oluşturur. Arazi yapısının muharebeye etkisi coğrafi unsuru oluştururken, lojistik konular istatistikin alanına girer. Ancak Clausewitz (2018, s.172) bu unsurları sanki birbirinden bağımsızmış gibi ele alarak incelemenin strateji açısından fayda sağlamayacağı kanaatindedir. Çünkü bunlar muharebe alanında çoğu kez iç içe geçmiş durumdadır. Örneğin matematiksel unsur içerisinde değerlendirilen ara hatları çoğu zaman coğrafi unsur içerisindeki dere, yol vb. arazi arızalarına dayanır.

Clausewitz'in *Savaş Üzerine* eserinde yer alan savaşı politikanın başka amaçlarla devamı olarak gören cümle konumuz açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda ilişkinin devamlılığının analizi açısından Clausewitz'den günümüze savaşlarda yaşanan değişimlere bir göz atmak katkı sağlayacaktır.

5. SAVAŞLARDA YAŞANAN DEĞİŞİMLER

İlk çağlarda savaşlar daha çok meydan savaşları şeklinde büyük alanlarda yapılırken, savaşın etkisi kas gücüne ve kılıç kullanma yeteneğine bağlıydı. Toplumsal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak savaşın tarafları, hedefleri, stratejileri ve icrasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda savaşlar geçirdikleri değişimlere paralel olarak farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuşlardır.

Bu çerçevede Geoffrey Parker (2018) Cambridge Savaş Tarihi isimli eserinde savaşları değerlendirirken, savaşçıların durumu ve silahlardaki gelişmelere göre Yanaşık Nizam Piyade Çağı(MÖ 600-MS 300), Kagir Kaleler Çağı(300-1500), Yelken ve Top Çağı (1500-1815), Mekanize Savaş Çağı(1815--) şeklinde sınıflandırarak değerlendirmiştir.

5.1. Asker Devrim, Askeri Faaliyetlerde Devrim

Askeri Devrim (AD) kavramı Avrupa ordularında erken modern dönemde yaşanan gelişmelere vurgu yapmak maksadıyla, ilk olarak tarih uzmanı Michael Roberts tarafından 1955 yılında Ocak ayında Belfast-Queen Üniversitesi'nin bir açılış konuşmasında ortaya konulan teze dayandırılmıştır. Michael Roberts 1560 – 1660 yılları arasındaki değişimi dört başlıkta ele almıştır. Birincisi, taktik alanda yapılan düzenlemelerdir. Artık adam adama düzensiz savaşların yerine düzenli ateş gücüyle verilen bir savaş için teşkilatlandırılan disiplinli piyadenin üstünlüğü ortaya çıkmıştır. İkincisi, bu yeni tarz, orduların büyüklüğünde ciddi değişimler yaşanmıştır. Üçüncüsü, daha karmaşık stratejilerin ortaya çıkışı ve dördüncüsü, orduların ikmal ve iaşesi için daha büyük lojistik teşkilatlanmalara duyulan ihtiyaç. (Arnold, 2003, s. 30) Geoffrey Parker ise (2018, s.34), Roberts'in tezlerini genel olarak kabul etmekle beraber, başlangıç tarihini daha geriye çekerek 15. Yüzyıldan itibaren filizlenmeye başlamış bir durum olarak ele alır. Roberts için erken modern askeri devrim Avrupa içinde ortaya çıkan modern savaşların tohumlarını atmıştır. Parker'e göre ise erken modern askeri devrim politik alanda da etkisiyle, modern dünya düzeninin ortaya çıkmasına yol açtı.

Askeri Devrim tezinden yaklaşık onar yıllık aralıklarla önce Sovyet teorisyenlerince bilgisayar teknolojileri, uzaydan gözlem, uzun menzilli füze üretimi gibi

yeni bir askerî teknolojilerinin gelişimini ifade etmek için Askeri Teknik Devrim (ATD) kavramı ortaya atılmıştır. (Gürsakal, 2005,s.118) Batılı devletlerin uzak savaş bölgelerinde askeri güç görevlendirme ihtiyaçları bu yeteneği geliştiren bir dizi değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede bilgi toplayan, işleyen, bu bilgileri birleştiren ve ileten sistemler ile askeri güç kullanan sistemler arasında karşılıklı etkileşime Askeri İşlerde/Faaliyetlerde Devrim(AFD)/ Revolution in Military Affairs (RMA) adı verilmiştir. RMA, üç öğe arasındaki sinerji oluşturmaktadır. İlki keşif, istihbarat ve gözetleme gelişme düzeyi; ikincisi, yüksek komuta-kontrol, denetim, iletişim ve haber alma vasıtaları; üçüncüsü ise hassas güdümlü mühimmat. (Parker, 2018,s.463)

Kardeş'e göre Askeri işlerde devrimin muharebe alanında dolayımsız ilk sonucu Clausewitz tarzı ordu dizilimini şeklen muhafaza etse de birlikler arasındaki fiili ilişki azalacaktır. Bunun sonucu olarak askeri işlerde dronlar, paralı askerler, şirket – ordular gibi yeni aktörler ortaya çıkacaktır. (Kardeş, 2019, s.44)

5.2.Nesillere Göre Savaşların Ayrımı

Lind ise savaşlardaki gelişimi nesil kavramı ile açıklar. Yazdıkları "Savaşın Değişen Yüzü; Dördüncü Nesil Savaşlar" isimli makalelerinde modern savaşın gelişimine baktıklarında üç farklı nesil savaşın görüldüğünü dile getirirler. Makalenin yazıldığı 1989 tarihi itibariyle artık dördüncü nesil savaşın ortaya çıkmaya başladığını iddia ederler.

Birinci Nesil Savaşlar yivsiz tüfeklerin ve hat düzeni taktiklerin geçerli olduğu dönemin savaşlarıdır. (Lind, Nightengale, Schmitt, Sutton, Wilson, 1989). Bu savaşların başlangıcı 1648 Wespthalia anlaşmasına, Avrupa'da yaşanan 30 Yıl Savaşları'nın sonrasına kadar uzanır. Birinci nesil savaşın muharebe alanı, azami ateş gücünün cephede belirli noktada toplanmasının gerektiği, teknolojinin çok sınırlı kullanıldığı ve kısıtlı manevraların yapıldığı bir alandır. Tüfek ve topçu atışlarının barut gazlarından kaynaklanan yoğun bir sis perdesiyle alan kaplanır, piyadeye sınırlı bir topçu ve süvari desteği sağlanabilir. (Gürcan,2012, s.88) Bu nesil savaşlarda muharebe alanları ağırlıklı olarak geniş düzlükle ve meydanlardır. Buralarda biraz daha manevra kabiliyeti yüksek olan tarafın savaşı kazanma ihtimali yüksektir.

Endüstri devrimi ve teknolojik gelişmelerin tarihin tüm boyutunda olduğu üzere savaş ilke ve prensiplerini de etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Ateşli silah teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, özellikle ağızdan doldurulan top ve tüfeklerin yerini, arkadan doldurulan top ve tüfeklerin alması atış hızlarını artırmış, isabet oranlarının da yükselmesi ile hat düzeninde açık arazide ilerleyen piyade daha fazla zayiat vermeye başlamıştır. Bu etkileşim ile birlikte ikinci nesil savaş kavramının ortaya çıktığı görülmektedir. (Şengönül, A. 2018, s.23)

Savaşa yönelik teknolojik gelişim savaşların yıkıma yol açma kapasitesini artırırken, öte yandan telgrafın kullanım alanının genişlemesi ile haberleşme olanakları artmış, Ayrıca savaş gemilerinin, buhar motorları ve zırh teknolojileri ile donatılması deniz savaş gücünü artırırken, denizciliğe de katkıda bulunmuştur. Demiryollarının personel, araç ve malzeme nakline katkısının görülmesi ve manevralarda kuvvet kaydırma kolaylığı sağlaması demiryolları ağlarının artmasına katkıda bulunmuştur. Bu sebeple ikinci nesil savaş, "topyekün endüstri savaşları" olarak da adlandırılmıştır. (Gürcan, 2011, s.136)

Manevra kabiliyetinin ön plana çıkışı, Üçüncü Nesil Savaş'ın olgunlaşmasını sağlamıştır. Üçüncü Nesil Savaş, düşmanla doğrudan, göğüs göğüse çarpışmayı değil, zayıf noktasını tespit edip hızlıca çevresinden dolaşmayı, küçük parçalara bölüp kuşatmayı hedefler. Saldırı, düşmanın savaş güçlerini atlayıp, zayıf bölgelerde onlarla yakınlaşmak ve yok etmek için sızmaya dayanıyordu. Derinlikte savunma ön plana çıkarken, yapılan taarruzlar çoğu zaman düşmanı karşı taarruz yapmak zorunda bıraktı. (Lind vd.,1989)

Lind'e göre (Lind vd.1989) önceki nesiller arası değişimler, özellikle ikinci nesilden üçüncü nesile geçiş, birkaç merkezi fikre artan vurgu yapmaktadır. Onlara göre bu fikirlerden dördü muhtemelen dördüncü nesle taşınacak ve aslında etkilerini genişletecek gibi görünüyor.

Birincisi görev tipi emirlerdir. Her nesil değişikliğinde, savaş alanında biraz daha dağılma görüldü. Dördüncü nesil savaş alanı muhtemelen düşman toplumunun tamamını içerecektir. İkinci ve üçüncüsü merkezi lojistik ve manevra ile daha çok askeri konulara vurgu yaparken, dördüncüsü, hedefe yönelik olması nedeniyle savaşın diğer boyutlarını da içerir. Hedefler düşmanı fiziksel olarak yok etmek yerine içten çökertmeye dolayısı ile

nüfusun savaşa olan desteğine ve düşmanın kültürüne yönelecektir. Düşman stratejik ağırlık merkezlerinin doğru tespiti son derece önemli olacaktır. (Lind vd.,1989)

İletişim teknolojilerinin gelişmesi, jeopolitik gelişmeler ve ulus devletlerden ziyade devlet dışı aktörlerin (örgütler, mikro milliyetçilik, terörizm vb.) ön plana çıkması, savaşın yeni usül, taktik ve sistemlerle icrasını doğurmuştur. Dördüncü Nesil Savaş olarak adlandırılan bu yeni yaklaşımda çok daha küçük, hareket kabiliyeti yüksek, ağ merkezli bir yapıda birbirine bağlı birlikler; siyasi, ekonomi ve sosyal harekâtların bir parçası olarak kullanılmaktadır. (Lind vd.,1989)

Dördüncü Nesil Savaşlar yukarıda Lind'in tanımlamaları üzerinden değerlendirildiğinde "Arap Baharı" ile başlayan Libya Harekâtı, Suriye İç Savaşı, yine 2001 sonrası yürütülen Afganistan harekâtı gibi örnekler bu kapsamda ele alınabilir. Bu harekatlarda devletler siyasi ve askeri hedefleri için daha çok devlet dışı aktörleri kullanmışlardır. Bu savaşlar "vekil savaş" ("proxy war") şeklinde yürütüldüğü görülmektedir. Vekâleten savaş, bir ülkenin politikasını etkilemek için yerel aktörlerle uyum yoluyla başka bir ülkeye dolaylı bir müdahaleyi ifade etmektedir. Bu yaklaşım basitçe, güçlü aktörlerin bir çatışmayı etkilemek veya rakiplerine meydan okumak için çoğunlukla devlet dışı aktörleri kullandığı vekalet ilişkilerini rakip güçlere yönlendirmesidir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği gibi uluslararası sistemdeki devletler ağırlıklı olarak vekalet savaşlarında baş aktörler olarak görülmüştür. (Farosso,2021) Yine bu safhada gerilla savaşı, gayrı nizami savaş gibi savaş stratejileri ile psikolojik harp, elektronik harp, siber harp gibi yöntemler de kullanılmaktadır.

5.3. Hibrit Savaş

Bu noktadan itibaren Suriye iç savaşı ile başlayan süreci dördüncü nesil kapsamında ele alan yazarlar olduğu gibi Beşinci Nesil Savaş diye niteleyen yazarlarda bulunmaktadır. Onlara göre beşinci nesil savaş, "hibrit savaş" olarak tanımlayabileceğimiz, savaşın yeni bir türüdür. Bir önceki yani dördüncü nesil savaşın siyam ikizi olarak da tanımlanabilir. Farklılık temelde değil bazı karakterlerindeki farklılıklardır. (Toptaş, 2015, s.11) Hibrit savaş, çatışma araştırmalarında ortaya çıkan ancak tam olarak tanımlanmamış bir kavramdır. Hibrit savaş bir yandan dördüncü neslin

karakter özelliklerini büyük ölçüde korurken, öte yandan yeni nesil savaşın özelliklerini şekillendirerek sahada yerini almaya başlamıştır. (Toptaş, 2015, s.14) Çok alanlı savaş yaklaşımının bir parçası olarak geleneksel olmayan yöntemlerin kullanımına atıfta bulunur. Bu yöntemler, açık düşmanlıklara girmeden bir rakibin eylemlerini bozmayı ve devre dışı bırakmayı amaçlar.

Hibrit savaş Hoffman'a göre (2007) konvansiyonel yetenekler, düzensiz taktikler ve oluşumlar, ayrım gözetmeyen şiddet ve zorlama içeren terör eylemleri ve cezai düzensizlik dahil olmak üzere bir dizi farklı savaş modunu içerir. Melez Savaşlar hem devletler hem de çeşitli devlet dışı aktörler tarafından yapılabilir. Bu çok modlu faaliyetler ayrı birimler veya hatta aynı birim tarafından gerçekleştirilebilir, ancak çatışmanın fiziksel ve psikolojik boyutlarında sinerjik etkiler elde etmek için genellikle ana savaş alanı yönlendirilir ve koordine edilir.

Savaşlarda yaşanan değişimler üzerine yapılan çalışmalardan birisi de Mary Kaldor'a aittir. Mary Kaldor (2011) "İn Defence of New Wars" simli makalesinde yeni savaşların, küreselleşme döneminin savaşları olduğunu ve otoriter devletlerin dünyanın geri kalanına açılma çabaları nedeniyle otoritelerinin zayıfladığı alanlarda meydana geldiğini ifade eder. Yeni savaşlarda, devlet ile devlet dışı, kamu ve özel, dış ve iç, ekonomik ve politik, hatta savaş ve barış arasındaki ayrım ortadan kalkmaktadır. Dahası, bu ikili ayrımların parçalanması, şiddetin hem nedeni hem de sonucudur. Yeni savaşların, eski savaşlar diye nitelediği savaşlardan farklılıklarını aktörler, hedefler(amaçlar), yöntemlerden ve finans biçimlerinden hareketle ortaya koymaya çalışır.

Aktörler: Eski savaşlar, devletlerin düzenli silahlı kuvvetleri tarafından yapılırken, yeni savaşlarda düzenli silahlı kuvvetlerin yanı sıra, özel güvenlik şirketleri, paralı askerler, cihatçılar, savaş ağaları, paramiliter gruplar gibi devlet ve devlet dışı aktörler yer almaktadır.

Hedef: Eski savaşlar Jeopolitik çıkarlar veya ideolojiler (demokrasi veya sosyalizm) için yapıldı. Yeni savaşlar daha çok kimlik (etnik, dini veya aşiret) adına yapılmaktadır. Kimlik politikalarının jeo-politik veya ideolojiden farkı, kamu yararına özel politikalar veya programlar yürütmek yerine, devlete belirli gruplar için yer edinmeyi sağlamaktır.

Yöntem: Eski savaşlarda, savaş belirleyici karşılaşmaydı. Savaş yönetimi yöntemi, toprakları askeri yollardan ele geçirmekten ibaretti. Yeni savaşlarda, bölge savaşlarla değil, politik araçlarla nüfusun kontrol edilmesi ile ele geçirilir. Bu konuda tipik yöntem, nüfusun yer değiştirmesidir. Yani farklı bir kimliğe veya farklı görüşlere sahip olanların zorla çıkarılması. Şiddet, büyük ölçüde, düşman güçlerinden ziyade bölgeyi kontrol etmenin bir yolu olarak sivillere yöneliktir.

Finansman Formları: Eski savaşlar büyük ölçüde devletler (vergilendirme veya dışarıdaki patronlar) tarafından finanse edilmekteydi. Yeni savaşlar ekonomik kazanımlar tarafından desteklenir. (Kaldor, 2011).

Gerasimov ise (2016) özellikle 21. Yüzyılda savaş ve barış arasındaki sınırın bulanıklaştığını ve "Arap Baharı" olarak tanımlanan Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki çatışmalardan hareketle savaşın kurallarının değiştiğini dile getirir. Politik ve stratejik hedeflere ulaşmada askeri olmayan araçların rolü artmış ve etkinlikleri açısından silahların gücünü aşmıştır. Uygulanan çatışma yöntemlerinin odak noktası, nüfusun protesto potansiyeli ile koordineli olarak uygulanan politik, ekonomik, bilgilendirici, insani ve diğer askeri olmayan önlemlerin geniş kullanımı yönünde değişmiştir. Bütün bunlar, bilgi çatışması eylemleri ve özel harekât kuvvetlerinin eylemleri de dahil olmak üzere, gizli bir karaktere sahip askeri araçlarla desteklenir. Güçlerin açık kullanımı genellikle barışı koruma ve kriz düzenlemesi kisvesi altında yalnızca belirli bir aşamada, öncelikle çatışmada nihai başarının elde edilmesi için başvurulur.

Yeni dönem savaşların tamamı aynı olmasa da Heywood'a göre birçoğu şu beş özelliği taşıma eğilimindedirler:

- Devletlerarası savaşlardan ziyade iç savaşlarda artış görülmektedir,
- Genellikle kimlik savaşları şeklinde cereyan eder,
- Asimetriktir,
- Sivil/ asker ayrımı ortadan kalkmıştır,
- Eski savaşlara nazaran daha barbarca ve dehşet vericidir. (Heywood, 2016, s.300)

Savaşların dönüşümüne yönelik yaklaşımlar Gürcan tarafından hazırlanan aşağıdaki Tablo:1'de gösterilmiştir. (Gürcan, 2011, s.132)

Teorisyen	**1. Aşama**	**2. Aşama**	**3. Aşama**	**4. Aşama**	**5. Aşama**
Lind, Nightengale, Schmitt, Sutton (1989)12	Ulus-devlet öncesi savaşlar	**1.Nesil Savaş** Klasik savaşlar (1648-1830) Zirvesi: Napolyon Savaşları	**2. Nesil Savaş** Topyekûn Endüstri Savaşları (1830-1918) Zirvesi: I. Dünya Savaşı	**3. Nesil Savaş** Manevra Savaşları (1918-1948) Zirvesi: 1991 Körfez Savaşı	**4.Nesil Savaş** Gayri-Nizami Harp Türevleri (1948"den bugüne, özellikle 11 Eylül sonrası) Zirvesi: ABD"nin Irak ve Afganistan İşgalleri
Martin Van Creveld (1991)13	Aletler çağı	Makineler çağı	Sistemler çağı		Otomasyon çağı
J. Hanle (1989)14	Orta çağ Dönemi (Fiziksel beceriler)	Klasik Dönem (grup becerileri)	Erken Modern Dönem (teknik beceriler)	Geç Modern Dönem (sevk ve idare becerileri)	Nükleer Dönem (sosyal beceriler)
Toffler (1993)15	**1.Dalga:** Tarım Toplumu		**2. Dalga:** Endüstri Toplumu		**3. Dalga:** Bilgi Toplumu
Arquilla ve Rondfelt (2000)16	Kılıç Dönemi	Kitle ve Endüstri Savaşları Dönemi		Manevra Savaşları Dönemi	Birbirinden Türeyen Savaşımsı Çatışmalar
Qiao Liang ve Wang Xiangsui17	Sınırlı Orta çağ Savaşları		Sınırlı imparatorluklar ve ulus-devlet savaşları (Zirve noktası 1991 Körfez Savaşı ve Kara-Hava Muharebe doktrini)		Sınırsız Post-modern Savaşlar

Tablo 1. Savaşların dönüşümüne yönelik yaklaşımlar

II.BÖLÜM

POLİTİKA KAVRAMI VE POLİTİKANIN DOĞASI

1. POLİTİKA KAVRAMI

En basit anlamıyla devlet yönetme sanatı veya devlet etrafında ortaya çıkan yönetim etkinliği olarak tanımlanan politika kavramının tek bir tanımının olmadığına dair neredeyse tüm akademisyenler bir fikir birliği içerisindedir. Genellikle politikanın ne olduğuna dair tanımların teorik yaklaşımlara göre değişiklik gösterebileceği kabul edilir. Buna göre Marxçı, Weberci, Davranışsalcı ya da Kurumsalcı vb. yaklaşımlara göre farklı tanımlamaların olması mümkündür. (Sarıbay ve Öğün, 2019, s.28) Bu değerlendirmelere paralel olarak politika kimine göre toplumu oluşturan insanlar arasında bir çatışma, bir mücadele ve kavga iken, karşıt görüşe göre politika bireysel çıkarları engelleyerek, toplumsal yararı ve ortak iyiyi ortaya koymak suretiyle toplumun bütünlüğünü sağlamak amacı güder. (Kapani, 2007, s.17,18)

Heywood, ise politikanın tanımını netleştirmeye yönelik her gayretin iki büyük sorunla karşılaşacağını ifade eder. Bu sorunların ilkinin, kelimenin gündelik dilde kullanımından kaynaklanmakta olduğunu dile getirirken, akademisyenlerde dahil olmak üzere pek çok kişinin iktisat, coğrafya, tarih ve biyoloji gibi alanlara sırf akademik bir konu olarak bakabileceğini, ancak pek azının politikayı kendi ön fikirlerinden bağımsız olarak ele alabileceğini belirtir. Diğer sorun ise bununla bağlantılı olarak saygın otoritelerin bile politika kavramı hakkında hemfikir olmayışlarıdır. Ona göre politika: iktidar kullanma, otorite kullanma, kolektif karar alma, kıt kaynakların tahsisi, aldatma ve manipülasyon yapma vb. farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. (Heywood, 2014, s.23)

Peki, böyle bir durumda politika kavramının tanımı yapılamayacak mı, sınırları ortaya konamayacak mı? Elbette bu konuda da farklı görüşlerin olduğunu söylemek mümkün. Örneğin Heywood (2017, s.64) tanımların tamamında olmasa bile büyük bölümünde tespit edilebilecek ortak noktalar bulunduğunu belirterek bu noktalar üzerinde durulmasına işaret eder. Öte yandan Sarıbay ve Öğün ise (2019, s.27) politika olgusunun ne olduğunu anlamak için öncelikle politik olanla, politik olamayanı neyin ayırdığına bakmamız gerektiğini dile getirirler. Böylece politik olanı, politik olmayandan ayıran özellikler tespit edilerek, politikanın doğası ortaya konulmuş olur.

Politik olanın ne olduğuna bakmadan önce dilimize Fransızcadan geçmiş olan batılı politika kavramını karşılığı olarak gerek akademik yazılarda gerekse günlük hayatta, Arapça kökene sahip doğulu siyaset kavramının da sıklıkla kullanıldığını belirtmekte fayda var. Biz bu tezimizde politika kavramını kullanmayı tercih edeceğiz. Yine de kavramların içine doğdukları kültür ile bir bağları vardır düşüncesiyle bu iki kavram arasında yönetim anlayışına dair herhangi bir fark olup olmadığını görmek maksadıyla her iki kavramın etimolojik kökenine bir göz atmanın katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

1.1. Etimolojik Köken

Her ne kadar bu iki kelimenin gönderme yaptığı anlam aynı gibi görünse de, etimolojik kökenlerinde bir takım farklılıkların bulunması bilimsel açıdan ele alındığında, bu iki kavramın bazı anlam farklılıkları içerebileceğine dair emareleri de beraberinde getirmektedir.

Siyaset kelimesi Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelime olup bu dilde "siyasa" şeklinde kullanılmaktadır. Aslında bir iddiaya göre siyaset kelimesinin Farsçada üç anlamına gelen "se" ve Türkçe (Moğolca) "yasa" kelimelerinin bir birleşimi olduğu ve Cengiz Han'ın ülkesini üç oğluna bölüştürürken belirlediği kuralları içeren "se-yasa" yani "üç yasa" dan gelmiş olabilir. (Ateş, 2015, s.2) Yani Türkçe bir kökene sahiptir. Ancak Gündüzöz, (2005) bu durumda kelimenin Arapça 'ya hicri yedinci yüzyılda Moğol istilası sırasında girdiğinin öngörüldüğünü, fakat kelimenin asırlar önce İbn Düreyd'in (ö. 321/933), el-Cemhere'si ve el-Cevheri'nin (ö. 400/1009) es-Sıhfihfi'l-Luga (Tacu'l-Luga)'sı gibi eski tarihli sözlüklerinde yer almasının Arapça kökenli olmasını teyit ettiğini ifade eder.

Arapça 'da ise SWS veya sâsa kökünden gelen siyâsa kelimesi yönetmek, eğitmek, yetiştirmek anlamına gelmekte ve etimolojik olarak İbranice Kitab-ı Mukaddesteki at anlamına gelen sûs kelimesine bağlanmaktadır. Bedevi toplumlarda özellikle de atların ve develerin eğitilip yetiştirilmesi anlamında kullanılmış olup, bu hayvanları yetiştiren ve bakımını yapan kişilere de seyis denmiştir. (Dursun, Altunoğlu (Ed.), 2016, s.3)

Daha sonra İslam dünyasında hükmetme, yönetme sanatı, becerisi anlamında kullanılmaya başlanılmıştır. Bu dönemde bazı Müslüman düşünürlerin toplum

yönetimleri konularını içeren eserlerine siyasetname gibi isimler verdikleri görülmektedir. Siyaset kavramı kral, hükümdar veya yöneticilerin toplumu kendi çıkarları adına oluşturdukları bir düzen adına kontrol altına alma becerileri olarak anılmaya başlamış ve topluma hükmetme anlayışı daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu yönetme tarzında siyasal şiddet doğal ve kaçınılmaz bir terbiye aracı olarak görülmeye başlanmıştır. Osmanlı'da idam cezası anlamında da kullanılması bunun göstergelerinden birisidir. (Taşkın, Y. 2014, s.26) Aynı şekilde Dursun'da (2016) Osmanlı Devleti'nde devlete karşı işlenen suçların cezalandırılması işlemine siyaset adı verildiğini ve hükümdarların mutlak otoritelerine kullanarak devlet hizmetinde görev yapanlara, bir soruşturma sonunda veya hiçbir soruşturma yaptırmadan verdiği ölüm cezalarına "siyaseten katl" denildiğini belirtir.

Aslında bu durumun Abbasilerden sonraki Türk-İslam yönetimlerinde de görülmüş ve bu ceza genellikle "siyaset" veya "siyaset etmek" şeklinde ifade edilmiştir. (Dursun, Altunoğlu (Ed.), 2016, s.3) Özön'ün (1998) Osmanlıca –Türkçe sözlüğünde siyaset kavramını; a. Ülke yönetimi, b. Ceza. Ceza olarak öldürme. c. Politika. ç. Diplomatlık olmak üzere dört farklı anlamla karşılar. Yani siyaset kavramının etimolojik kökenine baktığımızda Arslan'ın da dile getirdiği gibi, demokratik yönetimler açısından sorunlu olduğunu görüyoruz. Siyaset kelimesinin eşitliğe dayalı ortaya konulmuş bir yönetim tarzından daha çok, kararların tek başına alındığı otoriter yönetimlere daha yakın olduğu değerlendirilmektedir. (Arslan, 2016, s.8)

Politika kavramının etimolojik kökenin ele alacak olursak bu kelimenin; Yunanca kent-devleti, şehir, site anlamlarına gelen "Polis" kelimesinden geldiği günümüzde genel kabul gören bir görüş olmuştur. Kent devleti olarak da tanımlanan "Polis", Eski Yunan'ın en parlak döneminde ortaya çıkan toplumsal ve siyasal örgütleniş biçimi olup, Yunan Yarımadasını, Batı Anadolu'nun kıyılarını, Ege adalarını ve Güney İtalya ile Sicilya'yı da kapsamaktadır. (Ağaoğulları,2000, s.11) Politikanın kökü de işte bu kent devletlerini ifade eden "polis"; bu devletin yurttaşları için kullanılan "polites"; devlet yapısı, siyasal rejim ve anayasasını ifade etmek için kullanılan "politeia" kelimeleri ile aynı kökten gelmekte olup devletin yönetimine ilişkin faaliyetler anlamını taşımaktadır. (Dursun, Altunoğlu (Ed.), 2016, s.3) Devlet ve kent işlerine dair her şeyi kapsayan Yunanca "Politikos" kelimesi Latinceye "Politicus" olarak geçmiştir. İngilizcede "Politics",

Fransızcada "Politiques," kelimeleri ile karşılanmaktadır. (Taşkın, 2014, s.24) Politika, bu kent devletlerinde topluluğun veya kent devletinin ne olduğu, nasıl yönetildiği ile ilgili faaliyetlerin tamamını ifade etmektedir. (Arslan, 2016, s.8)

1.2. Politikanın Farklı Anlamları

Yukarıda değindiğimiz gibi günümüzde politikanın çok farklı tanımlar yapılmaktadır. Bu tanımlardaki farklılıkların temel nedenlerinden birisi de politikanın ne ile ilişkili olduğuna dair görüş farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu farklılıkları Heywood, Hükümet etme sanatı olarak politika, Uzlaşma ve mutabakat olarak politika, İktidarın ve kaynakların dağıtımı olarak politika ve Kamusal işler (kamu meseleleri) olarak politika başlıkları altında ele almaktadır. (Heywood, 2014, s.24) Benzer şekilde Taşkın'da Hükmetme sanatı ve devlet yönetme etkinliği, İktidar elde etme ve azamileştirme etkinliği, Güvenlik ve çıkar odaklı, zorunlu bir etkinlik, Ahlâki ve kamusal bir etkinlik ve Uzlaşma ve çatışma sarkacında bir etkinlik olarak politikayı beş başlık halinde incelemektedir. (Taşkın, 2014, s.23)

Heywood 'a göre politikayı hükümet etme sanatı olarak ele alırsak, bu politikanın devletle ilgili bir faaliyet olarak ele alınması gerektiğini ifade eder. Politikayı devletle ilgili bir faaliyet olarak ele almanın nedeni politikanın polis kelimesi ile olan ilişkisine dayanmaktadır. "*Politika "polisle ilgili olana" atıfla anlaşılabilir ki, bunun modern dönemde karşılığı "devletle ilgili olan"dır*." (Heywood, 2014,s.23) Bu düşünce politikayı, devlet içinde veya etrafında ortaya çıkan bir etkinlik türü olarak ele alır ve bu durumda toplumun büyük çoğunluğu ile bu çoğunluğun arasındaki ilişkiler ve örgütlenmeler politik etkinliğin dışında kalır. (Taşkın, Y. 2014, s.26) Duverger, bu durumun politikayı, çağının devlet bilimi olan kent devletinin yönetiminin incelenmesi olarak ele alan Aristoteles'e kadar götürebileceğini söyler. Ulus-devletin gelişmesi bu görüşü güçlendirmiştir. Ona göre bu görüş "egemenlik ideolojisi" olup devlet, bu ideolojiye göre başka hiçbir topluma tâbi olmayıp diğer toplumlara egemen olan mükemmel bir toplumdur. Devletin egemen olması, yöneticilerine de diğer gruplardaki kişilerde bulunmayan egemen olma niteliği kazandıracaktır. (Duverger,1982, s.23) Ancak politikayı sadece devletle ilişkili olarak ele almanın politikanın anlamını daraltacağı genel kabul gören bir görüş olmuştur. (Heywood, 2014, s.25)

Politikanın uzlaşma, mutabakat veya çatışma sarkacında bir etkinlik olarak ele alınması onun yürütüldüğü alandan ziyade kararların alınma tarzıyla ilgilidir. Burada politika çatışmayı çözmenin belirli bir yolu olarak görülür. Yani problemlerin zor ve güç kullanılmadan uzlaşma ve müzakere yoluyla çözülmesidir. (Heywood, 2014, s.28) Buradaki çatışma kavramını aslında iktidarın elde edilmesine yönelik bir mücadele olarak ele almak mümkündür. Her ne kadar iktidar elde etmenin insanın güç istencinden kaynaklandığı ve Makyavelist bir yaklaşımla başkasının güçlenmesine izin verenlerin kendi sonlarını hazırlayacakları, bu nedenle politikada gücü kazanmanın ve onu korumanın zorunlu olduğu düşünülse de bu durum aynı zamanda iktidara problemleri çözme sorumluluğu da yükler. (Taşkın, 2014, s.29)

Toplumsal hayatta ortaya çıkan birçok ortak maddi ve manevi değer bulunmaktadır. Bu değerlerin paylaşımı toplumlar için her zaman sorun olmuştur. Bu nedenle bunların dağıtımının iktidar eliyle yapılması ile soruna çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bu anlamda politikanın özü toplumdaki değerlerin dağıtımına yönelik "görüş ve çıkar çatışması" dolayısı ile bir iktidar mücadelesidir. Fakat bu çatışmanın asgari müşterek bir anlaşma zemini üzerinde cereyan etmesi gerekir ki bu zemin toplumsal barış ve düzendir. (Kapani, 2007, ss.20,21) İşte aynı zamanda bu düzenin tesisi için yapılacak düzenlemeler de politikada uzlaşmayı beraberinde getirir.

Politika biraz daha geniş anlamda, hükümet etme dar anlamının ötesinde "kamu meseleleri" veya "kamusal işler" olarak ele alındığı görülmektedir. Bu görüşe göre "politik olan" ile "politik olmayan" ayrımı, kamusal alan ile özel alanı arasındaki ayrımla örtüşür. (Heywood, 2014, s.26)

1.3. Politika Tanımlarının Ortak Noktaları

Bu farklı politika tanımlarının ortak bir noktası var mıdır? Heywood'a göre hepsinde olmasa bile birçoğunda ortak olabilecek noktalar vardır. Öncelikle politika bir faaliyettir. Yani bir eylemde bulunmayı içerir. İkincisi politika insanlar arasındaki ilişkilerde kendini gösterir. Politika sosyal bir etkinliktir. Üçüncüsü politikayı geliştiren şey farklı düşünce, istek, ihtiyaç veya ilginin varlığıdır. Dördüncüsü bu farklılıkların ifadesiyle ortaya çıkan uzlaşılamayan çıkarların çatışmasıdır. Eğer anlaşma ve doğal uyum varsa politika olmaz. Son olarak politika bir şekilde bağlayıcı kabul edilen ve

çatışmayı çözümleyen ortak kararları konu alır. Bu kararlar ile çatışmalar çözümlenir. Ancak politikanın her çatışmayı çözmesi değil, en azından çözüm arayışında olması beklenir. (Heywood, 2017, s.64)

Benzer şekilde Küçükalp de politikanın doğasını ele alırken üç ana başlık altında inceleme yapar. Öncelikle politika bir ilişkiyi gerekli kılar. Sosyal bir bağlama ihtiyaç gösterir. Tek başına bir yaşamda politikadan söz edilemez. İkincisi politika pratik bir etkinliktir. Yani bir eylemde bulunmayı gerekli kılar. Bu eylem nesnelerin aracılığı olmadan doğrudan insanlar arasında gerçekleşir. Sonuncusu ise politikanın bir bütünün yönetimi olmasıdır. Burada Aristotelesçi anlamda bütünü kasteder ki bu bir anlamda politik birliktir. Bu bütünün yönetimi diğer sosyal birliklerin yönetiminden ayrılır. (Küçükalp, 2011, ss.24-36)

Yukarıda ele aldığımız konuları incelediğimizde politikanın daha çok politik bir birliğin yani günümüzdeki karşılığı ile devletin çatısı altında olan yüzüne yönelik tanımlamalar yapıldığını görüyoruz. Oysa politik süreçlerin devletleri aşan uluslararası bir boyutu da mevcuttur. Ancak Kışlalı'nın da belirttiği gibi uluslararası ilişkilerin ayrı bir disiplin olması ile birlikte politik bilim kitapları genellikle bu alanı dışarıda bırakmayı tercih etmişlerdir (Kışlalı, 1987, s. 203). Öte yandan Carl Schmitt (2012, s.41) politikanın kökenine ilişkin yaptığı değerlendirmede bu kavramın Yunanca polis sözcüğünden türediğine işaret eder ve o zamanlar gerçek politikadan sadece dış politikanın anlaşıldığını dile getirir. Schmitt'te politik olana geçmeden önce, dış politika ve onunla ilişkili olarak uluslararası politikaya bir göz atmak istiyoruz.

1.4. İç politika-Dış politika ve Uluslararası Politika

Bu bölümde doğrudan savaş ve politika sınırları içerisinde kalmaya çalışarak kısaca iç ve dış politikanın etkileşimi ile dış politikanın aktörleri ve araçları ile Clausewitz'den günümüze bu aktör ve araçlarda yaşanan muhtemel değişimleri incelemeye çalışacağız**.** Belirtilen hususlara değinmeden önce dış politika ile uluslararası politika arasındaki nüansı belirtmekte fayda görüyoruz. Bu kavramlar genellikle aynı anlamda gibi kullanılsa da uluslararası politika daha geniş bir anlam içermesi nedeniyle farklı kullanılır. Dış politika, bir devletin kendi amaçları, hedefleri ve davranışları açısından uluslararası

sorunlara bakması iken uluslararası politika uluslararası yapının tümünün etkileşimini içine alır. (Arı, 2018, ss.57,58)

1.4.1. İç Politika -Dış Politika Etkileşimi

Her ne kadar iç ve dış gibi zıt sözcüklerle başlasalar da aslında aralarında birtakım farklılıklara rağmen sürekli bir ilişki vardır. Oran'a göre (2015, s.14) bu ilişkide kural olarak genellikle iç politikadaki düzen dış politikayı belirlerken, olağanüstü dönemlerde jeopolitik yapı gereği güvenlik endişelerinin artması halinde dış politikanın iç politika üzerindeki etkinliği artar.

İkisi arasındaki farkları ise Nye üç başlık altında ele almıştır: Hukuki, politik ve toplumsal. Hukuki açıdan iç hukukun kuralları belirlidir ve genellikle uyulur. Uyulmazsa mahkemeler vasıtasıyla gerekli yaptırımlar uygulanır. Oysa uluslararası hukukun birbiriyle çelişen bir hukuk sistemi vardır ve yaptırım gücü yeterli değildir. Politik alan ise gücün kullanımıyla ilgilidir. İç politikada güç kullanma yetkisi devlete aitken, uluslararası politikada böyle bir tekel yoktur ve güçlü devletlerin her zaman güce başvurma tehlikeleri mevcuttur. Son olarak iç politikada düzgün bir toplumda bir ortaklık duygusu mevcut iken uluslararası politikada bölünmüş halklar ortak bir bağlılık duygusu paylaşmazlar. (Nye, 2010, ss.5,6) Ayrıca uluslararası politikanın merkezi bir otoritenin olmadığı bir alanda seyretmesi de onu iç politikadan farklı kılan bir başka husustur. (Arı, 2018, s.59)

1.4.2. Uluslararası Politikanın Aktörleri

Kararları ve eylemleri ile uluslararası politikada etkinlik sağlayıp yankı uyandıran kişi veya organ uluslararası politikanın aktörü olarak ele alınmaktadır. (Nye, 2010, s. 53) Peki bu aktörler kim ya da kimlerdir ve tarihsel süreçte herhangi bir değişimden söz etmek mümkün müdür? Geleneksel yaklaşıma (Realistler ve İdealistler) göre ulusal devlet, uluslararası politikanın temel aktörüdür. (Arı, 2018, s.65) Aslında liberaller farklı aktörlerin bulunduğunu dile getirseler de tüm devletlerin ilkesel olarak sınır ötesi para ve insan hareketlerini kontrol edebilmesi, ordu bulundurabilmesi, sadece devletlerin vergilendirme ve önemli miktarda harcama yapabilmesi ve yasa yapma gücü ile hiçbir üst otoriteye bağlı olmaması onları da devletlerin en önemli aktör olduğu konusuna ikna

etmiştir. (Nye, 2010, ss.54,55) Öte yandan Heywood'a göre (2016) 1933 Montevido Devletlerin Hak ve Yükümlülükleri Konvansiyonu devleti, belirli bir ülke, kalıcı nüfus, işleyen bir hükümet ve diğer devletlerle ilişkiye girme kapasitesi olmak üzere dört belirleyici özellik tanımlamıştır ki bu da devleti kilit, belki de tek ciddiye alınması gereken aktör kılmıştır. Bu düşünce devletin ayırt edici özelliğinin egemenlik olarak belirlendiği 1648 Wetphalia Barışı'na kadar götürülebilir.

Ancak özellikle yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren başlayan uluslararası örgütlenmeler ile devlet merkezli politika yaklaşımlarını sürdürmek zorlaşmıştır. Her ne kadar etkinlikleri zaman zaman tartışılsa da Birlemiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği, IMF vb. pek çok uluslararası örgüt uluslararası politika alanında aktör olarak yerini almıştır. Devam eden süreçte hükümet dışı örgütler (*Non -Governmental Organization*-NGO), Ulus ötesi Şirketler (Transnational Cororation-TNC), devletleri temsil etmeyen uluslararası örgütler (İnternational Non -governmental Organization-INGO) gibi birçok yeni birimin ortaya çıkışı ile artık birçok teorisyen karma aktör modelini savunmaya başlamıştır. Küreselleşme ile birlikte artan çok uluslu şirketlerin de özellikle zayıf devletlerin dış politikaları üzerindeki etkinliği her geçen gün artarak devam etmektedir. Yine de devlet sınırları içinde düzen sağlama ve askeri anlamda diğer devletlerle başa çıkabilme özelliği devletin başat aktör olarak tanınmasını sağlar. (Heywood, s.30,31, Arı, s.64-93,Nye, s.53,54.) Ancak tüm bu hükümet dışı kuruluşlar ve çok uluslu şirketler gibi baskı gruplarının devletlerin karar mekanizmaları üzerindeki etkinlikleri ve devletlerin uluslararası alandaki eylemlerini doğrudan etkileme kapasiteleri bu anlamda göz ardı edilemez.

Öte yandan soğuk savaş döneminde yerel ve bölgesel olarak faaliyet gösteren "silahlı gruplar" da özellikle 1980'li yılların sonundan itibaren uluslararası sistemde bir aktör olarak etkin olmaya başlamışlardır. Silahlı grupların uluslararası ilişkilerde yeri konusunda bazı sorunlar vardır. Çünkü bu gruplar ne devlettir ne de normal bir hükümet dışı aktördür. Silahlı grupları devletler gibi egemen aktörler olarak tanımlanmak mümkün değildir ancak diğer hükümet dışı aktörlerinde bulunmayan fiili bir özerklik ve egemenlikleri de söz konusudur. (Özger Bölükbaş ve Ateş, 2014, ss.28,30)

1.4.3. Dış Politikanın Yöntem ve Araçları

Devletler hedeflerine ulaşabilmek ve sahip olduklarını koruyabilmek adına tercih ettikleri stratejileri uygulamak için bazı araç ve yöntemler kullanırlar. Bunların en başında diplomasi gelir. Diplomasi ile çıkarların korunması adına diğer devletlerin davranışlarının yönlendirilmesi, ortaya çıkması muhtemel sorunların barışçıl yollarla çözümü için bu devletler ile diplomatik ilişkilerin kurulması, onlarla iletişim halinde olarak veya toplantılar yaparak görüş alışverişinde bulunulması amaçlanır. Burada hedef genelde hükümetlerdir. (Arı, 2018, s.323) İkinci araç ise propagandadır. Farklı devlet vatandaşları arasındaki artan etkileşim ve kamuoyunun dış politika üzerinde etkinliğinin artması nedeniyle devletler kendi vatandaşları yanı sıra diğer devlet vatandaşlarının da davranışlarını etkilemek maksadıyla propaganda aracını kullanırlar. (Bozdağoğlu ve Arman, 2013, s.113)

Bir diğer dış politika aracı ise ekonomik araçlardır. Bu aracın uygulanması ödüllendirme şeklinde olabileceği gibi cezalandırmaya yönelik de olabilir. Kredi açma, dış yardım benzeri sadece ödüllendirme kapsamındaki bazı araçların yansıra vergi tarifeleri gibi azaltıp artırmak suretiyle hem ödüllendirmeye hem de cezalandırmaya yönelik kullanılabilecek bazı araçlar mevcuttur. Yine yaptırımlar çerçevesinde ambargo, boykot, kara liste, malvarlığını dondurma, abluka, kota gibi farklı uygulamalarda devletleri olumsuz olduğu değerlendirilen davranıştan vazgeçirmek maksadıyla icra edilebilir. (Arı, 2018, s.414, Bozdağoğlu, 2013, s.114)

Devletler arasında ortaya çıkan problemler öncelikle diplomasi yoluyla halledilmeye çalışılır. Müzakere ederek sorun çözülemiyorsa ve taraflar tutumlarında ısrar ediyorlarsa karşı tarafı ikna etmek maksadıyla bu sefer ültimatomlar, ekonomik yaptırımlar ve tehditler araç olarak kullanılır. Eğer bunlar yeterli olmazsa zorlayıcı askeri müdahale gibi dış politika açısından sorunlu yöntemlere başvurulabilir. Devletler eğer doğrudan askeri güç kullanırlarsa bu durum genel olarak savaş kavramıyla ifade edilir. Askeri güç kullanma tehdidinde bulunur ya da sınırlı askeri güç kullanırlarsa eylemleri zorlayıcı diplomasi kapsamında ele alınır. (Şener, 2013, ss.185-187)

Dış politika konusunda son olarak incelemek istediğimiz konu ise savaşa yaklaşımları kapsamında bazı uluslararası politika teorileridir.

1.4.4. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Savaş

Uluslararası politika alanında bir yanda ana akım ya da pozitivist ve rasyonalist teoriler, diğer yanda toplumsal ve eleştirel teoriler ana başlıkları altında olmak üzere Realizm, Liberalizm, Marksizm, Feminizm, Post-yapısalcılık, Post-sömürgecilik, Normatif teori, Yeşil teori gibi pek çok teoriden söz etmek mümkün. Ancak biz burada konu bağlamından kopmamak adına özellikle realizm, liberalizm ve bu iki ana akıma yönelik eleştirel görüşlerin savaş ve barışa bakışlarını genel hatlarıyla ele almaya çalışacağız.

1.4.4.1.Realizm-Neorealizm

Uluslararası politika alanında 1940-1970'li yıllar arasında teori çalışmalarının ağırlık noktasını realist yaklaşımlar oluşturmuştur. Özellikle klasik realist yaklaşımlar güç kavramını ve bu çerçevede ulusal güç ve insan unsurunu merkeze almışlardır. (Arı, 2018, s.138) Felsefi kökleri Thucydides'e kadar dayandırılan bu yaklaşımın öncülerinden kabul edilen Morgenthau'ya göre (1970, s.4) *"Uluslararası politika denen geniş alanda siyasal gerçekçiliğe yolunu bulmakta yardım eden en önemli «nirengi noktası» ise güç terimi ile ifade edilen çıkar kavramıdır*". Bu kavramların olmaması halinde politik olan gerçek ve olgularla politik olmayanların ayrılamayacağı gibi, politika alanına sistematik bir düzen kurulamaz. Aynı zamanda politikanın özü çıkar fikridir, bu durumda zamana ve yere bağlı değildir; onlardan etkilenmez. (Morgenthau, 1970, s.9)

Keneth Waltz'ın (1982, s.50)1980'li yıllarda yaptığı ve gücün yanında yapının da etkinliğine vurgu yapan çalışmaları ile neorealizm (yapısalcı realizm) yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Waltz farklı politik sistemlere dayalı devletlerin ortak davranışlar gösterebileceğini, bu bağlamda yapının bu davranışları ne kadar etkileyebileceği üzerinde durur. Aralarındaki farklılıklara rağmen realist görüşe göre insan özünde bencil ve rekabetçidir, devletler uluslararası politikanın temel aktörüdür, uluslararası sistem üst otorite olmadığı için anarşik bir yapıya sahiptir ve güç mücadelesi alanıdır. (Heywood, 2016, s.86)

Yukarıda açıklanan özellikler itibariyle baktığımızda bu güç ve çıkar politikasının dinamikleri kaçınılmaz olarak savaş olasılığını doğurur. Öte yandan

anarşik sistem ve diğer aktörlerin davranış belirsizliği güvenlik sorunu ve bu sonucu gidermek adına güç istencini ortaya çıkarır. Realistler için uluslararası politikanın gündemini ekonomik ve toplumsal konuları kapsayan alçak politika değil savaş ve güvenlik ilişkilerini kapsayan yüksek politika oluşturur. (Arı, 2018, s.177) Bu noktada iki farklı realist yaklaşım ortaya çıkar. "Savunmacı realistler" güvenliği öncelerken "saldırgan realistler" güç hiyerarşisi içerisindeki konumunu güçlendirmek ister. (Nye, 2010, s.83) Ancak bütün realistler için savaş ve barış arasındaki temel farkı yaratan unsur güç dengesidir. Devletler kar- zarar analizi yaparak eğer zafer olasılığı az ise savaşı tercih etmezler. Bu durumda barışı korumak isteyen devletler de savaşa hazır olmak zorundadır. (Heywood, 2016, s.296)

1.4.4.2.Liberalizm

Liberal fikir ve teorilerin temelleri John Locke, Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Jeremy Bentham vb. düşünürlerin idealist teorileştirme geleneğine dayanmakta olup özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası politika üzerindeki etkinliğini artırmıştır. Liberaller için uluslararası ilişkilerin temel aktörleri sadece devletler değildir. Aynı zamanda bireyler ve sivil toplum örgütleridir. Aktörlerin birincil hedefleri sadece güvenlik değil, ilaveten refah ve adalet arayışıdır. Askeri gücü dışlamamakla birlikte ticaret, yatırım ve pazarlıkta önemlidir. (Nye, 2010, s.84)

Liberaller için devletlerarası etkileşimde savaş kaçınılmaz değildir. Onlara göre savaş her biri kaçınılabilecek üç koşulda ortaya çıkar. Bunlardan birincisi devletlerin anarşik ortamdaki bencilliğidir. Bunu önleyecek şey ise uluslararası teşkilatlar oluşturularak denetim altına almaktır. Kant devletlerin birbiriyle ilişkilerinde savaştan kurtaracak tek yolun insanlar gibi başıboş özgürlüklerinden vazgeçerek, tüm ulusları kucaklayacak uluslar devleti kurmak olduğunu söyler. (Kant, 1795/2010, s.179) İkinci olarak ekonomik anlamda yeterlilik arayışındaki devletler savaşa başvurabilir. Bu durumda bir yanda uluslararası karşılıklı ticaret yoluyla bağımlılıkların artması ve savaşların maliyetlerinin yükselmesi ile önlenebilir. Üçüncü savaş nedeni ise devletlerin anayasal yapısı ile ilişkilidir. Otoriter devletler savaşa daha meyillidir. (Heywood, 2016, s.296) Oysa özgürlüğün

gelişmesi barışın gelmesine katkı sağlar. Bireysel hakların geliştiği, hukuk önünde bireylerin eşit olduğu ve ifade özgürlüğünün olduğu liberal devletlerde bu halk tarafından seçilen temsilcilerde savaşa karşı çıkmaktadır (Demokratik Barış Teorisi). (Arı, 2018, s.315)

Liberaller insan doğasının barışa eğilimli olduğunu kabul ederler. Dolayısı ile küresel barışın sürdürülebilmesi için en uygun yönetim şeklinin demokrasiler olduğunu düşünürler. Liberal anayasalarla yönetilen demokratik devletlerde bireylerin hakları devlete karşı korunur ve iç barış temin edilir. İçeride liberal demokratik düzeni tesis etmiş devletler uluslararası alanda da diğer devletlerle ortak siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda iş birliğine gidecektir. (Sandıklı, 2012, s.138)

1.4.4.3.Eleştirel Görüşler

Bu başlık Frankfurt okulu olarak da bilinen eleştirel teori yerine genel olarak realizm ve liberalizme, özelde de onların savaş ve barışa bakışlarına eleştirel yaklaşan diğer teorilerin görüşlerini kapsayacağı için eleştirel görüşler olarak kullanılmıştır. Bu eleştirel görüşler temel olarak Marksizm, Feminizm, Post-yapısalcılık, Post-sömürgecilik gibi teorileri kapsamaktadır. (Heywood, 2016, s.100)

Marksist gelenek savaşı ekonomik terimlerle açıklama eğilimindedir. Savaş aslında başka yöntemlerle ekonomik avantaj elde etme çabası sonucu ortaya çıkar, dolayısı ile savaşın nedenleri kapitalist sistemde bulunabilir. (Heywood, 2016, s.296) Bu görüşe göre barış, ekonomik eşitlik ve sosyal adalet sağlanabildiği sınıfsız bir toplumda gerçekleşebilir. Savaşın içerisinde palazlandığı kapitalist sistemi kaldırmak için işçi sınıfları arasında ulus-aşırı örgütlenmelerle gelişecek direniş neticesinde bu sistem ortadan kalkacak ve uluslararası adalet tesis edilerek dünya barışı sağlanabilecektir. (Sandıklı, 2012, s.147)

Öte yandan feministler ise uluslararası ilişkilerdeki kavramların masum olmadığına ve erkek egemen yapı tarafından oluşturulduğunu ileri sürerler. (Arı, 2018, s.535) Savaş yalnızca erkekler arasında yürütülen bir eylem olmasının ötesinde, realistlerin uluslararası politikada var olduğunu algıladıkları şiddet içeren,

çıkar, rekabet ve üstünlük anlayışına dayanan erkeksi varsayımlarının sonucudur. Savaşlar erkeğin savaşçı doğasından ya da kurumların ataerkil yapılarından kaynaklanır. Kadınların doğal barışçılığı ve deneyimlerinin iş birliğine vurguyu teşvik etmesi onları barışla daha yakından ilişkili kılmaktadır. (Heywood, 2016, s.296)

Postyapısalcı yaklaşım ise realizmi ve liberalizmi varsayımlarının barışa katkı sağlamayacağı gerekçesiyle eleştirirken barışın gerçekleştirilmesine dair bir yol haritası sunmazlar. Ancak tesis edilecek barışın bazı nitelikleri olmalıdır. Barışın tesisi için uluslararası sistemdeki hegemonyayı kırabilecek toplumlararası bir dayanışmaya ihtiyaç vardır. Barışın tesisi insanların özgürleşmesi demektir. Ancak bu özgürleşme sadece hegamonik güçlerin etkisinden kurtulmak değil kaynağını Aydınlanma felsefesinden alan anlayış tarzının dışına çıkabilmektir. (Sandıklı, 2012, s.138)

2. CARL SCHMİTT VE POLİTİK OLAN

2.1. Carl Schmitt Kimdir?

Alman hukuk profesörü ve siyaset kuramcısı Cari Scmitt (1888-1985), Westphalia'nın Plettenberg kasabasında doğmuştur. Berlin, Münih ve Strazburg'ta hukuk öğrenimi görmüş, 1910'da üniversiteden mezun olmuştur. Birinci Dünya Savaşının başlamasından sonra 1916'da Strassburg Üniversitesinde akademik hayatına başlamıştır. 1933'te Berlin Üniversitesi'nde profesör oldu ve aynı yıl Nazi Partisi'ne girmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar parti üyesi olarak kalmıştır. 1945'te tutuklanarak, sorgulanmış ve ülkesine gönderilmiş ancak bir daha ders vermesi yasaklanmıştır. 1985'te, 97 yasında iken hayatını kaybetmiştir. (Günsoy, 2019) *Siyasal Kavramı , Siyasi İlahiyat, Partizan Teorisi, Egemenlik Kuramı Üzerine , Parlamenter Demokrasinin Krizi, Kara ve Deniz* başlıca eserleridir.

2.2. Schmitt'te Politik Olan'ın Devletle ve Savaşla İlişkisi

Schmitt Siyasal Kavramı isimli eserinin 1932 tarihli metnine yukarıda ele aldığımız politikanın farklı anlamlarından ve tartışma konularından birisine dair bir motto ile başlar: "*Politik olan kavramı devlet kavramından önce gelir*." (Schmitt, 2012, s.50) Bu yaklaşımla politik olanı devlete ilişkin olana eşdeğer kabul eden veya en azından devletle ilişkilendiren Weber'e bir itirazı söz konusudur. Ona göre bu ilişkilendirme sanki politik olan devletmiş, devlete ait olanda politik olanmış gibi tatminkâr olmayan bir döngü oluşturur. (Schmitt, 2012, s.51) Bu noktada Kardeş'e göre "*Schmitt öncelikle "politika nedir?" sorusuna bir yanıt aradığı için "devletin doğası nedir?" sorusunu bir kenara bırakmayı önermektedir*." Devletin varoluşu ancak politik niteliklerini yerine getirmesi şartıyla gerçekleşebilir. Bu nedenle politikayı anlamak için devletin doğası değil, bu niteliklerin ne olduğu araştırılmalıdır. (Kardeş, 2015, s.45)

Schmitt için politik olanın devlete eşdeğer sayılması, devletin politik olan konusunda tekele sahip olduğu ve devlet niteliği taşımayan grupların "politik olmayan" gruplar sayıldığı dönemde anlaşılabilir bir durumdur. (Schmitt, 2012, s.52) Eğer devlet niteliği taşımayan grupların devlet ile karşılıklı etkileşime girebildikleri demokratik biçimde örgütlenmiş devletler söz konusuysa politik olanı devlete eşdeğer saymak hatalı bir yaklaşım olur ki, 18. yüzyılın mutlakiyetçi devlet yapısı da 20. yüzyılda ise bütünsel devlete evrilmiştir. (Schmitt, 2012, s.53)

Aslında en üst statü olarak ele aldığı devletin ve halkın doğasının doğru anlaşılması için politik olanın doğasının doğru anlaşılması gerektiğini değerlendiren Schmitt için, potansiyel olarak her alana müdahil olan bütünsel devlette, her şeyin en azından olasılık olarak politik olması, politik olana özgül bir anlam kazandırmamaktadır. (Schmitt, 2012, ss.49-53) Peki, bu durumda politik olana ait özgül bir tanımlama nasıl yapılacaktır? Schmitt için politik olan nedir?

2.3. Schmitt'te Politik Olan

Schmitt için "Politik Olan"ın tanımından önce sorulan bir diğer soru da Schmitt'in eserinde neden politika kavramı yerine, bu kavramı kullanmayı tercih ettiğidir? Bezci'ye göre (2006, s.34) burada politikadan bahsetmeyerek aslında politik olanın etik, kültür ya

da ekonomi gibi nesnel bir "alan" olmadığını ortaya koymak istemektedir. Günsoy da bu bağlamda sıfatların, eklendiği isimlerin yalın hallerinden daha fazla şeyler ifade edeceğini, isimlerin bir vasfa dayandığını veya bir hal içerdiğini dile getirerek, her politikanın kendi toplumu içerisindeki dost-düşman tanımlamalarına farklılık arz edebileceğini belirtir. Oysa;

> "*Politik olan, egemen sınıfa bağlı olarak form alan devletin dünyevi ve rutin politikalarıyla sınırlanamaz. O, bir toplumun somut-tarihsel varoluşunun ötesindedir ve böyle olmakla da tüm toplumların kaçınılmaz, özsel metafizik temelidir. Politik olan, rutin politikaya aşkındır ve bu anlamda o, tüm politikanın primordiyal temelidir.*" (Günsoy,2010,s.60)

2.4. Dost -Düşman Ayrımı

Schmitt'e göre ahlaki alanı, ekonomik alanı, estetik alanı tanımlamak için bazı nihai ayrımlar kullanılmaktadır. Bu ayrımlar ahlak alanında iyi ve kötü, estetik alanda güzel ve çirkin, ekonomide karlı ve zararlı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde politik olan içinde, onlarla eşdeğer olmasa da onlardan bağımsız, politik eylem ve güdüleri açıklamakta kullanılabilecek özgül ayrım vardır: Dost-düşman ayrımı. Bu ayrım bir birleşme ve ayrılığın en uç yoğunluk derecesini ifade eder. (Schmitt, 2012, s.57) Kardeş (2015, s.46) Schmitt'in burada öz bir tanım sunmaktan ziyade politik olanı kavramsal bir ölçüt koyarak belirlemeye çalıştığını belirtir. Burada tekrar etmekte fayda var; Schmitt için bu ayrım, diğer karşıtlıkların hiçbirine dayanmaz ve onlardan kaynaklanmaz. Bu nedenle özerktir:

> *Dost ve düşman ayrımı, diğer tüm ahlaki, estetik, ekonomik ya da diğer ayrımların kullanılmasına gerek kalmadan pratik ve teorik olarak varlığını sürdürebilir. Siyasal düşmanın ahlaki açıdan kötü, estetik açıdan çirkin ya da ekonomik anlamda rakip olması gerekmez; hatta siyasal düşmanla iş yapmak avantajlı bile gözükebilir. Önemli olan, siyasal düşmanın öteki, yabancı olmasıdır. Siyasal düşmanın varoluşsal anlamda en yoğun haliyle başka bir varlık ve yabancı olması yeterlidir.* (Schmitt, 2012, s.57)

Schmitt bu ayrımı oluşturan dost ve düşman kavramlarının bir metafor veya simge olmadıklarını, onların somut ve varoluşsal anlamlarıyla kavranması gerektiğini belirtir. Ona göre bu durum ekonomik ve ahlaki tasavvurlarla iş dünyasında rakibe ya da bir tartışmada sadece karşı tarafa dönüştürülerek, bu ayrışmadaki veya birleşmedeki yoğunluk zayıflatılmamalıdır. (Schmitt, 2012, s.58) Bu çağda halkların dost düşman şeklinde ayrılmasına karşı çıkışların olabileceğini belirten Schmitt için bu durum en azından olasılık olarak da olsa varlığını devam ettirir. Zaten düşman diye belirlediğimiz, rakibimiz veya genel anlamda hasmımız olmadığı gibi, nefret ettiğimiz kişisel hasmımız da değildir. İnsanlardan oluşan bir bütün karşısında mücadele eden benzer bir bütündür ve bütün bir halka dayandığında *kamusal* nitelik taşır. (Schmitt, 2012, s.59)

Bu noktada Schmitt, (2012, s.59) kamusal düşmanı ifade eden hostis ile kişisel ya da psikolojik düşmanı ifade eden inimicus ayrımından istifade eder. Dost-düşman ayrımında ifade edilen "*düşman hostis'tir, geniş anlamda inimicus değil*." İncil'deki 'düşmanlarınızı sevin' öğüdünü politik-olan çerçevesinde kamusal düşmanı yani hostisi kastetmediğini belirten Schmitt için, zaten siyasal düşmandan nefret etmeniz gerekmediği için, onu sevmeniz de bir anlam ifade etmez. Sevgi özel alandaki düşmana yani inimicusa karşı gerçekleştiğinde anlam kazanır. Ona göre politik karşıtlık en yoğun ve uç karşıtlıktır ve bu dost-düşman karşıtlığına yaklaşan her somut karşıtlık da o oranda siyasallaşır. (Schmitt, 2012, s.60)

2.5. Savaş ve İç Savaş

Schmitt bu karşıtlıklar ve politikanın ikincil anlamları üzerinden yaptığı bir değerlendirme ile iç savaşa gidebilecek bir sürece değinir. Dost düşman ayrımında karar verecek örgütlenmiş politik birlik olan devlette birincil politik kararların yanında politik kavramını ikincil anlamları ortaya çıkar. Bu anlamlardan birincisi parti politikası ile devlet politikası karşıtlığının oluşturulmasıdır. Bir de politikayı her türlü rekabet, ikircikli işler, manipülasyonlar gibi karikatür düzeyine indirgeyen durumlar ortaya çıkmaktadır ve Schmitte göre (2012, ss.60,61) biz bu durumu günlük kullanımdaki dilde görmekteyiz. Bunlardan birincisi politik sözcük ve kavramların polemik karakterlerine ilişkindir ki bu kavramlar somut bağlamından ayrı kullanılırsa bir anlam ifade etmezler.

Örneğin devlet, cumhuriyet, egemenlik, diktatörlük gibi kavramlarla kimin, neyin kastedildiği veya olumsuzlandığı belirtilmelidir.

Bu noktada Scmitt'in özellikle üzerinde durduğu ikinci husus ise parti politikası ile politik olanın denkliğidir. Bu durumda dost – düşman ayrımından kaynaklanan politik kararların taraflılığı, parti tercihlerine bağlı görev ve mevki paylaşımına indirgenecektir. Aslında politik birliğin, yani devletin tüm partileri ve bunların karşıtlıklarını kapsayıcı yapısı göz önüne alındığında, politik olanın parti politikası haline dönüşmesi ancak devletin zayıflaması ile mümkün olacaktır. Böyle bir durumda devlet içi karşıtlıklar artacaktır. Hatta öyle ki başka bir devlete karşı ortak dış politika belirlemenin de ötesine geçecektir. Bu karşıtlığın bu kadar artması halinde iç politikanın sınırına dayanılmıştır ve bu süreç iç savaşa giden yolu açacaktır. (Schmitt, 2012, s.62)

Schmitt (2012, s.63) düşman kavramının spekülatif bir kavram olmadığını, dolayısı ile gerçek bir mücadeleyi gerektirdiğini söyler. Bu mücadele de saf düşünsel veya simgesel bir mücadele değildir. Dost, düşman ve mücadele kavramlarının gerçek anlamları fiziksel anlamda öldürme olgusuna dayandığında ortaya çıkar. Dost- düşman kavramında düşman diğerinin olumsuzlaması olduğundan savaşı da ortaya çıkaran bu düşmanlıktır. Savaş örgütlü politik birimler arasındaki bir mücadele iken iç savaş bir politik birliğin kendi içerisinde yaşanan bir silahlı kavgadır ve en sorunlu olan savaşta işte bu iç savaştır.

Eğer politik olan dost- düşman ayrımına dayanıyorsa politik birliği oluşturan ve bunu devam ettirmek isteyen devletler için savaş istenen veya kaçınılamayan bir durum mudur? Düşman kavramı mevcut anlamını koruduğu sürece savaş bir olasılık olarak varlığını devam ettirecektir. Ancak bu onun ideal ya da istenen bir durum olduğu anlamına gelmez. Her politik varoluş bir savaş, her politik eylemde askeri bir eylem değildir. Her halk başka bir halk karşısında sürekli dost düşman ayrımı yapmaya zorlanamaz. Dolayısı politik olarak savaşın kaçınılmaz olması varsayımı doğru değildir. (Schmitt, 2012, s.63) Dost- düşman ayrımı bir halkın başka bir halkla ilelebet dost veya düşman kalacağı, politik olarak tarafsız kalmasının mümkün olmadığı düşüncesi doğru değildir. Yani tarafsızlık da olasılık olarak vardır. Öyle olmasaydı politik olarak tarafsızlıkla birlikte savaş kavramının da sonu gelmiş olur. (Schmitt, 2012, s.65)

Schmitt, Clausewitz'in savaş sadece politikanın başka araçlarla devamıdır sözü üzerinde de değerlendirmelerde bulunur. Ona göre genellikle yanlış atıf yapılan bu sözde belirtildiği gibi askeri mücadelenin kendisi politikanın başka araçlarla yürütülmesi değildir. Savaşın kendisine göre kuralları vardır. Bu bağlamda politikanın savaş öncesinde düşmanın belirlenmesinde karar verici olması, politikayı savaşın ön koşulu yapar. Savaş başladığında düşman artık üniformasıyla birlikte belirlidir ve askerin dost-düşman ayrımı konusunda karar vermesine gerek yoktur. Öte yandan savaş politikanın yani dost- düşman ayrımının son çaresidir. Savaş kesinlikle politikanın hedefi, amacı ve içeriği olamaz, ancak olasılık olarak vardır. (Schmitt, 2012, s.64)

Kriz anlarının istisnai varlığının, onun belirleyici karakterini ortadan kaldırmayacağını söyleyen Schmitt'e göre (2012, s.65) günümüzde savaşların eskisine göre sayıca azalması ölçüsünde şiddeti artmıştır. Savaş anı ise kriz anının ifadesi olup, dost düşman ayrımının gerçek sonucu ise mücadelede ortaya çıkar. Mücadelenin olmadığı bir dünyada dost- düşman ayrımı dolayısı ile politika ortada kalkmıştır. En uç politik araç olan savaş ise dost -düşman ayrımının olasılığını ortaya koyar. Bu ayrımın dışında saf dinsel, saf ekonomik veya saf ahlaki gerekçelerle yapılan savaşlar mantıklı değildir. Bugün yapılan bu savaşların hiçbiri bu nedenle yapılmamaktadır. Böyle görünenlerde ise dinsel, ahlaki veya ekonomik karşıtlıklar uç düzeye ulaşarak dost-düşman karşıtlığına dönüşmüştür. (Schmitt, 2012, s.66)

2.6. Politik Birlik

Politik olan her zaman kriz anına odaklanmış bir gruplaşmadır ve bu gruplaşma tayin edici yani belirleyici bir insani gruplaşmadır ki, Schmitt buna politik birlik demektedir. Bu aynı zamanda egemen bir politik birliktir. Buradaki egemenlik tayin edici duruma kara verme yetkisidir. (Schmitt, 2012, s.68) Schmitt, tarafsız devletlerinde dinsel, ekonomik veya ahlaki mülahazalar bakımından güçlü olabileceğini belirtir. Ancak bunlar kriz anında kendiliklerinden karar verebilecek bir noktaya ulaşırlarsa politik birliğin tözünü oluştururlar. Eğer bu karşıtlıklar çıkarları doğrultusunda bir savaşı engelleyecek kadar güçlü değilse, politik kavramı açısından belirleyici seviyeye ulaşamamışlardır. Muhtemel kriz durumunda düşmana karşı yürütülecek mücadeleyi esas aldığımıza varılacak zorunlu sonuç: *"Politik birlik ya dost- düşman ayrımını belirleyen ve bu*

anlamda egemen olan birliktir (mutlakiyetçi anlamda değil) ya da politik birlik mevcut değildir." (Schmitt, 2012, s.69)

Bezci, (2006, s.46) Strauss'un Scmitt'e yönelik her insan topluluğu dostlardan oluşur, ama o dostlar zaten bir düşmana sahip oldukları için dost olmuşlardır eleştirisine atıfla tözel birliğin olmadığı yerde zaten düşmandan da bahsedemeyeceğimizi belirtir. Politik varoluşu mümkün kılan düşman kavramı olmakla birlikte düşmanın oluşması için tözel bir birliğin olması gerekmektedir. Politik birliğin düşman kavramı üzerine inşa edilebilmesi için tözel birliğin varlığı gerekir.

Schmitt için politik birliğin doğası gereği- ekonomik, dinsel, ahlaki -hangi güçle beslenirse beslensin tayin edici karakteri vardır. Eğer bir politik birlikten söz ediyorsak oradaki en üstün güç kriz anında belirleyici olmaktır. Bu manada devletin de bir birlik olması onun bu tayin edici politik karakterinden kaynaklanır. Bu politik karakter, devlete *jus belli*'ye sahip olma hakkı tanır ki bu da düşmanını belirleyebilme ve onunla mücadele edebilme olanağı verir. (Schmitt, 2012, ss.72-74))

Dost- düşmanı belirleyen politik birlik olarak devlet bu bağlamda çok büyük bir yetkiyi de kendisinde toplamıştır. Bu yetki savaş olasılığı ve bununla birlikte insanların yaşamı üzerinde tasarrufta bulunma yetkisidir. Devletin görevi içte ve dışta huzuru tesis etmektir ki bu yetki sadece dışta değil içeride de düşmanı tespit etme yetkisini beraberinde getirir. Düşman ilan edilenin tepkisine bağlı olarak bu durum iç savaşa kadar sürüklenebilir. İç savaşın olması ise politik birlik olarak devletin çözülüşüdür. (Schmitt, 2012, s.75)

2.7. Çoğulcu Devlet, Çoğul Evren

Scmitt özellikle 20. yüzyılın başlarında gelişen ekonominin politik yaşam içerisindeki öneminin fark edilmesi, buna bağlı olarak değişik sosyal örgütlenmelerin ortaya çıkması, yine dini örgütlenmelerin devam etmesi nedeniyle Duguit'in devletin sona erdiğine dair değerlendirmelerine katılmaz. (Schmitt, 2012, s.69) Aynı zamanda Cole ve Laski'nin çoğulcu devlet teorisine yönelik birtakım eleştirilerde bulunur. Bu teorideki devletin çoğulculuğu, onun egemen birliğini dolayısı politik birliğini reddetmeye dayanır. Çünkü insanların artık değişik sosyal bağ ve örgütlenme içinde

yaşadığını bu nedenle bu yapılara aidiyet ve bağlılıkları söz konusu olduğunu düşünürler. (Schmitt, 2012, s.70)

Oysa Schmitt'e göre (2012, s.69) bu örgütlenmelerin hiçbirinin egemenliklerinden söz etmek mümkün değildir. İnsanlar bu sosyal, ekonomik ya da dini örgütlenmelerin tercihlerine katılmayabilir, taleplerini yerine getirmeyebilir veya onlardan ayrılabilir. Eğer çoğulcu bir devlet teorisinden söz ediyorsak bu durumda ancak dağılmakta olan bir devletten veya devletin olumsuzlamasından söz ediyoruz demektir. Çünkü bu teori devletin birliğini yok sayarsak o zaman politik olanın özgül tanımı muğlaklaşır ki ne bu teorinin savunucularında politik olana dair bir yanıt bulunmamaktadır. Ona göre çoğulcu teori devlet öğretisisin merkezi kavramı olan politik kavramını göz ardı etmektedir. (Schmitt, 2012, ss.70-74)

Çoğulcu teoriyi bu şekilde eleştiren Schmitt, öte yandan politik olan kavramının karakteristiğinden ise devletler dünyasında çoğulculuk doğacağını dile getirir. Çünkü politik bir birlik olarak devletin varlığı düşmana dair olasılığı bünyesinde barındırabilmek için başka bir devletin varlığını gerektirir. Yani tüm yeryüzünü ve insanlığı kaplayan bir *dünya devleti* olamaz. Eğer böyle bir şey gerçekleşirse dost- düşman ayrımı ortadan kalkacağı için politikadan arındırılmış bir dünya ortaya çıkar. Peki bu ayrımın ortadan kalkması savaşların olmayacağı daha iyi bir dünya anlamına gelmez mi? Ona göre şu an böyle bir durumun söz konusu olmaması ve büyük devletler arasındaki savaşların dünya savaşına dönüşmesine bakarak sonsuz bir dünya barışına ulaşılacağını düşünmek yanlış olacaktır. (Schmitt, 2012, s.85)

Eğer dünya çoğul değil de tekil bir evren olsaydı tüm insanlığı ve yeryüzünü kapsayan tek bir birlikten bahsetmek gerekirdi. Bütün insanlığın, en azından bu dünyada düşmanı olamayacağına göre politik birlikte olmayacaktı. Çünkü insanlık kavramının kendisi düşman kavramını dışlar ve bir savaş yürütemez. Savaşların insanlık adına yürütülmesi ise bir gerçeğin inkarından ziyade derin bir politik anlam taşır. Bir devletin insanlık adına bir düşmanla savaşması bir insanlık savaşı değil barış gibi, adalet gibi evrensel bir kavram olarak insanlık kavramını da tasarrufu altına alarak düşman aleyhine kullanma isteğidir. Bu kavramın kullanılmasının en önemli sebebi ise eğer siz insanlık adına savaşıyorsanız, sizin düşmanınız da doğal olarak insan olarak değil, hukuk dışı veya

insanlık düşmanı ilan edilir. Böyle durumda savaş insanlık dışı en uç noktalara doğru evrilir. (Schmitt, 2012, ss.84,85)

Bu bağlamda Schmitt 18. yüzyılda Almanya'da Hükümdarlar Birliğine karşı ortaya çıkmış olan *Halkların Birliği* tanımlamasına yönelik olarak bir değerlendirmede bulunur.

2.8. Savaşın Meşruluğu

Savaşın kendisinin ve savaşan insanların hem kendilerinin ölümü göze almaları hem de düşmanı öldürmelerinin normatif değil varoluşsal bir anlamı vardır. Bu varoluşsallığın ortaya çıkması ancak gerçek bir savaşta, gerçek bir düşmana karşı savaşıldığında olur. (Schmitt, 2012, s.79) Schmitt 'e göre hiçbir rasyonel amaç, norm ya da yasal durum insanların birbirlerini öldürmelerini meşrulaştıramaz. Böyle bir öldürme eyleminin meşruluğu ancak insanın kendi fiziksel varlığına yönelik bir saldırıya karşı savunma maksadıyla yapıldığında meşru sayılabilir. Eğer gerçekten varoluşsal bir düşmanın varlığından söz edebiliyorsak düşmana fiziksel olarak karşılık vererek onunla savaşmak politik bakımdan anlamlıdır.

> *"Haklı bir savaşı gerektiren faraziyelerin kendisi genellikle politik bir amaca hizmet eder. Politik birlik içindeki halktan, haklı bir nedenden dolayı savaşmasını istemek, eğer sadece gerçek bir düşmana karşı savaşılacağı söyleniyorsa ya en doğal taleptir ya da bu talebin arkasında başka bir politik amaç yatar."* (Schmitt, 2012, s.79)

Bu politik amaç düşmanın kim olduğuna karar verme yetkisini ve kullanma hakkını devletten alıp üçüncü kişinin karara bağlayacağı başka adalet normları bulmaya yönelir. Bu üçüncü kişi politik olanın bünyesinde olan halk olmalıdır. Eğer halk bu ayrımı yapmıyorsa politik açıdan varlığı sona erer. Halkın bir kısmı dost- düşman ayrımından kaçınıyorsa düşmanın safına geçmiştir ya da bir halk politik varlığının gerektirdiği çabadan çekiniyorsa, dost -düşman ayrımı yapmıyorsa, o zaman mutlaka başka bir halk onlar üzerinde politik egemenlik tesis ederek karar verici olur. (Schmitt, 2012, s.80) Savunmasız bir halkın sadece dostları olmayacağı gibi, direnmeyen halkında düşman üzerinde olumlu bir etki bırakacağını düşünmek de hata olur. Bir halkın politik alanda kalma iradesinin olmaması, politik olanın değil, o halkın ortadan kalkması anlamına gelir. (Schmitt, 2012, s.83)

2.9. Aksiyon ve Durum Olarak Savaş

Schmitt savaş ve düşman kavramlarının ilişkisi üzerine yaptığı değerlendirmede *aksiyon olarak savaş* ve *durum olarak savaş* ayrımına değinir. Onun için düşman kavramı savaş için birincil kavramdır. Ancak bunu diğer rekabetçi mücadele türlerinden ayırır. Çünkü onlarda durumdan ziyade aksiyon tahayyülü vardır. Oysa savaşta aksiyon söz konusu olduğunda, yani meydan muharebeleri ve askeri operasyonlarda düşman, tahayyüle yer bırakmayacak kadar açık ve görünürdür. Durum olarak savaşta ise akut çatışma sona ermiştir, ancak düşman hala mevcuttur. Kendi ifadesiyle," *Bellum manet, pugna cessat (savaş sürüyor, çarpışma bitti)"*. (Schmitt, 2012, s.132) *Düşmanlık* her iki durumda da savaşın ön koşuludur ve bu savaş durumlarında hiçbiri sonsuza dek devam etmez. Yani sürekli aksiyon halinde savaş olmayacağı gibi durum halinde savaşında devamlılığı mümkün değildir.

Topyekûn savaşlarda ancak düşmanlık kavramı ile anlaşılabilir. İster durum halinde ister aksiyon halinde olsun savaşı önceleyen düşmanlık kavramı burada da kendine yer bulur. Düşmanlık kavramı savaştan ya da savaşın topyekünlüğünden değil, savaş bu düşmanlık kavramından doğmuştur. Ona göre düşmanlığın öncelemesiyle topyekünlüğün yavaş yavaş savaşa doğru evrilmesi, Birinci Dünya Savaşında olduğu gibi savaşların bir anlaşmayla değil galiplerin mağlupları lanetlemesi ve onları savaş öncesine göre daha fazla düşman olarak damgalamasıyla son bulur. (Schmitt, 2012, s.132,133) Burada aslında söz konusu olan şey Versailles Anlaşmasındaki şartların aslında o güne kadar yapılan birçok anlaşmadan daha ağır hükümler taşımasına ilişkindir.

2.10. Barış ve Savaş Arasındaki Sınır

Schmitt düşman tanımının bazı dillerde dost olmayan şeklinde yapıldığına vurgu yaparak, düşman ve savaşın kesin olarak belirlenebildiği noktada savaş olmayanın barış, düşman olmayanın da dost anlamına gelebileceğini belirtir ya da tersi de doğrudur. Burada belirleyici olan savaş- barış, dost- düşman karşıtlıklarından hangisinin daha kesin olarak var olduğudur. O, savaş ve barış konusunda devletler hukuku kapsamındaki tüm açıklamaların, bu durumlardan birisi yoksa diğerinin olduğu şeklindeki bir değerlendirmeden yola çıktığına değinerek, bu hukuk anlayışına göre savaş ve barış

arasında bir orta yolun olmadığının kabul edildiğini dile getirir. (Schmitt, 2012, ss.136,137)

Peki savaş ve barış arasında gerçekten orta bir yol yok mudur? Schmitt'in bu soruya cevabı böyle bir durumun, anormal olarak kabul edilse de mevcut olduğudur;

> *Ara durumun üç nedeni var: Birincisi, Paris Barış Anlaşması; İkincisi, Kellogg Anlaşması ve Milletler Cemiyeti ile savaş sonrasında kurulan savaşı önleme sistemi; üçüncüsü, savaşa ilişkin tasavvurun askeri olmayan (ekonomik, propagandaya dayanan, vs.) düşmanlık eylemlerini de kapsar biçimde genişletilmesi.* (Schmitt, 2012, s.138)

Özellikle Paris Anlaşması ile düşman kavramı o kadar genişletildi ki, muharip-muharip olmayan kavramları gibi savaş ve barış arasındaki fark da ortadan kalkmıştır. Galip devletler savaş ve barış arasında bilinçli olarak bir ara durum yaratarak sözde kalıcı barış adına hukuksallaştırmaya çalışmışlardır. Böyle bir ara durumda barış olmayan şeyin savaş, savaş olmayan şeyin barış olup olmadığı muğlaklaşacak, her iki taraf kendi argümanlarına uygun tavır alacaklardır. Savaş tanımlamaları ise öznel ve iradeci bir yaklaşıma dönüşür ve savaş için savaşan tarafların iradesi ayırt edici özellik olur: *"Eğer bu irade, şiddet tedbirlerini savaş olarak görmek istiyorsa savaş vardır, aksi halde barış hüküm sürer."* (Schmitt, 2012, ss.139,140) Schmitt'e göre burada "irade" politik olan kavramının dolaysız ölçütü olur.

Paris anlaşması ile galipler tarafından hukuksallaştırılan bu ara durum Milletler Cemiyeti ve Kellogg Anlaşması ile kurumsallaştırılmıştır. Artık askeri olmayan, örneğin ekonomik araçlarla zor kullanarak karşı tarafın iradesini kıranların eski savaştan kaçınması, öte yandan askeri eylemlerde bulunanlarında aslında iradelerinin olmadığını güçlü bir şekilde ifade edebilmeleri halinde yaptırımlardan kendilerini korumaları mümkündür. (Schmitt, 2012, ss.140,141)

3. SCHMİT'TE PARTİZAN TEORİSİ

Schmitt 1962 yılında Politik Olan Kavramına Bir Arasöz alt başlığı yeni bir eser yayınlamıştır; Partizan Teorisi. Ona göre partizan düzenli birliklere karşı savaşan düzensiz savaşçılardır. Peki Schmitt neden böyle bir alt başlık kullanmıştı? Çünkü

partizanı diğer çapulcu, hırsız vb. suçlulardan ayıran en önemli özelliği onun politik karakteridir. (Schmitt, 2017, s.46)

3.1. Partizan Kimdir

Schmitt (2017,s.36) partizan üzerine düşünmesinin temel hareket noktası olarak 1808-1813 yılları arasındaki İspanya işgalini baz alır. Bu işgal sırasında halkın işgal ordularına karşı direnişi ile ona göre yeni savaş alanları ve kavramları ortaya çıkmış, hatta yeni savaş ve politika teorileri gelişmiştir. Çünkü bu savaş düzenli ordulara karşı yapılan ilk hak savaşıdır. Bundan önceki dönemlerde de partizan benzeri oluşumlar ortaya çıkmıştır. Ancak onlar düzenli ordulara karşı yapılan savaşlar değillerdir. Bu düşünce daha çok Schmitt'in devletin ve ordunun düzenliliğini Napolyon dönemine dayandırmasından kaynaklanır. Örneğin Amerikan bağımsızlık savaşında İngiliz düzenli ordularına karşı yapılan savaşı keskin nişancı yöntemleri olarak değerlendirir ve Napolyon öncesi olarak kabul eder. (Schmitt, 2017, s.37)

Ona göre partizan teorisine girişe yol açan şey İspanyol partizanıdır. Çünkü kraliyet ailesi tarafından henüz düşmanın kim olduğunun tanımlanmadığı, öte yandan aristokrat ve ruhban sınıfının yabancıları desteklediği bir dönemde canını hiçe sayan insanların mücadelesiydi. O dönemde bu mücadele genel anlamda bir kıvılcım oluşturmasa da özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısına olan etkisiyle yeni bir *savaş teorisi* ve partizan teorisi ile doruğa ulaşan *düşmanlık teorisini* başlattı. (Schmitt, 2017, s.39)

Partizan kelime anlamı olarak parti kelimesinden türemiş olup, bir partiye taraf olan anlamına gelir. Bu durum doğal olarak partizana politik bir karakter kazandırır. (Schmitt, 2017, s.46) Dolayısı ile partizan politik cephede savaşır. Korsanda, hırsızdan, çapulcudan bu yönüyle ayrılır.

3.2. Partizan Olmanın Kriterleri

Schmitt (2017, s.49) değişen dünyaya bağlı olarak klasik kavramların da zaman içerisinde değişimlere uğradığını veya kaldırıldığını ifade eder ki partizan kavramı da bunlardan birisidir. Hatta Rolf Schoreres partizanı illegal mücadele eden savaşçı, yeraltı eylemcisi olarak nitelemiş, partizanın düzensizliği illegalliğe, savaşı ise direnişe dönüşmüştür. Bu durum partizanın kim olduğu sorusunu da beraberinde getirir. Bazı

yeniden yorumlamalar ile tek başına bir birey silahlanmayı düşünüp düşünmediğine bakılmaksızın partizan sayılabilir ki bu durumda kavramın çözülmesine gidebilir.

Ona göre bu durumda doğru tanımlamaların yapılabilmesi için partizan teorisinin belirli kriterleri olması gerekir. Bu kriterleri dört başlık altında toplar: Düzensizlik, aktif savaşın artırılmış hareketliliği, yükseltilmiş politik angajman ve toprağa bağlılık. (Schmitt, 2017, s.51) Partizanın düzensizliği zaten onu düzenli ordulardan ayıran en önemli özelliğidir. Her ne kadar askeri kıyafet giyip giymemeleri silahlarını görünür biçimde taşıyıp taşımamaları uluslararası hukukta halen tartışılsa da onun en önemli karakteri düzensiz olmasıdır. Bu düzensizlik doğal olarak korunabilmek ve görevi yerine getirebilmek adına hareketliliği getirir. Politik olması ise yukarıda da belirtildiği gibi onu suçlulardan ayıran özelliğidir.

Toprağa bağlılık ile partizanın savunmacı karakteri vurgulanmış ve bir mekânsal durum ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde farklı uygulamalar görülse de bu mekân bağlılığı aynı zamanda düşmanlığı da sınırlandırmış ve soyut adaletin mutlaklığından korumuştur. Süreç içerisinde doğal olarak artan tekniğin etkisinde kalan partizanın motorize hale gelerek hareket kabiliyetinin yükselişi ile zaman zaman toprağa bağlılığını sorgulasa da ona göre bu durum günümüz partizanının varoluşuna aittir ve teori dışında bırakılamaz. (Schmitt, 2017, ss.51,52)

3.3. Partizanın Hukuki Durumu

Schmitt iki tür savaşı partizanlıkla ilişkilendirir.; İç savaş ve Sömürge savaşı. Ancak klasik Avrupa hukukunun hem partizanlığı hem de buna bağlı olarak bu iki savaşı marjinalleştirdiğini dile getirir. Özellikle Viyana Kongresi'nin az bilinen bir yönünün savaş hukuku kavramlarının yeniden oluşturulması olup savaşı düzenli bir devlet ordusu ile bir diğer düzenli devlet ordusu arasında gerçekleşen bir durum olarak ele alır. Yani savaş devletler arasında, düzenli ordularla gerçekleştirilir. Muharip- muharip olmayan, düşman – suçlu gibi ayrımlar net olarak yapılmıştır. Dolayısı ile iç savaşta taraflardan biri muharip olarak tanımlanmamışsa, savaş olarak değil, isyan olarak tanımlanır. Artık polisiye kuvvetlerin ilgi alanına girer, yeterli olmadığında düzenli ordu müdahale eder. (Schmitt, 2017, ss.40-42)

Yirminci yüzyılın başlarında, 1907 Lahey ve 1949 Cenevre Anlaşmaları ile bu düzensiz savaşçıları bazı kategorilerine yönelik düzenli ordu savaşçıları ile aynı muameleyi göreceklerine dair düzenlemeler yapılmıştır. Bu durumda bu düzensiz birliklerin askeri faaliyetleri yasadışı sayılamayacak ve savaşta düşman eline geçmeleri halinde esir muamelesi görme vb. haklara sahip olacaklardı. Lahey Savaş Hukuku ile özellikle Kızılhaç Örgütünün faaliyetlerine yasal zemin olarak yapılan düzenlemede, sivil halkın korunması ön plana çıkarken, düzensiz birliklere dair düzenlemeler çok fazla koruyucu olmamıştır. Bu düzenlemelerde düzenli birliklere benzer şekilde sorumlu subaylar, açıkça görülen rütbe, açıkta taşınan silah, askeri kanun ve kurallara uyma gibi koşullar ilkesel olarak kabul edilmiştir. Böyle bir durum da doğal olarak partizanı kapsam dışında bırakmış ve partizan genel hukuk açısından suçlu görülmeye devam edilmiştir. (Schmitt, 2017, ss.56-62)

Öte yandan Cenevre Antlaşmaları ile düzenli savaşçılarla eşit muamele görecek kişiler listeleri genişletilmiştir. Önceden partizan olarak kabul edilen düzensiz savaşçılar eğer işgal güçlerine karşı örgütlenmişlerse, en azından teorik olarak, düzenli savaşçılarla eşit muamele görecektir. Ancak bu noktada ortaya çıkan temel sorunlardan birisi, partizan kavramının zaman içerisinde ortaya çıkan farklı kapsamlarıdır. Partizan hangisidir? Yurdunu savunan savunmacı mı, yoksa saldırgan uluslararası devrimci eylemci mi?

3.4. Partizan Teorisinin Gelişimi

Schmitt yukarıda da belirttiğimiz gibi partizan teorisine giriş olarak 1808-1813 İspanya işgali sırasında çıkan halk direnişini baz almıştır. Teorinin oluşum ve gelişme sürecini ise tarihsel süreçte partizan üzerine teoriler geliştirmeye çalışmış, hatta bazıları planlayıcı veya uygulayıcı olarak bizzat partizan faaliyetleri içerisinde yer almış üç isim üzerinden analiz eder.

Birinci isim Carl Von Clausewitz'dir. Bu dönem ona göre partizanın felsefi temellerinin atıldığı dönemdir. Tabi Clausewitz'in yanı sıra Fitche, Gneiseu (Prusya subayı), Scharnhorst (ilk Prusya Genelkurmay Başkanı) ve Heinrich von Kleist'in de bu teorinin gelişimine ciddi katkıları olduğundan bahseder. Partizan açısından gerçekleşen en önemli olay ise Nisan 1813 tarihinde yayınlanan bir kraliyet fermanıdır *Topyekün Seferberlik (Landsturm) Fermanı* adı altında yayınlanan ve kendisinin partizanlığın

Magna Carta'sı olarak kabul ettiği bu ferman ulusal savunma adına partizanlığı meşrulaştıran ilk resmi belgedir. 17 ve 18. yüzyılda haydut romanları figürü gibi görülen partizan 1808- 1813 arası Berlin'de yukarıda belirtilen isimlerin de katkısıyla askeri ve teknik yeteneğinin yanında felsefi olarak keşfedildi ve artık onun politik teorisinden söz etmek mümkün hale geldi. (Schmitt, 2017, ss,71-78)

Bir diğer isim olan Lenin dönemine geldiğimizde ise partizan artık devrimci savaşçılığa evrilmeye başlanmıştır. Marks ve Engels'in devrimci savaşın artık bir barikat savaşı olmadığının kabul ettikleri ve sonrasında Engels'in sınıfsız bir topluma dönüşümün burjuva demokrasisinin oy hakkıyla sağlanabileceğini düşündüğü bir dönem sonrasında Lenin şiddetin ve devletlerarası savaş kadar kanlı bir devrimci iç savaşın kaçınılmazlığını ileri sürmüştür. Partizan devrimci savaşın zorunlu bileşenidir ve ulusal ve uluslararası iç savaşın önemli bir unsurudur. Amaç tüm dünyada komünist devrimdir, bu amaca hizmet edecek her şey ise iyi ve adildir. Partizan savaşı savaşımın kaçınılmaz biçimidir ve yerleşmiş ilkeler olmadan uygulanmalıdır. (Schmitt, 2017, ss.78-80) Artık partizan savunmacı karakterinden buna bağlı olarak da toprağa bağlılığından uzaklaşmaya başlamıştır.

Schmitt, Lenin tarafından mutlak düşmanlıktan doğması sebebiyle sadece devrimci savaşın gerçek savaş olarak kabul edildiğini dile getirir. Lenin'in mutlak düşman olarak sınıf düşmanı gördüğü burjuva kapitalizm ve yönettiği ülkelerdeki sosyal düzeni gördüğünü belirtir. Dolayısı ile partizanın düzensizliği de kapitalist düzenin olumsuzlamasına dayanır. Önceden silah, teçhizat, teşkilatlanma gibi askeri alana yönelik düzensizlik, sınıf mücadelesi ile artık politik ve toplumsal düzeni sorgular duruma gelmiştir. Lenin'in yaklaşımlarının en önemli sonuçlarından birisi de savaşın sınırlılığına ilişkindir. Mutlak düşmanlıkla kurgulanan savaş sınırlandırma bilmez. (Schmitt, 2017, ss.81-84)

Üçüncü isim ise Mao Zedung'dur. Schmitt onu zamanının en büyük devrimci savaş uygulayıcısı ve teorisyeni kabul eder. Ona göre Mao'nun partizan anlayışının hem Clausewitz'den hem de Lenin'den ayrılan yönleri vardır. Bunlardan birincisi Mao'nun "*bizim savaşımızda, bir tarafta silahlı halk ve partizanların küçük savaşı, diğer tarafta Kızıl Ordu bir insanın iki kolu gibidir*" sözü ile ilişkilendirilir. Silahlı ulus sözünü ortaya atan Clausewitz gibi Prusya düzenli ordu subayları savaş ve barış arasındaki kesin ayrımı

düşündüklerinden düzenli ordu ile partizan arasındaki ilişkiyi bu denli uç sınıra taşımamışlardı. Mao'nun bu değerlendirmesinde Kızıl Ordu, durum komünist rejim için olgunlaştığında ortaya çıkacak ve ülkeyi işgal edecektir. (Schmitt, 2017, s.86-89)

Mao'nun partizanını Lenin'inkinden ayıran en öneli özellik ise, onun devriminin daha fazla toprağa bağlı olmasıdır. Schmitt Mao'nun iç çelişkisini de burada görür; mutlak dünya düşmanı ya da Marksist sınıf düşmanı olarak tanımladığı kapitalist sömürgeciliğe karşı, yerel olarak Çin -Asya savunmasının gerçek düşmanını birleştirmek. (Schmitt, 2017, s.88) Doğal olarak pek çok benzer yönü barındırmakla beraber Mao'nun somut durumunda da mutlak düşmanlığa giden bir sürecin bulunması ve mutlak düşmanın içerisinde kapitalist burjuvaziye karşı sınıf düşmanlığını kabul etmesi askeri taktik ve teknikler dışında ele alındığında en hassas ortak noktalardan birisini oluşturur. (Schmitt, 2017, s.88)

Schmitt'e göre (2017, s.88) Mao, Clausewitz'in savaşın politikanın diğer araçlarla devamı olduğu yönündeki tezine Lenin'den daha fazla meyletmiştir. Ona göre bunun arka planında ise Mao'nun savaşın anlamını düşmanlıkta bulması yatar. Eğer savaş politikanın devamı ise, politik olanda en potansiyel olarak da olsa bir düşmanlık barındırıyorsa ve yine deneyimlerden görüldüğü üzere barış da kendi içinde potansiyel savaş barındırıyorsa, barışında potansiyel bir düşmanlık momenti vardır. Mesele göreceli düşmanlık ile mutlak düşmanlık arasındaki tercihtir. Mao'ya göre "*bugünün barışı gerçek düşmanlığın saf görüntüsüdür."* Bu noktada bir de Mao'nun açıktan askeri olmayan, devrimci savaşı niceliksel boyutunu ele aldığını dile getirir; bu savaşın 9/10'u düzensiz savaş, 1/10'u ise açık askeri savaştır. (Schmitt, 2017, s.89)

3.5. Modern Partizanın Görünümleri

Schmitt partizanı Mao sonrası dönemde ise asker bir kişi, bir komutanın gözünden de değerlendirmek ister ve bu noktada General Raoul Salan'ı örnek olarak alır. Salan Birinci Hindiçini Savaşı diye adlandırılan ve Vietnam ile Fransa arasında gerçekleşen savaşta Fransız kuvvetleri komutanı olarak görev yapmış, daha sonra Cezayir'de kıdemli Fransız komutanı olarak görev yapmıştır. Ancak De Gaulle döneminde Cezayir'in Fransa'dan ayrılma durumunun ortaya çıkması üzerine Gizli Ordu Örgütü (OAS)'ı kurarak partizan türü düzensiz eylemler yapmaya başlamıştır. Salan bir taraftan

Cezayir'e karşı savaşına devam ederken diğer taraftan De Gaulle'e dolayısı ile Fransız hükümetine karşı cephe alarak düzensiz iç savaşı başlatmıştır. Gerek Hindiçin'de Ho Chi Minh idaresindeki Vietnam partizanının Fransız kuvvetlerine karşı faaliyetlerini, gerekse buradan çıkardığı derslerle Salan'ın hem Cezayir'deki faaliyetlerini modern partizan kapsamında ele alır.

Ancak Schmitt'e göre modern partizanın durumu biraz karışıktır. Bu durumu açıklığa kavuşturmak için dört farklı bağlam üzerinde analiz yapar. Bunlardan birincisi *mekânsal görünüm*dür. Teknolojik gelişmelerle birlikte bizim yaşam alanlarımızda, eylem alanlarımızda da değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Savaşlar başlangıçta kara ve deniz boyutunda yürütülürken, hava sahasının kullanılmaya başlanması ile her iki aladaki mekânsal yapıya yeni bir boyut eklemiştir. Schmitt denizaltıların savaşa katılmasının deniz yüzeyindeki geleneksel ve düzenli savaşa beklenmedik bir derinlik kazandırdığını belirterek, partizanın faaliyetleri ile bir analoji kurar. Partizanda benzer şekilde geleneksel savaşa düzensizlik ve yeraltı ile mücadeleleri ile katılarak yeni bir derinlik boyutu kazandırmıştır. (Schmitt, 2017, s.97-101)

İkinci bağlamı ise toplumsal yapının bozulması olarak ele alır. Partizan yaptığı mücadelede sivil halktan bir yandan istihbarat elde etmek gibi askeri faaliyetler için yararlanırken öte yandan vergi koymak gibi lojistik destek sağlamaya çalışır. Halkı düşmana karşı kışkırtmak amacıyla terörist eylemler gerçekleştirebilir. İleri gelen kişilerden propaganda maksatlı faydalanabilir. Ona terör ve karşı terör mantığı doğal sonucuna kadar izlendiğinde onun her iç savaşa toplumsal yapıların yıkılması için uygulandığı görülecektir. (Schmitt, 2017, ss.101-103)

Üçüncüsü dünya politikası bağlamıdır. Bu bağlam partizanın bir şekilde düzenli bir güce bağlı hareket ettiği tezinden hareket eder. Başlangıç kabul edilen İspanya partizanı için de geçerli olmuştur. Burada İngiltere düzenli ordusunun İspanyol partizanına desteği söz konusudur. Günümüzde gelişen teknolojiler ile bu desteğe daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. O zaman üçüncü bir taraf ortaya çıkmaktadır ki bu da partizanı politik alana çeker. Zaten üçüncü taraf desteklediği partizana karşı kendi yasal pozisyonunu korumak adına partizanın politik kabulünü yapar. Uluslararası politik alana taşınan partizanın toprağa bağlı savunmacı pozisyonu kaybolur, yerine saldırgan, dünya -devrim çarkının bir dişlisi ortaya çıkar. (Schmitt, 2017, ss.103-105)

Son olarak ele aldığı bağlam ise teknik görünümdür. Bir yandan partizanın modern teknolojinin gelişimine katkıda bulunurken diğer yanda partizan da bu gelişen teknolojinin imkanlarından istifade etmiştir. Artık dirgen kullanan eski usul partizanın yerini motorize olmuş, gizli vericiler kullanan, radar ağlarına bağlanan, ikmalini hava yoluyla karşılayan partizan almıştır. Buna mukabil karşıtları da partizanla mücadele için teknolojiden azami istifade etmeye çalışmışlardır. Bu noktada Schmitt şunu sorar; hafif birlik halinde iken teorisi asker- bilimsel mesele olan, devrimci savaşla dünya tarihinde anahtar figür haline gelen partizanın atom silahları ve kitle imha çağında durumu ne olacak? Tamamen teknolojinin hâkim olduğu dünyada onların savaş ve düşmanlık temsilleri yok mu olacak? Ona göre bu durumda partizanın varlığını devam ettirmesi onun yükselen teknoloji ve yeni kültürlere uyumu ile mümkün olabilecektir. İhtimaldir ki nükleer güç bir taraftan denge unsuru oluştururken, öte yandan bu dengenin gölgesinde geleneksel araçlarla yürütülen sınırlı savaş devam edecektir. Böylece büyük güçler tarafından kontrol edilen düzensizlik, *ideal kargaşa,* it dalaşını andıran zararsız bir oyuna dönüşecektir. (Schmitt, 2017, ss.105-108)

Schmitt değerlendirmesini daha ileri bir seviyeye taşır. Ona göre modern imha silahları ile imha edilen alanlarda birkaç kişinin sağ kurtulması mümkündür. Bu olasılık karşısında bomba çukurlarında yaşayacak kişilerin şimdiden eğitilerek post- nükleer dönem için hazırlanması akılcı bir faaliyet olurdu. Ona göre; "*Böylece Partizanın yeni bir türü, dünya tarihine, mekâna el koymanın (Raunahme) yeni bir biçimiyle, yeni bölüm ekleyebilir*." (Schmitt, 2017, s.109) Mesele artık tüm gezegeni kapsayan, hatta dış uzaya kadar uzanan bir boyut kazanacaktır. Yeni mekânlar ele geçirme zorunluluğu kozmik seyahati mümkün kılacaktır. Her şey aynı kalırken bölüşme ve faydalanma isteği el koymayı gerektirir, teknolojik ilerleme sadece bunu yapmanın yeni yollarını üretecektir. (Schmitt, 2017, s.!09)

III. BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE SAVAŞ VE POLİTİKA

Tarihte yaşanan bazı kırılma noktalarının ilgili olduğu alana ait gerçeklik anlayışımıza yapacağı etki, o alana ilişkin kavram ve teorilerin yeniden ele alınarak tartışılmasına neden olur. Bu kapsamda 20. yüzyılın başlarından itibaren içinde yaşadığımız dünyayı etkileyen I ve II. Dünya Savaşları, Soğuk Savaş, 11 Eylül 2001 terör saldırıları, Arap Baharı, son olarak Rusya'nın Ukrayna saldırısı gibi olayların yanı sıra pek çok savaş ve çatışma yaşanmıştır. Bu durum savaşlara yönelik teori ve kavramların her defasında yeniden sorgulanmasına ihtiyaç göstermiştir. Doğal olarak bu savaşlardaki gelişmelere ilişkin yapılan yeniden değerlendirmeler savaşla ilişkili politik, ekonomik, sosyal vb. alanlarla ilişkilerini de tekrar ele almayı gerektirmiştir.

Yukarıda ele alınan bilgiler ışığında bu bölümde öncelikle Clausewitz'in savaş-politika ilişkin söylemlerinin bir analizi yapılmaya gayret edilecek, daha sonra Clausewitz ve Schmitt'in bu konuya ilişkin düşüncelerinin buluştuğu, varsa ayrıştığı noktalar ele alınacaktır. Akabinde gerek savaşlarda gerekse politikada yaşanan değişimlerin ışığında günümüz itibariyle bu iki düşünürün görüşlerinin geçerlilik durumu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. CLAUSEWİTZ'İ ANLAMAYA ÇALIŞMAK

Tarihin bir döneminde dile getirilmiş teori veya kavrama bugünden baktığımızda sürecin getirdiği bazı sorunlarla karşılaşmak mümkündür. Bunların hangi koşullar altında ortaya çıktığı, tanımlamada kullanılan kelimelerin anlam değişimine uğrayıp uğramadığı, eğer yazılı kaynak değilse kime ait olduğu, gerçekten söylenip söylenmediği ya da nesilden nesile aktarılırken değişime uğrayıp uğramadığı ciddi bir araştırma konusudur. Devam eden süreçte ise bugün için geçerlilik durumu değerlendirilebilir. Bu çerçevede Clausewitz'in savaş ve politikaya dair görüşleri de tartışmaların konusu olmuş, zaman zaman onun doğru anlaşılmadığına yönelik bazı iddialar gündeme getirilmiştir.

Örneğin Schmitt Clausewtz'e yanlış atıfta bulunulduğunu dile getirirken (Schmitt, 2012 s.64), Liddle Hart (2015, s.471) bütün düşünce kaynaklarını Clausewitz'e bağlayan kişiler, üstatlarının teorisini çoğu kez onun düşünmediği aşırılıkta ele almışlardır

demektedir. Bassford, Kaldor vb. yazarlar da Clausewitz'in kullandığı bazı kavramların belirsizliğine vurgu yaparlar.

Bu çerçevede Clausewitz'in, savaş ve politika ilişkisine dair görüşlerinin bugün ki geçerlilik durumunu analiz etmeden önce, Clausewitz üzerine çalışmaları bulunan akademisyen ve yazarların yardımıyla onun görüşleri anlaşılmaya çalışılacaktır.

1.1. Savaş Sadece Politikanın Başka Araçlarla Devamıdır

İlk olarak "*savaş, sadece politikanın başka araçlarla devamıdır"* tanımı ele alınabilir. Bu tanım da ardışık iki bölüm halinde analiz etmek mümkün. Birincisi savaşın *politikanın devamı* olduğu argümanıdır. Bu argümanı incelediğimizde iki farklı durumla karşılaşılabilir. İlk durum savaş politikanın devamıdır ancak onun sona ermesinden sonra başlar ya da savaş başladığında politika sona erer. Yani gece ile gündüzün birbirinin devamı olması gibi. Birbirini takip ederler ancak başka şeyler ifade ederler. Savaşa uluslararası politik ilişkilerde yaşanan ve çözülemeyen problemlerin yol açtığı düşünüldüğünde bu ilişkilerin savaşla sona erdiği ve böylece sadece kendi yasaları olan ve onlara bağlı kalan tamamen farklı bir durumun ortaya çıktığı tasavvur edilir. (Clausewitz, 2018, s.704) Bu argüman Clausewitz açısından çok tartışılmamakla birlikte zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Yalçınkaya (2010, s.18) Clausewitz'in de bu argüman doğrultusunda politikanın bittiği noktada savaşın başlayacağını söylediği için haklı olarak eleştirildiğini dile getirir.

İkinci durum ise savaşın politik bir bütünün sadece bir parçası olduğudur. Yani gündüzle gecenin bir günün iki parçası olması gibi savaş ve barış da politik bütünün parçalarıdır. Aralarında tıpkı gece ve gündüz gibi gri geçiş alanlarının olması birbirinin ardışığı oldukları gerçeğini değiştirmez. Bu noktada savaş, diplomasi gibi politika yapmanın başka bir yoludur.

Argümanın bu kısmı ile ilgili diğer bir eleştiri ise Clausewitz'in politika kavramına yönelik herhangi bir tanımlamasının olmadığına yöneliktir. Calusewitz politika ile neyi kastettiğini açıkça ortaya koymaması, öte yandan Almanca *politik* kelimesinin İngilizcede iki farklı anlam içeren *policy* ve *politics* kelimeleri ile karşılanması bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bassford'a göre (2016) *policy* zaten güce sahip bir grup tarafından bu gücü sürdürmek ve genişletmek için tek taraflı olarak üstlenilen rasyonel eylemler iken, *politics* gücün belirli bir toplum içinde dağıtıldığı basit süreçtir. Benzer

görüşlere Kaldor'da da rastlamak mümkün. O *Policy*'yi diğer devletlerle ilişkiler açısından kabaca dışsal olarak tanımlarken, *politics*'i farklı çıkar ve görüşlere aracılık eden iç süreç olarak tanımlar. (Kaldor,2011) Yani burada politika ile kastedilenin *policy* ile mi yoksa *politics* ile mi ilgili olduğu tartışmalıdır.

Cümlenin ikinci bölümü ise devamlılığın *"başka araçlarla"* sağlandığına dair kısımdır. Burada sorun *başka araçlar* içerisinde politikanın diğer araçları diye tanımlanan diplomasi, ekonomi vb. diğer araçların var olup olmadığıdır. Sadece başka araçlarla şeklinde sınırlandırıldığında bu formül doğrusal ve dışlayıcı olarak görülebilir. Yani diğer tüm araçların etkisiz olduğu kanıtlandığında savaş devreye girer. Bu yoruma göre diplomasi ve müzakere, güç kullanımının sadece alternatifleridir. (Landmeter, 2018) Eğer savaş sadece kendi araçlarını kullanıyor ve politikanın diğer araçları dışarıda kalıyorsa ikisi arasındaki ilişkinin yeniden gözden geçirilmesi gerekebilir.

Yukarıdaki birinci tanıma yönelik tereddütlerin büyük bölümünün Savaş Üzerine'nin 8.kitap 6. bölümünde Clausewitz'in görüşleri açısından giderildiğini söylemek mümkündür. Clausewitz, "savaşın sadece politik ilişkilerin bir bölümü olduğu, dolayısı ile hiçbir şekilde bağımsız olmadığı" şeklindeki düşüncesini net bir şekilde ifade eder. Ona göre savaş insanlar arası bir ilişki eylemi olması itibariyle zaten politikayla yakından ilişkilidir. Çünkü politika da insanlar arasındaki ilişkilerde kendini gösteren, eylemde bulunmayı içeren sosyal bir faaliyettir. Bu bağlamda savaş politikadan ayrı düşünülemez, eğer herhangi bir safhada bu durum gerçekleşirse bütün bağlar kopar ve ortaya anlamsız bir şey çıkar.

Savaşın *başka araçlarla* devam ettiğine dair görüşlerini ise bu bölümde biraz daha açık şekilde ifade eder: "*Biz savaşın politikanın diğer araçların karışmasıyla devamından başka bir şey olmadığını iddia ediyoruz. Başka araçlar diyoruz, çünkü aynı zamanda şunu iddia ediyoruz ki, politik ilişkiler savaş nedeniyle kendiliğinden sona ermez*". (Clausewitz, 2018, s.704) Burada diğer araçlarında karışmasıyla ya da eklemlenmesiyle sözü önemlidir. Böylece formül doğrusal ve dışlayıcı olmaz. Savaşın kendi araçları diyebileceğimiz tüm silah ve teçhizatıyla silahlı kuvvetlerin yanında diplomatik ve ekonomik araçlarında eklemlenmesiyle savaş artık politikanın bir parçasını oluşturur. Clausewitz'e göre savaş diplomatik düşüncelerin sözle veya yazı le ifadesidir. Onun farklı bir grameri vardır, ancak farklı bir mantığı yoktur. (Clausewitz, 2018, s.704)

Bir diğer tartışma konusu olan Clausewitz'in politika kavramını yeterince tanımlamadığına gelince, buradaki problem yukarıda belirttiğimiz gibi kelimenin Almanca ve İngilizce karşılıklarından kaynaklanmaktadır. Aslında hem kelimenin Almanca anlamının kapsamının geniş olması nedeniyle hem de Clausewitz'in 8. kitapta politikaya yönelik yapmış olduğu değerlendirme ele alındığında buradaki politika kavramının kapsamının dar olduğunu ileri sürmek pek mümkün görünmemektedir. Clausewitz (2018, s.706) politikanın iç yönetimin başta olmak üzere insanlığın, hatta felsefi düşüncenin tasavvur ettiği her şeyin çıkarlarını birleştirdiğini ve bu çıkarları başka devletlere karşı temsil ettiğini dile getirerek genel anlamda politikaya dair bir betimleme yapar. Politika uzlaşma, mutabakat veya çatışma sarkacında bir etkinlik olarak ele alındığında özellikle iç politikada çıkarların asgari müşterekte dağıtımı için uzlaşma önem kazanmaktadır. Dolayısı ile bu belirlemede de iç yönetimin ve çıkarların birleştirilmesi daha çok iç politikaya yönelik bir faaliyetken bu çıkarların diğer devletlere karşı korunması dış politika ile ilişkilendirilebilir.

Ludendorf ise (2018, s.10) Clausewitz'in savaşa ilişkin tanımlamalarında dış politikayı göz önünde bulundurduğunu, çünkü iç politika ve ekonominin savaş yönetimi ile ilişkisinin ona uzak olduğunu beyan eder. Bu ve benzeri yorumların bir kaynağının da modern tarih boyunca stratejiye hep dar bir politika odaklı yaklaşım olmasıdır. Özellikle uluslararası ilişkiler alanının ayrı bir disiplin olarak kabul dilmesiyle neredeyse hiçbir politik bilimcinin dış politikayı politika kavramı içerisine dahil ederek tanımlamadıklarını görüyoruz. (Kışlalı, 1987, s. 203) Savaş da bu bakış açısı altında uluslararası ilişkiler alanında kalarak dış politikanın konusu olmuştur. Clausewitz 'in savaşı sadece devletler arasında gerçekleşen bir faaliyet olarak değerlendirdiği yanılgısı beraberinde savaşın dış politikaya ait bir şey olduğu düşüncesini de getirmektedir.

Yine de savaşın sonuçlarının iç ve dış politika üzerinde ayrıntılı etkileri üzerinde çok fazla durulmamış olması nedeniyle bu ünlü özdeyişinde geçen politika kavramının kapsamının ne olduğuna dair bir belirsizlik bulunduğu söylenebilir. Ancak tarihsel süreçler savaşa dair dar politik tanımlamaların savaşın politik mantığına uygun olmadığını gösteriyor. Çünkü savaş hem iç politika hem de dış politikadan etkilenen ve onu etkileyen bir faaliyettir. Örneğin kitabında birkaç bölümde savaşın başka vasıtalarla yürütülen dış siyaset olduğunu vurgulamasına rağmen Ludendorf, bir başka bölümde

politikacıların karar alma süreçlerinde iç politikadan etkilendiğini, dolayısı ile yanlış kararlar aldıklarını dile getirir. (Ludendorf,2018, s.343) Aynı şekilde savaşın kaybedilmesinin nedenlerini iç politikadaki eksikliklere bağlar. (Ludendorf,2018, ss.66,67) Her dönemde iç politika dış politika etkileşiminden dolayı liderlerin ulusal çıkarlara zarar verdiği halde zaman zaman iktidarlarını korumak vb. nedenlerle bu politikalarında ısrarcı oldukları görülmüştür.

1.2. Savaş Bir İrade Dayatmasıdır

Clausewitz'in (2018, s.29) bir diğer tanımı ise *savaş, düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemidir,* şeklindedir. Bu tanımı da iki bölümde ele alabiliriz. Birincisi *irademizi kabule zorlamak*, ikincisi ise *kuvvet kullanma eylemidir*.

İrade kelimesi TDK sözlüğünde bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, istenç olarak tanımlanmıştır. (TDK, 2009) Öyleyse düşmanı kabule zorlayacağımız şeye ait iradeyi kim kullanacak? İradeyi kabul ettirmek savaşın amacı olduğu için, Clausewitz açısından doğal olarak politiktir. Bu durumda savaşın politik amacını oluşturacak olan iradeyi ortaya koyacak olanın da politik olması gerekecektir. Aron, Clausewitz'in savaşı iki şekilde ele aldığını belirtir. Birincisi düşmanı devirmek, yani politik olarak yok etmek, ikincisi ise topraklarını fethetmek. Bu ikisi de aynı zamanda savaşın amacı ile ilişkilidir. Ona göre her iki durumda da savaş politik kararlara dayanmalıdır. (Kardeş, 2019, s.ç155) Başlangıçtaki politik amaçların savaşın cereyanı esnasında değişme ihtimalinin çok yüksek olması ve sonunda tamamen başka bir şeye evirilmesi olasılığı (Clausewitz, 2018, s.52) savaş sürecinde sürekli yeni amaçların, düşmana dayatılacak iradelerin ortaya konmasını gerektirir. Böyle bir durumda da politika sürekli savaşla beraber olmak zorundadır. Yani bu yaklaşımla en azından savaş başladığında politikanın bitmiş olması pek mümkün görünmemektedir.

Kuvvet kullanma eylemi zaten açıktır ki savaş şiddet içeren bir eylem olması nedeniyle zoru gerektirir. Bunun içinde genellikle tercih edilen yöntem askeri güç kullanımıdır. Yine benzer şekilde askeri gücün kullanılmasına kim karar verecek? Clausewitz büyük bir savaş olayı veya planı hakkında verilecek kararların askere bırakılmasının yanlış olduğunu, hatta hükümetlerin bu tür davranışlarının saçma olduğunu belirterek (Clausewitz, 2018, s.707) aslında savaşa, dolayısı ile kuvvet

kullanmaya dair kararın politik olan hükümetler tarafından verilmesi gerektiğini dile getirir. Ayrıca politik unsurun savaşın ayrıntılarına girmemesi gerektiğini, ancak bir savaşın ya da meydan muharebesinin planlanmasında politik unsur etkili olması gerektiğini özellikle belirtir. (Clausewitz, 2018, s.706) Clausewitz'in bir çatışma boyunca ordunun politik değerlendirmelere tabi olması gerektiğini talep ettiği açıktır.

Bu noktada Clausewitz, savaşlarda mevcut olduğunu dile getirdiği üç eğilimin yani şiddet, tesadüf ve ihtimal hesapları ile politik amaçların sırasıyla halk, ordular ve hükümetlerle ilişkilendirmesi yani savaşların temel eğilimlerini halk, ordu ve hükümet üçlemesi üzerinden ele almış olması, politik amaçları sürekli savaşın içerisinde tutması politika ile savaşın ayrıştırılmasının önüne geçmektedir. Ona göre askeri araç politik liderliğe tabi kılınmalı, ancak politik liderler onun doğasına uygun talimatlarla, savaş üzerindeki olumsuz etkilerden kaçınmalıdırlar. Politikacılar, uygun olmayan amaçlara ulaşmak için savaş aletini kullanmaya çalışmamalıdır. Politik liderliğin askeri liderlikle tek elde toplanmadığı durumlarda savaşın politik amaca, politikanın da kendisini askeri araca uydurması askeri liderlerin de kabine gibi politik alanlarda görev alması önemlidir. (Clausewitz, 2018, s.709)

1.3. Savaşın Değişen Doğası

Söz konusu Clausewitz olduğunda tartışılan önemli başlıklardan birisi de savaşın doğasının değişip değişmediğidir. Savaşın doğasını önceki bölümde ele aldığımız için tekrarlamayacağız. Ancak Clausewitz'e göre savaşın doğası değişir mi sorusu önemlidir. Mao Zedung Çin devrimci savaşını ele alırken dile getirdiği *"herhangi bir şey yaparken, onun gerçek koşullarını, doğasını başka şeylerle olan ilişkilerini anlamıyorsanız,…nasıl daha iyi yapılacağını bilmiyorsunuz demektir*."(Mao, 2014, s.96) sözü ile bir anlamda savaşın doğasının başka şeylerle ilişkisi üzerindeki etkisini de ifade etmektedir. Eğer savaşın doğası değişiyorsa bu ilişkilerinde de bir değişim söz konusu olur mu? Bazı yazarlar savaşın doğasının değişmediğini, değişimin sadece niteliklerinde olduğunu dile getirirken, bazı yazarlar savaşın doğasının da değiştiğini söylerler. Örneğin Kardeş, dronların savaş alanında yerini almasıyla, savaşın önlenmesi çabasının savaşı fiilen dönüştürdüğü ve bu dönüşümün bukalemun metaforuyla kastedilen biçimselliğin

ötesinde olduğunun kabul edildiğini dile getirir. (Kardeş, 2019, s.24) Peki savaşın bu doğasındaki değişim biçimselliğin ne kadar ötesindedir?

Clausewitz de savaşın bir bukalemundan daha fazlası olduğunu, çünkü her somut durumda doğasını bir dereceye kadar değiştirdiğini belirtir. (Clausewitz, 2018, s.47) Bassford'a göre (2016) savaşın doğasındaki bu değişimin temel kaynağı üçlemesinde yatmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi Clauswewitz birbiri ile bağlantılı iki üçleme yapar. Ortaya koyduğu üç eğilimi üç grupla ilişkilendirir ki, her bir özel durumda bu aktörlerle etkileşimler farklılık göstermektedir. Clausewitz savaştan bu üçleme ile ilgili toplam bir fenomen olarak bahsettiğinde, soyut ya da "teoride" savaştan değil gerçek savaştan bahsediyor ve savaşın neden bu kadar dinamik, bu kadar öngörülemez, görünüşte bu kadar sürekli değişen olduğunu açıklıyor. Savaş üç mıknatıs arasında asılı duran bir nesne gibi durur. Nasıl ki bir sarkaç üç çekim merkezi arasında bir kez salındığında doğrusal olmayan bir şekilde davranır ve asla güvenilir bir şekilde tekrar eden bir model oluşturmaz ise savaşta bu üç merkez arasında öyle hareket eder. Askıya alınan cismin gerçek yolu asla tek bir kuvvet tarafından değil, sonsuza dek ve kaçınılmaz olarak değişen, aralarındaki etkileşim tarafından belirlenir. Dolayısı ile bu üçlünün özü, bu nedenle, bileşenlerinde değil, dinamik etkileşimlerinde yatmaktadır.

2. YENİ SAVAŞLAR: CLAUSEWİTZ'DEN AYRILIK VAKTİ Mİ?

İkinci dünya savaşından sonra nükleer silahların savaşa dahil olmasıyla modern savaş doğal sınırlarını aşmış, dünyanın herhangi bir yerine saatler hatta dakikalar içinde ulaştırabilecek füzeler geliştirilmiş, şehirleri bir anda yok edebilecek kitle imha silahları farklı ülkelere yayılmaya başlamıştır**.** Devlet dışı aktörlerin çatışmalarda daha fazla rol alması, ağır silahlara ulaşma kolaylıkları, çatışmaların daha uzun, düşük yoğunluklu ancak daha kanlı olması, iç savaşların yaygınlaşması, İnsansız Hava Araçlarının muharebe alanına dahil olması gibi pek çok faktörün de ortaya çıkışı ile Clausewitz'in savaş ve politika ilişkisine dair söylemlerinin artık geçerli olmadığına dair iddialar bazı yazarlar tarafından dile getirilmeye başlanmıştır**.**

Örneğin Mary Kaldor, John Keegan, Martin Van Creveld gibi yazarların devlet, ordu ve halk arasındaki üçlü ayrımıyla savaş kavramının artık geçerli olmadığını öne sürerken, diğer bazı yazarların savaşın artık politikanın bir aracı olmadığını ve aslında

savaşın politikadan ayrılmasının hem Clausewitz öncesi hem de Clausewitz sonrası savaşların karakteristiği olduğunu dile getirdiklerini belirtir. (Kaldor,2013, s.211) Kaldor, yeni savaşlar diye tanımladığı savaşların Clausewitz sonrası olduğunu iddia etmek için üç neden ileri sürüldüğünü söyler: Üçlü savaş anlayışı, politikanın önceliği ve aklın rolü ile ilgilidir

Üçleme halk ile modern devletin bir araya gelmesini mümkün kıldı. Ancak devlet, ordu ve halk arasındaki ayrımların çoğu yeni savaşta bulanıktır. Yeni savaşlar, devlet ve devlet dışı aktörlerin ağları tarafından yürütülmektedir ve genellikle savaşçılar ile siviller arasında ayrım yapmak zordur. Dolayısıyla üçlemeyi devlet, ordu ve halk kurumları açısından ele aldığımızda günümüz savaşlarında uygulanamaz. (Kaldor,2013, s .12)

İkinci bir konu, iç politikanın önceliğidir. Kaldor (2013, s.12) bu noktada yukarıda ele aldığımız gibi Almanca politika kelimesinin belirsizliğine vurgu yaparak, yeni savaşlarında politik olduğunu ancak dış politika ile ilgili değil daha çok iç politika ile ilgili olduğunu belirtir. Savaşan partilerin politik anlatıları, geniş bir eğilim yelpazesini temsil eden dağınık gevşek paramiliter gruplar, düzenli güçler, suçlular, paralı askerleri bir arada tutan şeydir ve bu politik anlatılar genellikle savaş yoluyla inşa edilir. Clausewitz'in savaş yoluyla vatanseverliğin nasıl alevlendiğini anlattığı gibi, bu kimlikler de korku ve nefret yoluyla, biz ve onlar arasındaki kutuplaşma yoluyla şekillenir. Başka bir deyişle, savaşın kendisi bir politik seferberlik biçimidir, bir araya getirmenin bir yoludur. Bu şekilde anlaşıldığında savaş, dış politikadan çok iç politikanın bir aracıdır. Clausewitz'e göre savaşın amacı dış politika ise, bu, yeni savaşlarda bunun tam tersi olduğu anlamına gelir. Politik bir anlatı etrafında seferberlik, savaşın amacıdır ve dış politika veya ilan edilen düşmana karşı politika, gerekçedir.

Kaldor son olarak savaşlar politikanın bir aracıysa, aklın rolü nedir diye sorar. Bu durum Clausewitz'in Hegel tarafından kullanıldığı şekliyle, devleti, evrensel değerlerle, özel çıkara karşı kamudan sorumlu olan kurumla özdeşleştirilme biçimiyle ilgiliydi. Çünkü devlet, ilerleme yani demokrasi ve ekonomik kalkınma amacıyla çeşitli grupları ve sınıfları bir araya getirdi. Clausewitz, bu çerçevede politika oluşturmada kabinenin rolüne büyük önem verir. Söz konuş savaş olduğunda da başkomutanın kabine üyesi olması gerektiğini savunur. Clausewitz, yaşadığı dönemde hükümdara tavsiyelerde bulunan bir grup bakandan oluşan kabinenin, kendi özel motivasyonları olsa da farklı

çıkarları ve motivasyonları bir araya getirmede hem savaş hem de savaşın yürütülmesi için birleştirici, evrensel ve haklı argümanlar sağlamada önemli rol oynadığını düşünüyordu. Ancak yeni savaşların politik anlatıları, tikel çıkarlara dayalıdır. Evrenselci olmaktan çok dışlayıcıdırlar. Savaşın kural ve normlarını kasten ihlal ederler. Araçsal olma anlamında rasyoneldirler. Ama makul değiller. (Kaldor, 2013, s.13)

Creveld ise itirazlarını devletin, ordunun ve halkın Clausewitzian eskimiş "üçlü"yü yansıttığını öne sürerek, *Savaş Üzerine* kitabının üç temel fikre dayandığını belirtir: Birincisi, savaş devlet tarafından yürütülür. İkincisi, savaş sınırsız güce yönelir. Üçüncüsü, savaş devlet çıkarlarını ve politikasını ilerletmede bir amaçtır. (Creveld'den akt. Metz,1995) Creveld'e göre savaşların değişen yapısı nedeniyle günümüz savaşlarında artık tek söz sahibi devletler ve onun orduları değildir. Bugün terörist, gerilla, soyguncu gibi tanımlanan, gelecekte farklı isimler alacak pek çok devlet dışı aktörler yer almaktadır. Devletler arası konvansiyonel savaşlar yerine düşük yoğunluktaki savaşların ortaya çıkması devletlerin önemini zayıflatmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak yeni savaşların politik amaçları da ortadan kalkmış, Clausewitz'in hükümet, halk, ordu üçlemesine dayalı tanımını geçersiz kılmıştır. Düşük yoğunluklu çatışmalar savaşın merkezine halkı almıştır, cephe ile cephe gerisi arasındaki ayrım, dolayısı ile muharip olan olmayan ayrımı ortadan kalkmıştır. Yeni savaşlar artık ne politikanın devamıdır ne de bu savaşlarda ordu ve hükümet vardır; sadece halk vardır. (Creveld'den akt. Karaosmanoğlu, 2011)

Keegan'ın Savaş *Sanatı Tarihi* adlı eseri, özünde, savaşın politik bir faaliyetten ziyade kültürel bir faaliyet olduğunu savunur. Savaş, galiplere bile yarardan çok zarar verdiği için rasyonel bir arayış değildir. Ona göre "*Savaş kesinlikle diplomasi ya da politikaya benzemez çünkü değer yargıları ve yetenekleri politikacılar ve diplomatlardan çok farklı insanlar tarafından yaşanır*. "(Keegan, 1995, s. 13) Keegan aslında Clausewitz öncesi dönemlerde savaşların politik olmaktan çok kültürel olduğunu, onun içinde bulunduğu Avrupa'nın alay[2] sitemindeki kültürü ve devlet kavramına karşı kabulü onu sınırlayarak savaşın diğer toplumlardakiler ile aynı olmadığını fark etmesini

[2] Alay: Bir albay komutasındaki 3 veya 4 taburdan oluşan askeri birlik. Bir dönem Avrupa'sında taşıdığı sancak ile alaya olan bağlılık ve sadakat nedeniyle her birinin kendi kültürünü oluşturduğu düşünülen birliklerdir. (Alay kültürü için bknz. Keegan age.ss.11,12)

engellemiştir. (Keegan, 1995, s. 46) Ona göre dönemin Avrupa'sındaki devlet anlayışı ile askerlik sisteminin, Japonya'daki Samuray kültüründen ya da bir Zulu savaşçısı kültüründen farklılıklar arz etmektedir. Keegan Clausewitz'in politika anlayışının mantığın ve duyguları kapsamasına rağmen ortak inançlar, değerler, töreler, gelenekler, davranış biçimleri, vb. her toplumu etkileyen kültürü dışarıda bıraktığı için eleştirir. (Keegan, 1995, s. 83) Ona göre zaten yanlış kurgulanmış olan politika ile savaşın bağlantısı özellikle yeni savaşlar döneminde tamamen anlamsız olacaktır.

Öte yandan savaşlar 500 yıllık bir süre içerisinde insan ve hayvan kaslarının gücüyle sınırlı silahların kullanımından, kimyasal enerji aracılığıyla dünyayı yok edebilecek bir konuma gelmiştir. Ona göre nükleer silahların yarattığı korku insanoğlunun beynini kemirirken Clausewitzyen analizlerin yüzeyselliğini son kez ortaya çıkmıştır. "*Rasyonel politikanın ana amacı varlıkların refahını sağlamak ise, savaş politikanın uzantısı nasıl olabilir?"* (*Keegan, 1995, s. 567)* Keegan, nükleer silahlar ortaya çıkmasından sonra, "mutlak" ve "gerçek" savaşların aynı şey olacağını ve böyle bir dehşet düşüncesinin bile savaşın çıkmasını önleyeceğine inanıldığını, ancak bunun iki zayıf noktasının olduğunu dile getirir.

Birincisi bu görüşün mekanik bir görüş olması nedeniyle caydırıcılık işleminin tüm koşullar altında hatasız yürümesi gerekir. Ne var ki, gözlemlenmiş politikaya göre mekanik araçlar hükümet davranışlarını kontrol etmekte başarılı değil. İkinci zayıf nokta ise nükleer güce sahip ülke vatandaşlarının dünya görüşlerinin çift-kişilikli bir biçime dönmesini gerektirir. Yani hem nükleer silahların insan yaşamının kutsallığı, birey haklarına saygı, hoşgörü, özgür seçimleri vb. değerleri korumak için yaygınlaştırıldığına inançlarını sürdürecekler, hem de güçlü doğrudur ilkesinden hareketle kahraman liderlerinin savaşçı görüşünü kabul edecek ve ona itaat edeceklerdir. (Keegan, 1995, s. 87)

Yukarıdaki bilgiler ışığında yeni savaşlar diye tanımlanan dönemde politika savaş ilişkisinin Clausewitz'in düşündüğü gibi olmayacağını, dolayısı Clausewitz'in de bu dönemde ya yer almayacağını ya da etkinliğinin azalacağına yönelik iddiaları şu başlıklar altında sıralayabiliriz;

1. *Savaş Üzerine* devlet merkezli yorumla yazılmıştır, dolayısı ile teori sadece devletler arası savaşlarda geçerlidir. Devletdışı aktörlerin etkinliğinin ve iç savaşların arttığı yeni savaşlar döneminde güncelliğini yitirmiştir.

2. Clausewitz net bir şekilde ortaya koymamakla beraber formüldeki politika dış politikaya ilişkindir ancak yeni savaşlar daha çok iç politik seferberliğe yöneliktir.

3. Savaşların savaşanlara yüklediği yüksek maliyetler nedeniyle savaşın artık rasyonel çıkarlara hizmet etmesi mümkün değildir. Politika da rasyonel çıkarların korunması olduğuna göre savaş artık politikanın bir aracı olamaz.

4. Nükleer silahlar çağında savaş yok oluşu da beraberinde getireceğinden, silahlanma caydırıcılık içindir, savaş politikanın aracı değildir.

5. Clausewitz'in savaş fikri kültürü dışarıda bırakır. Oysa savaşlar sadece politik rasyonel çıkarları korumak için yapılmaz, içgüdüsel nedenlerle kabile ve toplumun değerleri veya inançları için de yapılır. Dolayısı ile her savaş politika ile ilişkili değildir.

Acaba gerçekten yeni savaşlar Clausewitz'in teorilerini etkisiz kılmış mıdır? Bu iddialar tek tek ele alınarak Clausewitz'in savaş, Schmitt'in politikaya yönelik söylediklerinin ışığında ve aslında politika- savaş ilişkisine dair birçok söylemin yeniden sorgulanmasına neden olacağını düşündüğümüz, bu tezin yazıldığı sırada da halen devam etmekte olan Rusya-Ukrayna savaşına dair yorumlarla analiz edilmeye çalışılacaktır.

2.1. Devletin Tekelliğinden Çok Aktörlülüğe : Devletler Çağının Sonu mu?

Savaş Üzerine devlet merkezli yorumla mı yazılmıştır ve sadece devletler arasında gerçekleşen savaşlarda mı geçerli olacaktır? Keegan'ın savaşın politik olamayacağına dair tezinin dayanaklarından birisi savaşlar tarihinin, devlet, diplomasi ve strateji kavramlarından binlerce yıl öncesine dayanmasıdır. Dolayısı ile politika ile ilişkilendirilemez. (Keegan, 1995, s. 15) Savaşların en azından modern anlamda devletlerden önce de var olduğunu söylemek mümkün. Ancak böyle bir durumda savaşla politikanın ilgisinin olmadığını iddia etmek politikanın devletle birlikte başlamış olduğunu kabulüne dayanır. Burada temel problem aslında Keegan'ın devletin ne olduğunun tanımlamamış olmasıdır. Binlerce yıl öncesi denildiğinde bilinen tarih üzerinden sanki modern devletler kastediliyormuş gibi düşünülmekle beraber, Keegan

(1995, s.206), Sümer devletlerinin oluşumunda savaşın rolü olmadığına atıf yaptığında modern devlet öncesinde de devletin varlığını kabul etmiş görünüyor.

Peki politika devletle mi başlamıştır? Schmitt (2018, s.49) politik olanın devleti önceliğini dile getirir. Politik birlik olarak devlete giden yolda, ontolojik bir kavram olarak politik olan devleti önceler ve daha sonra onun tekeline girer. (Bezci, 2006, s.183) Schmitt'in devlet ile ilgili tanımlaması Keegan'a göre daha nettir. Devletin başlangıcını 16. Yüzyıl olarak alır, ondan önceki dönemlerde Yunan Sitesine (Polis), Roma Cumhuriyeti'ne veya Türk veya Arap imparatorluklarına devlet denmesinin, devletin kendine özgü içeriğini ortadan kaldıracağını belirtir. (Schmitt, 2004, ss.245,246) Bu noktada aslında bir yandan devletin oluşabilmesi için devletten önce politik olanın var olması gereği, öte yandan Schmitt'in16. yüzyılda mezhep kavgalarıyla ortadan kalkan bir politik birlikten bahsetmesi modern devletten önce de politik birliklerin, dolayısı ile politikanın varlığını kabulü olarak alınabilir. Bu noktada politik olanın önceliği modern bir örgütlenme formu olan devlete değil, dost- düşman ayrımına referansla tanımlamasıdır. Çünkü bu ayrım insanın varoluşsal- ontolojik durumudur. (Günsoy,2010, s.60) Nitekim daha sonraki dönemlerde partizana politiklik atfetmesi her ne kadar devleti politik birliğin en üst formu olarak görse de politik birliği sadece devletle sınırlamaz. Bu çerçevede ele alındığında savaşların devletlerden önce var olması onun politik bir eylem olmadığı anlamına gelmeyeceği gibi savaşın politik bir eylem olduğunu da göstermez. Bu ilişki konusunda bir kanaat edinebilmek için devlet, politika ve savaş arasındaki bağın incelenmesi önem kazanmaktadır.

Schmitt (2018, s.57), politik eylem ve güdülerin ancak politik olana özgü bir ayrım olan dost- düşman ayrımı ile açıklanabileceğini dile getirmiştir. Ona göre düşman gerçek bir mücadele olasılığını gerektirir. Bu bağlamda savaş ise ötekinin varoluşsal olumsuzlamasından doğan düşmanlığın en uç noktaya ulaştığındaki somutlaşmış halidir ve aynı zamanda örgütlü politik birlikler arasındaki silahlı bir mücadeledir. Savaş politik olanın özünün sınır durumunu oluştururken, politikada savaş olasılığını kontrol altına alıp bu olasılığı yönetebilme sanatıdır. (Kardeş, 2015, s.54) Clausewitz'de bu iki fenomen arasındaki ilişkiyi mutlak savaş- gerçek savaş ayrımı üzerinden kurar. Ona göre politika mutlak savaşın aşırılıklar geliştirerek saf şiddete dönüşmesini sınırlayan şeydir. Clausewitz savaşın bir politik amaçla başlayacağını dile getirirken, Schmitt (2018, s.54)

savaşın politikanın hedefi, amacı ve içeriği olamayacağını özellikle belirtir. Bu noktada politikanın amacı savaş değildir, ancak savaşa neden olan amacın kendisi politiktir. Savaş ve politika böyle bir ilişkisellik içerisinde olduğu kabul edildiğinde en üst politik birlik formu olan devletler arasında cereyan eden savaşta doğal olarak politik bir amaç taşıyacaktır.

Acaba gerçekten politik olan ile savaş arasında böyle bir ilişki kurulabilir mi? Bu çerçevede bir ilişki olmadığına dair ya da farklı türden ilişkilerin kurulabileceğine dair değerlendirmelerinde bulunduğunu belirtmek gerekir. Clausewitz'e göre savaşın doğasının özü şiddettir. Öte yandan felsefe ise Sokrates'le birlikte şiddete alternatif bir etkinlik olarak ortaya çıkmıştır. (Toker Kılınç, 2012, s.114) Çünkü felsefe sözdür, şiddet ise sözün olmadığı yerde vardır. Dolayısı ile Antik Yunanda insani etkinliğin alanı olan polis, aynı zamanda politikanın alanı olduğu için, felsefe konuşma acizliği olan şiddeti politik alanın dışında bırakmıştır. Arendt ise (2016, s.44) Antik Yunan'da şiddetin, polis dışındaki hayata dair, yani evin reisinin kimsenin rızasını almadan despotik yönetim uyguladığı aile hayatına ya da hane tarzı örgütlenmiş Asya'nın barbar? imparatorluklarındaki hayata ilişkin bir eylem olarak kabul edildiğini, bu nedenle politika öncesi döneme ait kabul edildiğini belirtir.

Ancak Arendt'e göre Antik Yunan'da politik alanın dışında kalan şiddet maalesef politik alanın dışında tutulamamıştır. Ona göre 20. yüzyılın çehresini belirleyen iki fenomen savaş ve devrimdir ve bu ikisinin ortak bir paydası da şiddettir: "*Savaşların kolayca devrimlere dönüşmelerinin ve devrimlerin de savaşları doğurmaya yönelik bu kaygı verici eğilimin içinde olmalarının bir nedeni, ikisinin de ortak paydasında şiddetin yatıyor olmasıdır*." (Arendt, 2012, s.19) Daha önce sadece savaşın bir unsuru olan ve politik kabul edilmeyen şiddet, devrimin politik bir fenomen olması ile politik alana çekilmiştir. (Toker Kılınç, 2012, s.115) Böylece savaşın doğasının özünü oluşturan şiddetin politik alana çekilmesi savaşı da politik alana çekmiş olur. Ancak Arendt yine de "*Şiddet, savaşta ve devrimde hâkim bir rol oynadığı sürece, ikisini de onların kayda geçirilmiş tarihteki muazzam yerlerine bakmaksızın siyasal alanın dışına iter" (*Arendt, 2012, s.21) diyerek şiddeti politik bir kavram olarak görmediğini hatta hem savaşı hem de devrimi politik alanın dışına iteceğini belirtir. Toker'e göre, Arendt şiddetin doğası ile iktidarın doğasının aralarında ilişki olamayacak kadar birbirinden farklı olduğunu ve

politik alanında iktidarı temel alan bir alan olduğunu göstermeye çalışmaktadır. (Toker Kılınç, 2012, s.127)

Diğer taraftan Arendt iktidarı şiddetle ilişkilendiren C. Wright Mills'in, Weber'in, Voltaire'in tanımlarını eleştirir. Ona göre yazarların çok büyük bir bölümü iktidarı şiddetin dışavurumu olarak ele alır. Örneğin Mills (1974, s.238) için "*politikanın her çeşidi iktidarı elde etmek, ya da artırmak için yapılan bir mücadele; iktidarın sonul görünüm türü ise şiddet kullanımıdır*." Arendt göre sadece Passerin d'Entreves iktidarı hafifletilmiş bir şiddet olarak görür ki bu da diğerleri ile aynı anlama gelir. Oysa politik açıdan şiddet iktidar ile aynı şey değildir, hatta karşıttır. Şiddet, iktidar tehlikeye girdiğinde ortaya çıkar, ama kendi başına şiddet bir iktidarı yıkıma sürükleyebilir. Öte yandan şiddetin iktidar yaratma kabiliyeti yoktur. (Arendt, 1997, ss.42-62)

Schmitt ve Arendt savaş ve şiddetin politik olması konusunda farklı düşüncelere sahip olsalar da her ikisi içinde devlet ve iktidar politik alana aittir. Eserlerin yazılış tarihleri dikkate alındığında Arendt'in bazı vurgularının Schmitt'e cevap niteliğini taşıdığını görmek mümkün. Arendt için şiddetin kurucu özelliği yoktur. Ancak Arendt'in eserlerindeki esas kaygısının şiddeti insani meselelerin dışında tutulmasını sağlamak maksadıyla şiddeti reddederek politika dışı olduğunu tespit etmek olduğunu ve bunu da temellendirecek bir teoriyle ortaya koyma çabası içerisinde olduğunu göz ardı ermemek gerekir. (Toker Kılınç, 2012, s.119) Bu noktada Schmitt'in dost- düşman ayrımını bir taraftan devletin kurucu unsuru olarak ele alması, öte yandan dost-düşman ayrımına karar verecek olanın da devlet olması ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Foucault ise iktidar, politika, şiddet ilişkisine başka bir boyuttan yaklaşır. Ona göre iktidar ekonomist şemalardan sıyrılarak çözümlenmeye çalışıldığında iki varsayımla karşılaşılır: Birincisi, iktidarın mekanizması baskıdır, yani doğayı, bir sınıfı, bireyleri ve içgüdüleri baskı altına alandır. İkincisi iktidarın kendi içinde bir güç ilişkisidir. Bu durumda iktidar ilişkisinin temelini güçlerin savaşçı çatışması oluşturur ve artık "*iktidar, savaştır, başka araçlarla sürdürülen savaştır."* (Foucault, 2002, s. 32) Bu iki varsayım Foucault'a göre birbirine benzerlik gösterir. Nasıl ki baskı klasik politika hukuk kuramında, hukuki düzendeki hükümranlığın kötüye kullanılması ise benzer biçimde bastırma da savaşın politik bir sonucudur. Foucault, böylece Clausewitz'in "savaş, sadece politikanın başka araçlarla sürdürülmesidir "önermesinin tersine çevrilerek, "politika,

savaşın başka araçlarla sürdürülmesidir" denilebileceğini dile getirir. (Foucault, 2002, ss. 31-34)

Bir diğer iddia ise Clausewitz'in eserinin devlet merkezli olduğuna yöneliktir. Bunun temel nedeni daha önce ele aldığımız savaşlarda mevcut olduğunu dile getirdiği üç eğilimi içeren üçlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu üçleme iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada şiddet, kin ve nefret; tesadüf ve ihtimal hesapları ve savaşı akla bağlayan politik araçlar bulunmaktadır. Bu birincil üçlünün bağlandığı sırasıyla halk, ordular ve hükümetlerle oluşan ikinci bir üçlü bulunmaktadır. Landmeter'e göre (2018) problem de bu ikinci üçlünün hatalı yorumundan kaynaklanmaktadır. Bu üç unsurda devleti oluşturan unsurlara benzemesi nedeniyle bir üçgen oluşturularak üstte hükümet, altında ona bağlı ordu ve millet anlayışı, Clausewitz'in teorisini devlet merkezli görünmesine neden olmuştur. Oysa Bassford (2016) bu üçlüyü birbiri üzerinde hiyerarşik olmayan ve aralarındaki etkilerin değişken olduğu bir üçgen olarak almış ve savaşı bu üçünün sınırladığı alanda yüzen bir nesne olarak değerlendirmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde savaşlarda ortaya çıkan ciddi kırılmalar 1990'larda Balkanlarda başlayan, 2000'li yıllarda Ortadoğu'da ve Afrika'da ortaya çıkan etnik çatışmalar, bu çatışmalara katılan devlet dışı aktörlerin, gerillaların, teröristlerin, hatta uluslararası suç örgütlerinin varlığı politika ile savaş ilişkisinin sorgulanmasına neden olmuştur. Özellikle sahra altı bölgede, benzer şekilde Yugoslavya iç savaşında yaşanan olaylardaki irrasyonel ve sınırsız şiddet uygulaması, Clausewitz'in politikanın savaşı sınırladığına ve savaştaki yol gösterici ilke olmasına yönelik iddialarına dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Aslında savaşların 1945 yani İkinci Dünya Savaşından sonraki durumu ele alındığında iç savaşlarda 1990'lara kadar 40'lardan 180'lere kadar varan bir artış yaşanırken, 1990- 2010 yılları arasında tekrar 60'lı rakamlara kadar düşmüştür. Devletler arası savaşlarda ise özellikle 1990 sonrası dönemde 20'li rakamlardan, tek haneli rakamlara düştüğünü görüyoruz. (Nye, 2010 s.293) Devletler arası savaşların günümüzde sayısal olarak azlığını iki paradigma üzerinden ele almak mümkün. Birincisi devlet egemenliğinin artık modasının geçmiş olması, ikincisi ise devletler arası savaşların artık rasyonel olmamasıdır.

Avrupa Kamu Hukuku bakımından ele alındığında, bu hukukun devlet ve devletlerarası hukuka yaslanıyor olması, savaşın iki egemen devlet arasında yaşanan bir

faaliyet kapsamında değerlendirilmesine yol açmıştır. Oysa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu hukuk ve politik düzen geride kalmıştır. (Kardeş, 2015, s.98) Schmitt'te *Siyasal Kavramı'*nın 1963 tarihinde yazdığı önsözünde Devlet çağının sona erdiğini, bu en hayret verici karar verme tekelinin bu politik birliği ona göre artık tahtından indirilmiştir. (Schmitt, 2012, s.40) Heywood ise (2016, s.163) devlet egemenliğinin artık sona erdiğine yönelik iddiaların küreselleşme sonucu sınırların geçirgenliği, öte yandan devlet-dışı aktörleri yükselişi kolektif hareket zorunluluğuna dayandığını belirtir. Benzer şekilde Bauman'a göre (2012, s.83) de çağdaş dönemde politik devletin geleneksel gündem belirleme rolü azalmıştır, iktidar politikadan uzaklaşmıştır. Başka bir deyişle güç artık merkezi, devlet yönelimli politika anlayışından devlet dışı aktörlere, piyasa güçlerine doğru kaymıştır.

Söz konusu savaşlar olduğunda acaba gerçekten devletler etkinliklerini yitirmişler midir? Heidelberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü'nün yıllık raporuna göre 2021'deki savaş sayısı 21'den 20'ye düşerken, sınırlı savaş sayısı 19'dan 20'ye yükseldi. (Conflict Barometer,Current Version,2021) Bu savaşları incelediğimizde doğrudan iki veya daha fazla devlet arasında olan savaşları bir kenara bırakırsak iç savaş olarak görünen, yani bir yanda mevcut devletin veya hükümetin, diğer yanda ise iktidarı ele geçirmek veya ayrışmak suretiyle yeni bir devlet oluşturmak isteyen gruplar arasındaki savaşların, aslında sadece bir devletle bir grubun çatışması olarak ele alınması irdelenmeye değer bir konudur. Çünkü artık burada devletler arası bir savaş yoktur ve burada savaşın politikliği tartışmalıdır. Acaba gerçekten bu savaş veya çatışmaların sadece bir tarafında mı devletin varlığından söz edebiliriz?

Örneğin Afrika'da yıllardır devam eden Etiyopya iç savaşını ele alalım. Etiyopya'da Abi Ahmed hükümeti ile muhalif Tigray Kurtuluş Cephesi arasındaki devam eden çatışmayı hükümet Çin, Somali ve Eritre'nin desteği ile sürdürürken muhalifleri ise ABD, BAE, Sudan ve Mısır'ın desteğini almış durumdadırlar. (Demirtaş, 2021) Yani Afrika Boynuzunda aslında bir iktidar ve bağımsızlık mücadelesi gibi görünen bir çatışmada pek çok bölge içi ve dışı devletin aktör olarak rol aldığını görüyoruz. Benzer şekilde Suriye'ye baktığımızda, Türkiye, ABD, Rusya, İran, Fransa ve Almanya'nın fiilen bölgede oldukları, her ne kadar birbirleri ile çatışmasalar da hükümeti ya da muhalifleri fiilen veya

silah teçhizat yönüyle destekleyerek bölgedeki çıkarlarını optimize etmeye çalıştıklarını gözlemliyoruz.

Libya'da ise Kaddafi'nin devrilmesi sonucu kurulan iki farklı hükümet arasında devam eden mücadelede yine birçok devlet farklı tarafları desteklemek suretiyle savaşın aktörleri olarak yer almaktadır. Merkezi Trablus'ta bulunan Ulusal Mutabakat Hükümeti Türkiye ve İtalya tarafından desteklenirken Tobruk merkezli Hafter'e bağlı Libya Ulusal Ordusu ise Mısır, Rusya, ABD, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Fransa'dan destek alıyor. (Libya'daki en önemli, 2020) Halen devam eden ve devletlerarası gibi görünmeyen savaşların büyük bir kısmında devletlerin kendi rasyonel çıkarlarını maksimize etmek maksadıyla taraf olarak yer aldıkları görülmektedir. Bu durum da özellikle savaş açısından ele alındığında devletlerin etkinliklerini çok fazla yitirdiklerini söylemek pek mümkün görülmemektedir. Nitekim Schmitt'in dünya politikası bağlamında ele aldığı partizanın bir şekilde düzenli bir güce bağlı hareket ettiği tezinden hareket ettiği düşüncesi günümüzde de geçerliliğini artırarak sürdürmektedir. (Schmitt, 2017, ss.103) Gelişen teknolojiler ile bu desteğe daha fazla ihtiyaç duyulması, üçüncü taraf olarak devletleri oyuna dahil etmektedir ki, bu partizanı dolayısı ile onun dahil olduğu savaşı politik alana çeker.

Son iki yıl içinde meydana gelen ve 27 Eylül- 10 Kasım 2020 tarihleri arasında süren Azerbaycan – Ermenistan savaşı ve son olarak Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından sözde "Ukrayna'nın askerden ve Nazizm'den arındırılması" amacıyla, tüm tepkilere rağmen başlattığı saldırı zannedildiği gibi devletlerarası savaşlar çağının henüz sonuna gelmediğimizi gösteriyor. Özellikle Rusya- Ukrayna arasındaki savaşta Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşların Rusya'nın Ukrayna'ya başlattığı askeri saldırıyı şiddetle kınamanın veya bazı Rus üst düzey yetkilileri yaptırım listesine almanın dışında herhangi bir etkilerinin olmadığı görülmüştür.

Diğer taraftan çok uluslu veya uluslararası şirketlerde savaşın önlenmesinde pek etkin olamadılar. Savaşın başlamasından sonra alınan yaptırım kararları çerçevesinde yaklaşık 1000 şirketten 600 ü Rusya'daki faaliyetlerine ara vermiş durumda. Bunların bir kısmı tamamen çekilirken, bir kısmı sadece yaptırımlar kapsamında faaliyet yürütmektedir. (Okay ve Gönültaş, 2022) Belki bundan sonraki süreçte yaptırımlara bağlı

olarak savaşın sona ermesine katkıda bulunabilirler. Bunu zaman gösterecektir. Ancak bugün itibariyle devletlerin savaş kararı almasının önlenmesine yönelik yeterli etkiyi göstermedikleri görülmektedir. ABD ve Rusya gibi güçlü devletlerin savaş olan her alanda bir şekilde rol almaları gösteriyor ki uluslararası şirketler ve uluslararası örgütler gibi diğer aktörlerin, zayıf ya da başarısız devletlerin savaş kararı alma süreçleri üzerinde etkisi ile güçlü devletlerin karar alma süreçleri üzerindeki etkisi güçlü devletler lehine farklı olmaktadır.

Bu çerçevede devletlerarası savaşların kararların rasyonel olup olmamasına bakılmaksızın devletin politik bir birlik olması nedeniyle bir şekilde politika ile ilişkilendirme olasılığı yüksektir. Ancak ya savaşanlardan en az biri devlet değilse ne olacak? Arendt, Jouvenel'in kimilerine göre savaşın devletlerin bir etkinliği olduğu ve hatta devletin özüne ilişkin bir etkinlik olduğuna dair sözüne atıf yaparak şu soruyu sorar: Öyleyse savaşın sonu, devletlerin de sonu mudur? (Arendt, 1997, s.42) Buna şu soruyu da ekleyebiliriz; devletin sonu demek savaşların politikliğinin de sonu mudur? Ya da Etil'in *Partizan Teorisi*nin sunuş bölümünde belirttiği gibi eğer devlet politik olanla birleşik olduğu ve politik olanın içinde anlaşıldığı form olmaktan çıkarsa politik olan ne olur? (Schmitt, 2017, s.22, sunuş)

Schmitt bu durumu 1963 yılında Partizan Teorisi isimli eserinde ele almıştır. Kardeş'e göre (2015, s.95) Birinci Dünya Savaşı sonrası yeni yapının dost- düşman ayrımının her özne tarafından yapılabilmesi düşüncesini dışarıda bırakarak politik olanı nötralize etmeye çalıştığı fikri Schmitt'i yeni çalışmalara sürüklemiştir. Çünkü bir şeyin fikren dışlanması fiilen dışlanması anlamına gelmez. Barış her zaman içinde bir savaş potansiyeli bulundurduğuna göre, devlet depolitize olduğunda yeni politik imkânların ne olacağı politik felsefenin sorunudur. Schmitt'e göre bu politik imkân partizanın içinde barınmaktadır.

Schmitt başlangıç tarihini İspanya'nın işgalinde ortaya çıkan silahlı hareketlere dayandırdığı Partizanı, diğer silahlı faaliyet gösteren korsan, çapulcu ve hayduttan ayıran şeyin onun politik karakteri olduğunu dile getirir ve bu bağlamda uluslararası hukuktaki konumunu analiz eder ve onların da düzenli savaşçılar gibi haklara sahip olabileceğini vurgular. Sadece partizan bağlamında değil bireyde politik olduğu andan itibaren savaşın aktörü olabilir. (Schmitt,2017, s.49,50) Tabi böyle bir durumun söz konusu olabilmesi

için öncelikle partizanın uluslararası bir süje olarak kabul edilmesi gerekir ki bu da ancak tanınma ile mümkün olacaktır. Uluslararası hukukta devletler, hükümetler ve uluslararası örgütlerin yanı sıra farklı kategorilerde bulunan unsurlarında, tanınmaları halinde bir süje olarak görülebilecekleri kabul edilmektedirler. Ancak bu grupların tanınmaları için bazı şartları taşımaları gerekir.

Bunlardan *Savaşanlar* olarak nitelendirilenler düzenli komutanlık altında savaşmaları, bir idare ya da hükümetlerinin olması ve ülkenin önemli bir kısmında denetim sağlamaları gibi şartları taşımaları gerekir ve bunların tanınma süreleri savaş süresince geçerlidir. Savaşanları tanıyan hükümet savaşanlara ceza hukukunu değil uluslararası hukuka uygun normları uygulamalıdır. (Reçber, 2014, ss.374,375) Ayaklananlar statüsündekilerin tanınması onlara daha kısıtlı haklar tanırken, *ulusal kurtuluş hareketlerinin* tanınması onlara diplomatik temsil hakkı verecek şekilde imkanlarda sunabilmektedir. (Reçber, 2014, ss.376,377) Ancak bu yukarıdaki sınıflandırmaların hiçbirinin onu sınırlayacak net bir tanımı olmadığı için hukukçular açısından ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu çerçevede partizanın hangi gruba dahil olacağı ya da tamamen bu grupların dışında mı tutulacağı ayrı bir tartışma konusudur. Bir diğer sorunda partizana politik kimliğini kazandıran şeyin onun tanınması ile ilişkili olup olmadığına yöneliktir. Sadece dost-düşman ayrımına karar verecek bir yapılanmaya sahip olması veya bir partiye bağlılık onu politik kılar mı? Şunu kabul etmek gerekir ki devletler kendisine, iyi ilişkiler içerisinde olduğu veya mevcut ilişki durumundan şikayetçi olmadıkları devletlere yönelik silahlı kalkışmaları terörist hareket olarak kabul edecektir. Dolayısı ile diğer devletleri açık ya da örtülü tanımaları bir anlamda politik bir kimlik kazandırabilir. Ancak bütün devletler tarafında terör örgütü olarak kabul gören ya da en azından yaptıkları eylemin aşırıya kaçan niteliği nedeniyle hiçbir devlet tarafından tanınmayan / tanınamayan örgütlerin, terör örgütü olarak kabul edilmeleri nedeniyle politik nitelik kazanacaklarını söylemek mümkün görünmemektedir.

2.2. Politik Olandaki Dönüşüm ve Yeni Savaşlar

Yeni savaşların Clausewitzyen anlamda politik olmadığına yönelik iddialardan birisi de formülündeki politikanın dış politikaya ilişkin olduğunu, ancak yeni savaşlar

daha çok iç politik seferberliğe ilişkin olduğuna dairdir. Clausewitz'in politika ile kastının aslında dar anlamda sadece dış politika ile sınırlandırılmadığına değindiğimiz için bu bölümde iç politikanın savaş üzerinde etkinliğinin değişime uğrayıp uğramadığını ele almaya çalışacağız.

Savaşların bukalemun gibi veya onunda ötesinde değişime uğramaları, doğal olarak bağlantılı olduğu şeylerle olan ilişkisinde de bazı değişimlere yol açacaktır. Bu ilişkide meydana gelen değişimi anlayabilmek için, ilişkili olduğu şeyde yaşanan değişimleri de göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır. Bu bağlamda politik olan da Antik Yunan'dan günümüze savaş gibi doğasını kısmen korusa da bireyin devlet içindeki yeri, sivil toplumun durumu, devletlerin yapısı ve yönetimi gibi alanlarda birtakım değişikliklere uğrayarak gelmiştir. Dolayısı ile Clausewitz'in eserin kaleme aldığı 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren, politik alanda da meydana gelen değişimler, politikanın savaşla ilişkisi üzerinde etki yaratmış olabilir. Bu noktada şunu sorabiliriz; eğer böyle bir etki varsa bu etki savaş- politika ilişkisini devre dışı bırakacak seviyede midir?

Politik alanda yaşanan değişimleri politika felsefesi bağlamında analiz kolaylığı açısından bazı tarihsel kırılma noktaları üzerinden dönemler halinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda Clausewitz'in yaşadığı dönem başlangıcını Machiavelli'nin yaptığı kabul edilen modern dönemdir. Dolayısı ile bu politik alandaki değişimi modern dönemden itibaren ele almaya çalışacağız. Strauss modern politika başlangıçlarını Machiavelli, Rousseau ve Nietzsche'nin yaptığı üç dalga halinde ele alır. (Strauss, 2000, s.97,98) Gauche'te (2013, ss.34,35) kendi deyimiyle başka bir içerik vererek yeniden üç dalgayı değerlendirir. Birinci dalga Machiavelli ile saf siyasetin (*politika yerine özellikle siyaset kavramı kullanılmıştır*) ortaya çıkışı ile başlar ve siyasallığı yeniden biçimlendirir. İkinci dalga Grotius 'la başlayan siyasallığın hukuki devrimi ile devam eden süreçtir ve üçüncü dalgada Hegel ile tarihselliğin siyasallığı ikincil hale getirmesine neden olmuştur. Tarihselliğe dayalı siyasi düşünceyi birisi güç ilişkilerine indirgenmiş siyasi hakimiyeti temsil eden radikal biçim, diğeri hukuka ve siyasete bağımsız bir rol atfeden liberal biçim şeklinde ikiye ayırır. 1970'li yıllardan sonra önce tarihsellikten hukuk alanına dönüş olurken nihayetinde hukuktan siyasete doğru yönelme başlamıştır. Gauchet'in yapmaya çalıştığı modern çağda siyasallığını kazanmış olan "devlet" adı altındaki "özel formun" günümüze kadarki geçirdiği dönüşümleri ortaya koymaktır. (Gauchet, 2013, s.56)

Özellikle siyasallık ve siyaset arasındaki ayrıma yönelik tanımlama bu sürecin ipuçlarını taşır. Ona göre siyasallık tüm toplulukların siyasi özünü dile getirirken siyaset, herkese açık rekabet çerçevesinde, yurttaşların kamusala etki edebilecek özgürlüklere sahip olduğu demokratik yapıları ifade eder. (Gauchet, 2013, s.50)

Bu süreci şu şekilde ele almak mümkün: Machiavelli ile birlikte başlayan ve politik olanın din karşısındaki üstünlüğünün tesis edilmesiyle egemenliği ele alan monark ya da prenslerin dönemi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve imparatorlukların dağılmasıyla ortaya çıkan totaliter devletler dönemi ve son olarak vatandaşların karar etkinliklerinin katılma hakkına sahip oldukları demokratik dönem. Bu dönemlerin her birisi hem iç politikada hem dış politikada kendi dinamiklerini ortaya koymuş, politikanın savaşla ilişkilerini de bu dinamiklere göre dizayn etmiştir. Tabi bu sürecin dünyanın her yerinde bu şekilde cereyan ettiğini söylemek mümkün olmadığı gibi dönüşümlerinin büyük bölümü teknik gelişmelere bağlı olan savaşlarda yaşanan değişim de her yerde aynı değildir. Ancak her ne kadar dünyada bu dönüşümü yaşamayan devlet sayısı fazla olsa da dünyanın kaderinin tayininde söz hakkı olan devletlerin büyük bölümünde bu dönüşüm yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

Özellikle son 30 yıl içerisinde moderniteye yönelik eleştirilerin artması dünyanın birçok yerinde düşünce ve kültür alanında postmodern olarak tanımlanan söylemlerin gelişmesine yol açmıştı. Artık evrenselci ve eşitlikçi modern anlayış yerini farklılık politikasına bırakmaya başladı. Bu farklılık anlayışının kültürel farklılıklar üzerindeki etkisi beraberinde tikellik anlayışını geliştirdi ve kimlik politikaları politikanın gündeminde yerini aldı. (Öztürk Lider, 2019, s.30) Modern dönemin toplumsal ve politik yapısını şekillendiren ulus-devletler bize yekpare bir yapıyı sunarken postmodernizm politik yapıya yönelik bireysellik, yerellik ve farklı kültürlerin özgünlüklerini eklemlemiştir. (Yanık, 2019, s.65) Bauman'da (2012, s.83) küreselleşme döneminde çağdaş politikanın sermayenin serbestçe dolaşımı karşısında yavaş kaldığı için iktidarın politikadan uzaklaştığını belirtir. Ulus -devletler modernizmin kendilerine tanıdığı düzeltme yetkisi ile yurttaşın karar verme süreçlerine ilişkin düzenlemeler yapma yeteneğinden uzaklaştılar. Ancak bu postmodern duruma geçmek daha fazla söz hakkına sahip olma ya da daha iyi seçim müzakeresi yapabilmek anlamında daha fazla bireysel

özgürlük getirmezken, bireyi politik vatandaştan piyasa tüketicisine dönüştürmüştür. (Bauman, 2012, s.88)

Clausewitz'den günümüze politik alanda yaşanan ve iç politika üzerinde etkili olan bu dönüşümlerin savaşla ilişkiler üzerine de değişimine yol açması olası görünüyor. İç politika savaş ilişkisini iki bağlamda ele almak mümkün. Birincisi savaşların iç politikaya yönelik birleştirici etkisi, ikincisi ise iç politikada etkin olan devlet dışı aktörlerin ve vatandaşların iktidarın savaşa karar verme iradesi üzerindeki etkisi.

Yukarıda ele aldığımız gibi Kaldor, yeni savaşların asıl amacının iç seferberlik yani içte bütünlüğü sağlamak olduğunu, dış politik amacın ise sadece gerekçe olduğunu dile getirir. Clausewitz savaşın politik amaçlarını sıralarken iç politikaya yönelik bir hedef ortaya koymamıştır ki bugün dahi hiçbir savaşın görünür amacı bu şekilde ortaya konmaz. Ancak yaşadığı dönem Alman ulusçuluk hareketlerinin başladığı, Prusya ile Avusturya'nın, Germen Konfederasyonu içinde yer alan 38 Alman devletinin bir araya getirmek için rekabet halinde oldukları bir dönemdi. Bu dönemde Prusya'nın 1818'den itibaren ekonomik birliktelik sağlamak adına gümrükleri kaldırarak faaliyetlerine başlaması ve bunu politik birliğe dönüştürmek için hem üzerinde baskı unsuru oluşturan Fransa'yı hem de rekabet ettiği Avusturya'yı yenmek zorunda olduğu biliniyordu. (Uçarol, 1987, s. 205) Öte yandan 1791 yılında anayasasına fetih amaçlı savaş yapmaktan vazgeçtiği ibaresini koyan Fransa ile aynı şekilde kozmopolit yapıya sahip Avusturya'nın Prusya'nın da katılımı ile gerçekleştirdikleri Birinci Koalisyon Savaşı da büyük oranda iç bütünlüklerini korumaya yönelik savaştı. Çağdaşı olan Hegel için savaşın aynı zamanda iç bütünlüğü de sağlayan bir olgu olması ve savaşta dışarıya doğru olan yönelimin, iç karışıklıkları önlediğini ve iç gücü pekiştirdiğini düşünmesinin gerekçesi de yaşanan bu olaylar olsa gerek.

Schmitt açısından ele aldığımızda o bir zamanlar devlete ilişkin olan ile politik olanı ayırma çabalarının içeride modern dönemde Orta çağ kurumu olan klan intikamının ortadan kaldırarak, içeride egemenliği ve düzeni tesis etmiş Avrupa devletlerinde anlamlı olduğunu söyler. Çünkü böyle bir durumda düşman kavramı hukuki bir tanım olmaz, huzur ve güvenlik kollukla ilişkilendirilir, böylece politika değil polis gücü var olur. Bu durum politika sözcüğünün anlamını daraltır. (Schmitt, 2012, s.41) Zaten politik birliğe giden yolda kurucu bir rol oynayan dost- düşman ayrımının varlığı ve savaşlarında

bundan doğuyor olması değerlendirildiğinde savaşların iç politik birliğin temininde katkı sağlayabileceği düşünülebilir. Schmitt'in dile getirdiği gibi dost- düşman ayrımı zorunlulukla vardır ancak bu potansiyel durum savaşa dönüşmek zorunda değildir.

Yeni savaşlar geçekten daha çok iç birliği sağlamak amacı ile mi yapılmaktadır? Eğer bundan kastedilen farklı kimlikler arasında yaşanan iç savaşlarda, tarafların amaçları kapsamında ele alınıyorsa bu tür savaşların bu amacı bünyesinde barındırdığını söylemek mümkün. Ancak devletler arasında gerçekleşen savaşların hepsinde böyle bir amacın bulunduğunu söylemek olası görünmüyor. Schmitt siyasal birlik içindeki halktan, eğer savaşılması isteniyorsa haklı bir nedene dayanmalıdır der. Bu da ya gerçek bir düşmana karşı bir talep olmalı ya da düşmanı belirleme hakkını halka devrederek bu şekilde başka adalet normları aramalıdır. Ona göre eğer halkın bir kısmı hiçbir düşmanı tanımadığını iddia ederse düşman safına geçmiş olur. (Schmitt, 2012, s.79) Oysa yönetimin şekli ne olursa olsun düşmanın belirlenmesine ve savaşın yapılmasına karar verme ne geçmiş dönemlerde ne de günümüzde halka bırakılmamıştır. Aron'un belirttiği gibi, dış ilişkilerin yönetimi yasaların değil, insanların görevi olmaya devam ediyor. Kısmen Hobbesçu uluslararası ilişkiler dünyasında, devlet adamlığı kaçınılmazdır. Devlet adamının egemen özgürlüğü olmadan dış politika yürütülemez, ancak böyle bir egemen özgürlük kaçınılmaz olarak zorlayıcıdır ve insanları ölüme gönderebilir, halktan bilgi saklayabilir, günlük yasaları çiğneyebilir. (Anderson, 1995) Peki bu durumu önlemek adına kararlar nasıl alınmaktadır?

Dış politikada liderlerin farklı karar verme teorileri bulunmaktadır. Bunlardan *Rasyonel Tercih* modeli gibi bazılarında kararlar liderler ve onun etrafındaki küçük bir elit kesim tarafından alınırken *Çoklu Bulgusal Karar Verme* modelinde ilk aşamada iç politikaya odaklanılır. Sadece demokratik devletlerde uygulanabilecek bu modele göre karar verici kendisine politik anlamda zarar verecek tercihlerden sakınmaya çalışır. Bu nedenle ortalama seçmenin eğilimi doğrultusunda bir karar alınacağı kabul edilir. (İşyar, 2019, ss.110-113) Demokratik devletlerde savaşa giden süreçlere dair prosedürler dolayısı ile savaş başlayana kadar halkın düşmanın kim olduğu ve savaşın amacı konusunda eskisinden daha fazla bilgi sahibi olmaları savaşa yönelik tutumlar almalarını kolaylaştırmaktadır. İkinci metot idealize edilmiş bir karar alma süreci olarak sınırlı sayıda devlette, sınırlı olaylarda, sınırlı biçimde uygulanmaktadır. Şunu unutmamak

gerekir ki modernitenin tamamlanmamış bir projesi olarak kabul edilen demokrasiler, savaş zamanında ise tamamen askıya alınır ve krizi aşmak için iktidar güçlü bir merkezi otoriteye devredilir. (Hardt ve Negri, 2004, s. 9,10) Dolayısı ile savaş hali ve savaş durumlarında daha çok karşılaşılan yöntem birinci metottur.

Geçmişte savaşların birleştirici olması ile bugünkü savaşlar arasındaki fark sadece her bireyin öznelliğinde, tikelliğinde, postmodern teorinin kimlik ve farklılık politikalarında aranabilir. Savaşın iç politikada birleştiriciliği sadece iktidar tarafından düşmanın belirlenip ilan edilmesine bağlı değil. Yönetimin yapısı, farklı kimliklerin ve kültürlerin korunabilme durumuna, halkın savaşa neden olan politik amaca olan inancı, ideolojilere bağlılığı, saldıran ya da saldırılan taraf olma gibi pek çok faktöre bağlı olmaktadır. Irak örneğinde olduğu gibi farklı kültür ve kimlikler arasındaki birliktelikler doğru tesis edilmediğinde, savaş gibi dışsal bir etki ile karşılaştıklarında, birleşme yerine ayrışmayı tercih edebilirler.

Öte yandan günümüzde birçok ülkede vatandaşlar savaşın haklılığına inanmadığı zaman "bizden yana değilsen düşmandan yanasındır" düşüncesinin üzerlerinde yarattığı psikolojik bakıya rağmen savaş aleyhtarı gösterilerde bulunabilmektedir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini haklı savaş sebebi olarak görmeyen 34 şehirde on binlerce kişi sokağa dökülerek Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve savaş karşıtı gösterilerde bulundular ve binlercesi gözaltına alındı. Politikanın değiştiği ve halkın karar verme mekanizmalarına dahil edilebileceğini düşündüğümüz bu çağda, bu itirazların hiçbirisinin dikkate alınmadığı görüyoruz. İktidar sınırlı sayıda da olsa itiraz eden halkı savaşın haklılığına inandıracak tedbirler almak yerine, bir grup elitin! oluşturduğu Rusya parlamentosunun alt kanadı Duma'da 4 Mart'ta, "Rusya Federasyonu'nun silahlı kuvvetlerinin faaliyetleri hakkında kasten sahte bilgi yayanlar" hakkında cezai işlem yapılmasını içeren bir yasa kabul etti. Bu yasa ile yaklaşık 1,5 milyon ruble (yaklaşık 10 bin euro) para cezasının yanı sıra üç yıla kadar hapis cezası, hatta daha ağır durumlarda 15 yıla kadar hapis cezası öngörerek protestoları engelleme çabasına girişti. (Rusya'daki Savaş Karşıtları,2022)

Bu noktada şunu ifade edebiliriz, Kaldor'un yeni savaşlara atfen söylediği iç birliği sağlama amacı Clausewitz dönemi savaşlarında görünmeyen amaçları içerisinde yer almaktadır. Nitekim, Hegel, başarılı savaşların, iç karışıklıkları önleyeceğini ve devlet iç

gücünü pekiştireceğinin dile getirirken, savaş döneminde bu durumu sağlamak adına iç hükümranlığın gereğini yerine getirmeyen halkların başka halkların egemenliğine gireceğini belirtir. (Hegel, 1991, s.259) Günümüzde de gerek politikanın gerekse savaşların, yaşadığı değişimlere rağmen her savaş için geçerli olmasa da benzer amaçlar taşıdığını söylemek mümkün. Bu durumda Clausewitz'in geniş politika tanımı kapsamında ele alındığında savaşın politik amacı olmadığı şeklindeki bir yorumun yeterince isabetli olmayacağı değerlendirilmektedir.

2.3. Savaşlar Rasyonel mi?

Arendt, (1997, s.9) teknolojiye bağlı olarak şiddet araçlarında yaşanan gelişmelerin yıkıcı boyutunun aklın sınırları içindeki hiçbir politik amacın bu araçların çatışmalarda kullanmasını haklı kılmayacağını söyler. Ona göre eski dönemlerde uluslararası ilişkilerin nihai aktörleri olan savaşlar, artık etkinliğini yitirmiştir. Şu bir gerçektir ki eski savaşların devletlere maliyetleri ile yeni savaşların maliyetleri arasında ciddi uçurumlar söz konusudur. Eski savaşların maliyetleri bir döneme kadar kılıç ok, daha sonra top, tüfek ve gemi maliyetleri ile askerin iaşe ve ibate (barınma) faaliyetlerine yönelikti. Ancak yeni savaşlara gelişen teknoloji ile uçak, helikopter, denizaltı, füze gibi teknolojik silahların yüksek maliyetleri ve bununla birlikte küreselleşmenin de desteklediği karşılıklı bağımlılık nedeniyle artan mal- hizmet ticaretinin getirdiği kayıpları da eklendiğinde büyük maliyetler ortaya çıkmıştır. Yeni teknoloji silahların kullanımı sonucu oluşan fiziksel hasarlar ve en önemlisi de can kayıpları savaşların devletlere ve insanlığa maliyetini tahminlerin çok üzerine taşımıştır.

Eski savaşların daha çok ordular arasında, belirli mekanlarda cereyan ettikleri, ancak işgal hareketleri ile şiddetinin azalmasın müteakip sivillerin bulunduğu alanlara sirayet ettikleri bilinmektedir. Walzer bu dönemde orduları oluşturan paralı askerlerin ve meslekten askerlerin durumunu değerlendirirken savaşlardaki ölümlerin azlığını, savaşların kısıtlılığı olarak değil, savaşanların savaşmayı seçme özgürlüğü üzerinden ele alır. Ruskin'in milyonlarca köylüyü gladyatör gibi sahaya sürerseniz, hiçbir erdem ve iyi niyet kalmaz sözüne atıfla, savaşta ölenlerin başka hiçbir şekilde yaşama seçeneğine sahip olmadan ölecekleri savaşların bir "kıyım sirki" ne döneceğini söyler. (Walzer, 2017, ss.60,61). Ve maalesef günümüz savaşlarında halk savaş alanına yani mekâna taşınmasa

da mekân tüm halkı kapsayacak şekilde genişlemiştir. Artık savaş tarihçileri günümüz savaş kayıplarını anlatırken, Machiavelli'nin Floransa'nın Zaganora yenilgisine yönelik çarpışmalarda hiç ölen olmadığına vurgu yaparak, "*sadece Vodovico degli Obizi ve iki adamı atlarından düşüp bataklıkta boğularak öldüler*" (Machiavelli'den akt. Walzer, 2017, s.61) gibi 2,3,5 gibi rakamlarla ifade etmiyorlar. Sadece 10 haftadır devam eden ve aslında halen sınırlı bir savaş görünümünde olan Rusya-Ukrayna savaşında tarafların iddiaları toplamda yaklaşık 50 bin askerin öldüğüne yönelik. BM ise bu savaşta Mayıs ayı itibariyle en az 3.381 sivilin hayatını kaybettiğini, ancak gerçek rakamların bunun çok üzerinde olduğunu söylüyor. (BM: Ukrayna'da 3 binden, 2022) Ayrıca yaklaşık 5 milyon sivilde ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Yaşanan her iki Dünya savaşında savaşın doğrudan etkisi ile verilen yaklaşık 70 milyon kayıpla, bir insanın bile tek başına değer olduğu bu dünyada, insanlar milyonlarla ifade edilen sayısal değerler arasında kaybolup gitmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşının ekonomik maliyeti 500 milyar dolar, 2. Dünya savaşının maliyetinin ise 1,5 trilyon dolar iken (Yalçınkaya, Hikmet, 2018) Suriye'de 2011'de reform talebiyle başlayan barışçıl gösterilerin iç savaşa dönüşmesinin ülkeye 10 yıllık maliyetinin 1,2 trilyon doları geçtiği ve iç savaşın bugün sona ermesi halinde artçı maliyetlerin ise 2035 yılına kadar 1,7 trilyon doları bulacağı hesaplanıyor. Bu on yılda 55 bini çocuk olmak üzere 600 binden fazla insan hayatını kaybetti. (Suriye'deki iç savaşın maliyeti, 2021) Sadece Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül 2001 yılından itibaren dünyanın farklı yerlerindeki savaşlara ve çatışmalara 6 trilyon dolar harcadığı ve söz konusu çatışmalarda 800 bin kişinin hayatını kaybettiği değerlendiriliyor. (Samar, 2019) Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin ilk 23 gününün Rusya'ya doğrudan askeri maliyeti 19,9 milyar dolar olduğu, buna seyir füzelerinin maliyeti ve hayatını kaybeden insanların önümüzdeki 40 yıllık süre içerisinde ekonomide yaşanacak kayıplara etkisinin dahil edilmesi halinde rakamın çok fazla büyüyeceği düşünülüyor. (Ukrayna'nın işgali ve savaş, 2022) Öte yandan Ukrayna'da 24 Şubat'tan bu yana yaşanan savaşın maliyetinin alt ve üst yapı zararları ile ekonomik büyüme kaybının 564,9 milyar dolara ulaştığı belirtiliyor. (Savaşın Ukrayna'ya maliyeti, 2022)

Bu bilgiler çerçevesinde ele alındığında savaşların maliyetlerinde büyük artışlar görünüyor. Bu durumda savaşın rasyonel bir davranış olmadığı söylenebilir. Ancak bu

maliyetlere rağmen savaşların devam ettiğini görüyoruz. O zaman savaşın rasyonel olması ile savaşa karar verme süreçlerinin veya insanın rasyonelliği arasında bir çelişki mi söz konusudur?

Russel insanın rasyonelliğinin tanımlamasının teorik ve pratik olmak üzere iki yönlü yapılabileceğini belirtir. Bunlardan biri düşüncelere diğeri davranışlara yöneliktir. Ona göre bazı insanlar için bu ikisinin bir arada olumlu olması mümkün değildir. Dolayısı ile tarafsız bir kişinin hakemliği ile sorun çözülemeyeceğinden bu durum güç kullanımına kadar gider. (Russel, 2003, s 45) Russel bu ayrımdan sonra teorik olarak nitelediği ve düşünce alanını içeren kanılarla ilgili değerlendirme yapar. Kanılar kanaate varmadan önce tüm kanıtları dikkate almak, kesinlik yoksa olasılığı kuvvetli olan duruma göre karar vermektir. Ancak aklın taraf tutacağı unutulmamalıdır. Rasyonelliğin kuramsal yanı ön yargılara değil kanıtlara dayanmasıdır. (Russel, 2003, s 46)

Rasyonelliğin pratik yönünü ise iki kısımda ele alır. Birincisi tartışanların arzusu, diğeri ise arzuları gerçekleştirecek araçların seçimi arasındaki farklılıklardır. Arzular arasındaki farklılıklar her insanın beklentileri doğrultusunda farklılıklar arz edebilir. Bir kumarbazın inançları, bir politikacının liderine inancı veya karşı politikacıya karşı olumsuz düşünceleri de bu arzular üzerinde etki eder. (Russel, 2003, ss.48,49)

İkinci farklılığı ise aslında teorik olmakla birlikte sonuçları itibarıyla uygulamaya dönük olduğunu dile getirerek, savunma hattı, için gemiler mi yoksa uçaklar mı kullanılmalıdır tercihinin araç seçimine ilişkin olmakla birlikte savunmanın güçlendirilmesi konusunda aynı amaca hizmet ettiği örneğini verir. (Russel, 2003, s 46) Konumuz savaş olduğunda devletin çıkarlarını maksimize etmek adına diplomasinin mi yoksa savaşın mı araç olarak seçileceği, aynı sonuca odaklanmakla beraber araç tercihi farklılıklarını gerektirir.

Savaşların insan hayatı ve ekonomik maliyetleri açısından bakıldığında savaşı rasyonel bir olgu olarak görmek mümkün değildir. Ancak günümüzde savaşların buna rağmen devam ettiği de bir gerçekliktir. Bunu iki nedene bağlayabiliriz: Birincisi karar verme mekanizmalarının mevcut duruma dair rasyonel karar alamamaları, ikincisi ise gelecekte meydana gelebilecek gelişmelerde ortaya çıkacak maliyetlerin daha fazla olabileceğine dair kaygılardır. Karar vericilerin rasyonel karar alamamasının nedeni

eldeki verilerin yetersizliği veya bu verilerin analizinde karşılaşan sorunlardan kaynaklanabileceği gibi, karar vericilerin bireysel tutum ve davranışlarından da kaynaklanabilir. Geleceğe yönelik beklentiler, geç kalınması halinde ortaya çıkacak tehditle baş edilemeyeceği veya daha fazla maliyet gerektireceği kaygısının yaşanmasına neden olursa savaşın başlamasını tetikleyebilir. Bazen her ikisi de bir arada karşımıza çıkabilir.

Örneğin Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik başlattığı taarruzda her iki nedeninde etkin olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle Rusya'da var olan Ukrayna'nın NATO'ya girmesinin Rusya'nın Avrasyacılık projesi başta olmak üzere geleceğe yönelik birçok projesinin geçersiz hale getirebileceği düşüncesi ve bu aşamanın gerçekleşmesi halinde atılacak adımların Rusya için maliyetinin daha fazla olacağı, hatta artık kendisine tehdit olarak gördüğü bu durumla başa çıkma ihtimalinin zayıflayacağı kaygısının savaş kararının alınmasında etkin olduğu değerlendirilebilir. Burada Rusya'nın karar verme mekanizmalarının işleyişi ve karar vericilerin lideri pozisyonundaki Vladimir Putin'in kişisel özeliklerinin de bu kararın alınmasında en az birinci durum kadar etkin olduğunu söyleyebiliriz.

Nihayetinde tarihsel süreçte devletlerin istisnai durumlar haricinde ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için savaş açarlar. Hobsbawm bu istisnai durumlardan birini devrimci rejimler tarafından devrimin dışavurumu şeklinde cereyan ettiğini değerlendirmektedir. Devrimci rejimler ahlak, ideoloji ve ulusal kurtuluş gibi nedenlerden dolayısı savaş açabilirler. Ona göre ABD'de Sovyetler Birliği gibi bir nebze devrimden türeyen ideolojik bir güç olduğu için, "*dünyayı kendi dış politikasının asli unsuru olarak"*, kendi ilkelerine göre kontrol etmek istemektedir. (Hobsbawm, 2018, s.28) Bu durum bugün dünya üzerinde gerçekleşen hemen hemen her savaşta ABD ve Rusya'nın bir şekilde rol alıyor olmasında lider karalarını etkileyen hususlardan birisi olarak ele alınabilir. Ancak ne ABD'nin ne de Rusya'nın ulusal çıkarlarını hesaba katmadan savaş girmeleri pek karşılaşılan bir durum değildir.

2.4. Dehşet Dengesi; Savaşın önlenmesinde Nükleer Silahların Rolü

Nükleer silahlar çağında savaş yok oluşu da beraberinde getireceğinden, silahlanma caydırıcılık içindir ve savaş artık politikanın aracı değildir. Gerçekten de nükleer caydırıcılık savaşları önlüyor mu?

Devletlerarası savaşlarda görülen azalmanın analizciler açısından farklı sebepleri vardır. İki dünya savaşından çıkarılan ders, artık yayılmacılığın rasyonel olmaması nedeniyle, büyük güçler tarafından terkedilmesi gibi. Bu gerekçelerden birisi de nükleer silahların ürettiği ve dehşet dengesi olarak anılan, nükleer caydırıcılıktır. Nükleer silahlar 1945 yılı, ABD tarafından 6 Ağustos'unda Hiroşima'ya atılan ve yüz binden fazla insanın ölümüne neden olduğu olayla literatürdeki yerini almıştır. Böyle bir nükleer gücün dünya hakimiyeti muhakkaktı. Bu nedenle diğer devletlerde işe koyuldu. Sırasıyla SSCB (1949), İngiltere (1952), Fransa (1960) ve Çin (1962), yani BM'nin beş daimî üyesi nükleer silah denemelerini yaptılar. Bu dönemde ABD ve Rusya arasında yapılan görüşmeler sonrasında birtakım önlemler almak adına Britanya'nın da katılımı ile 1963 Ağustos'unda atmosferde, uzayda ve su altında nükleer silah denemelerini yasaklayan, sadece yeraltı testlerine izin veren bir anlaşma imzalandı.

Aynı dönemde Ekim 1962'de başlayan Küba krizinin ardından Ruslar, düşmanlar arasındaki nihai felaketin önlenmesi için gerekli olan iletişim türünü simgeleyen bir yardım hattının kurulmasını kabul ettiler. Aron bu durumu iki bloğun önde gelen ülkeleri arasındaki bu iş birliğinin, düşmanlık ve güvensizlik duvarında küçük bir gedik açtığını belirtir. Çünkü ona göre Sovyetlerden emin olmasa da ABD Nükleer silahların yayılmasını istemiyordu ve bunu için iki gerekçeleri vardı. Birincisi teknolojik veya diplomatik bir kaza tehlikesinin artmasıdır. Atom kulübünün acemi üyelerinin ya bilimsel yetersizlikler nedeniyle ya da ekonomik nedenlerle daha az dikkatli olmaları mümkündür. İkinci neden ise küçük güçlerin bombayı bir kez ellerine geçirdiklerinde büyükleri kendi istekleri dışında topyekûn bir savaşa sürükleyecek olmalarıdır. (Aron,1965) Bu kaygıların ardından 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) yürürlüğe sokularak diğer devletlerin önüne geçilmek istendi. Hindistan, Pakistan ve İsrail gibi bugün nükleer silahlara sahip ülkeler dışında hemen hemen bütün ülkelerin imzaladığı bu antlaşma 1995 yılından itibaren süresiz olarak uzatıldı.

Nye'ye göre nükleer silahlar dünyanın anarşik yapısı üzerinde bir etki sağlamamakla beraber beş önemli politik etki yarattı. Birincisi topyekün savaş yüzyılında sınırlı savaş kavramını geri getirdi. İkincisi merkezi savaşın yerini Küba krizi, Berlin krizi gibi krizler aldı. Üçüncüsü nükleer savaş başladığında seferberlik süresi olmadığından korkutarak caydırma önem kazandı. Dördüncüsü süper güçler arasında keskin ideolojik ayrılıklara rağmen ortak çıkar gelişti. Sonuncusu ise normatif olarak nükleer silahların kullanılamayacağı düşüncesiydi. (Nye, 2010, ss. 231-237)

Chaomsky 1945 yılında ilk nükleer silahın kullanımından sonra 1962 Küba krizi ile başlayan süreçten bugüne kadar dünyanın pek çok nükleer krizle karşı karşıya kaldığını dile getirir. Evet henüz bir nükleer savaş çıkmamıştır ve bu düşük olasılıklı bir olaydır. Ancak "düşük *olasılıklı olaylar uzun süre devam ediyorsa, bu olayların gerçekleşme olasılığı o kadar da düşük değildir*." (Chaomsky ve Polk, 2013, s.35) Aynı şekilde Popper'da Niels Bohr ile yaptığı bir görüşmeyi dile getirerek Bohr'un kendisine atom bombasının barışı koruyacağını söylediğini, kendisinin ise bu konuda iyimser olmamasına rağmen bugüne kadar Bohr'un haklı çıktığını, ancak barışa giden süreçte bir nükleer savaş ihtimalinin varlığının halen bulunduğunu dile getirir. (Popper, 2006, s.110)

1990 yılına kadar iki kutuplu dünyada kutup liderleri konumundaki ABD ve Rusya'nın karşılıklı çabaları sistemin dengesini sağlarken soğuk savaş sonrası dönemde yeni riskler ortaya çıkmıştır. Heywood bunun dört nedeninin olduğunu söyler:

-Nükleer güçlerin bu alandaki stratejilerini devam ettirmeleri

-Diğer devletlerin nükleer silah elde etme motivasyonlarındaki artış

-Nükleer silahlara ve teknolojilere ulaşım kolaylığı

-Nükleer silahların yanlı eller geçebilme ihtimali. (Heywood, 2016, s.322)

Bugün için bilinen iki gerçek vardır ki, birisi 1945'ten sonra henüz nükleer bir savaşın çıkmadığı, ikincisi ise ABD ve Rusya'nın doğrudan savaşmadığı. Bu durum maalesef bize savaşların artık olmadığı bir Dünya yaratıldığı anlamına gelmiyor. Halen devam eden 40'tan fazla savaşın varlığından söz edildiği bir dünyada yaşıyoruz ve bu savaşların birçoğunun içinde dolaylı olarak da olsa nükleer silahlara sahip ülkelerin yer alması sadece bir tesadüf müdür bilinmez. Ancak bilinen şu ki ABD'nin son yarım

yüzyılda 50'den fazla askeri müdahalesi söz konusu olmuştur. (Amerikan Tarihi Savaşlarla,2 13) Rusya ile birlikte pek çok vekalet savaşının içinde yer almıştır ve bizzat askeri birlik bulundurmuştur. Vietnam'da ve Irak'ta bizzat savaşan taraf olmuştur. Rusya'ya baktığımızda Afganistan'ı işgali, Çeçenistan savaşı, Gürcistan saldırısı ve son olarak Ukrayna savaşı ile doğrudan savaşan taraf olurken Moldova'da, Suriye'de, Libya'da hep müdahil olarak var oldu. (Arslan, 2022)

Aron her ne kadar 20. Yüzyılın ikinci yarısındaki barışın güç matrisindeki ülkelerin simetrik nükleer silahlanmasına dayandığını ve bu silahlanma üzerine kurulu bir barış zeminin varlığından söz etse de (Kardeş, 2013, s.153) nükleer silahların varlığı savaşları bitirmedi. Dünyada bu silahlara sahip olanların kendi aralarında bir denge oluşturduğu doğru olmakla birlikte, bu denge diğer devletler aleyhine çalışmaya başladı. Sadece diğer ülkelerin nükleer silahlara sahip olma ihtimalleri dahi kendi başına bir savaş nedeni olarak ortaya çıktı. ABD kimyasal silah bulundurduğu iddiası ile 2003 yılında Irak'ı 2 ay gibi kısa sürede işgal etmiştir. Popper (2006, s. 229) ise nükleer silahların önlenmesi ya da Saddam gibi insanların elinde bulunmaması adına yapılacak askeri müdahaleleri barış adına savaş olarak görmüş ve bunun bir zorunluluk olduğunu dile getirerek savaşı onaylamıştır. Öte yandan nükleer silahlara sahip olduğu düşünülen Kuzey Kore'ye ilk harekât planını 1994 yılında yapmış olmasına rağmen henüz bir harekât gerçekleştirememiştir. (Samar, 2017) Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve radikal davranabilecek liderlerin iktidarda olduğu devletlerin bu silahlara sahip olmasının engellenmesi mevcut durum itibariyle önemli olabilir, ancak bu silahlara sahip ülkelerin başına böyle bir liderin gelmesi ihtimalini yok sayabilir miyiz?

Nükleer silahların yarattığı denge ile ilgili yeni bir durumda son Rusya-Ukrayna savaşında ortaya çıktı; önce Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov: Üçüncü Dünya Savaşı nükleer silahların kullanılacağı yıkıcı bir savaş olacak dedi. Akabinde Kremlin Sözcüsü Dmitriy Peskov, ülkelerine yönelik "varoluşsal bir tehdit" görmeleri durumunda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in nükleer silahlara başvurabileceğini söyledi. (Rusya'dan nükleer tehdidi, 2022) Son olarak Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya üyeliklerini engellemek adına Rusya Güvenlik Konseyi Başkan Yardımcısı Dmitry Medvedev yaptığı açıklamada bu durumda Rusya'nın Baltık Denizi'ndeki kara, deniz ve hava kuvvetlerini güçlendirmesi gerektiğini "nükleerden arındırılmış" bir Baltık'tan daha fazla söz

edilemeyeceğini nükleer tehdidi açıkça dile getirdi.(Rusya nükleer tehditte, 2022) Bu tehditlere karşı blok lideri konumunda gözüken ABD ise Üçüncü Dünya Savaşına yol açacak bir adımdan kaçınmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.

Doğal olarak sağduyu sahibi hiçbir insan Üçüncü Dünya Savaşı'na yol açacak bir adımın atılmasına taraftar değildir. Ancak bizim bu noktada vurgulamak istediğimiz böyle bir tehdit sonrası savaş bir şekilde Rusya'nın zaferi ile gerçekleşirse, artık nükleer silahların varlığı savaşları önlemeyecek, hatta nükleer silah sahibi ülkelerin kendi politik amaçlarını gerçekleştirmek adına, nükleer silahı olmayan ülkelere savaş açmaya yönelik düşüncelerinde yeni yaklaşımlar ortaya çıkaracaktır.

Nükleer silahların icadı ve daha sonra bir savaş aracı olarak ortaya çıkışı Clausewitz'in teorik olarak ortaya koyduğu "mutlak savaş" kavramının gerçekleşmesine yol açacağı iddialarını da beraberinde getirmiştir. Clausewitz için savaşın mantıksal ideali mutlak savaştır. Bu savaşan iki taraf arasındaki karşılıklılığın sonucu olarak görülür ve bir taraf diğerini yok edene kadar sona ermez, çatışmanın ölçeği sınırsızdır. Bu durum Girard tarafından *mimetik etki* olarak nitelendirilir. Her ne kadar Aron için mutlak barış gibi mutlak savaş da mümkün görünmese de (Kardeş, 2013, s.149), Girard(2021, s.30) giderek daha fazla mutlak savaşa sürüklendiğimiz, gerçek savaşların kavramsal anlamdaki mutlak savaşla henüz örtüşmeseler de bir gün bunun gerçekleşebileceği hissine kapıldığını belirtir. Ancak bir diğer iddiada nükleer silahlara sahip iki taraf arasındaki politik amaç savaştan kaçınma ve ulusal güvenliğin korunması durumuna gelmiştir ki, bu durumun savaşta uzun süre hareketsizliğe dair Clausewitzyen kavramlara uygulanabileceği ileri sürülmüştür. (Hopper, 2012)

Arendt, Rus fizikçi Sakharov''dan alıntılayarak Termonükleer bir savaşın artık politikanın başka araçlarla devamı gibi görülemeyeceğini, ancak evrensel intiharın bir yolu olarak görülebileceğini dile getirir. (Arendt, 1997, s.16) Gerçekten de nükleer bir savaşın çıkması böyle bir felaket getirebilir. Ancak bugün itibariyle tanık olduğumuz şey, Schmitt'in (2017, s.109) dile getirdiği gibi nükleer güç bir taraftan denge unsuru oluştururken, öte yandan bu dengenin gölgesinde geleneksel araçlarla yürütülen sınırlı savaşın devam ettiği ve bu savaşların büyük güçler tarafından kontrol edilen düzensizlik, ideal kargaşa, it dalaşını andıran zararsız bir oyuna dönüşmeye başladığıdır.

Hobsbawm 21'inci Yüzyılda savaşlara dair değerlendirmesini üç soruya verdiği cevapla ele alır. Birincisi ABD'nin karşısına yeni bir süper güç çıkmadıkça yeni bir dünya savaşı olmayacaktır. İkincisi bir dünya savaşı ihtimalinin olmaması nükleer savaş ihtimalini de ortada kaldıracaktır. Ancak nükleer silahlardaki bu artış ve hareketlilik bir savaşta kullanılmasına yol açabilir. Son olarak da devletler arasındaki konvansiyonel savaşları hiç bitmemiştir ve yirminci yüzyıldaki gibi olmasa da önümüzdeki yüzyılda da devam edecektir. (Hobsbawm, 2018, ss.18,19)

Nükleer savaşların an itibariyle savaşın politikliğini ortadan kaldırdığını söylemek pek mümkün görünmemekle beraber, savaş politika ilişkisinde bazı tadilatlar yapılması ihtiyacını doğurduğu da kabul edilebilir bir durumdur. Hatta Aron'a göre nükleer silahların patlayıcı gücü ve teslimat hızı, artık geleneksel tarzda seferberlik yerine sürekli seferberlik ihtiyacı doğurmuştur. Bu bağlamda birliklerin ve nükleer silahların konuşlanma süreçlerinin önemli olup, caydırıcılık maksadıyla da olsa bu faaliyetlerin varlığı ile strateji ve diplomasi daha fazla iç içe geçmiştir. Çünkü askeri tedbirlerle desteklenen bir tehdidi iletmedikçe, sadece kelimeler boşa harcanmış olacakır. (Aron, 1964) Öte yandan Rusya'nın nükleer silahların kullanılmasına yönelik son hamlesinin gelecekte yaratacağı sorunlarda ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husus olacaktır.

2.5. Savaş Kültürü: Politik Olmayan Savaş

Keegan'a göre Clausewitz'in savaş fikri kültürü dışarıda bırakır. Oysa savaşlar sadece politik rasyonel çıkarları korumak için yapılmaz, iç güdüsel nedenlerle kabile ve toplumun değerleri veya inançları içinde yapılır. Dolayısı ile her savaş politika ile ilişkili değildir. Clausewitz'in 1812 yılında yaşadığı Napolyon'un Moskova seferi sırasında Kazakların savaşa katılması, yangın, talan, ırza tecavüz, cinayet ve diğer akıl almaz olayların yaşanacağının emaresiydi, çünkü Kazaklar için savaşın yaşam biçimi olması dışında hiçbir politik amacı yoktu. (Keegan, 1995, s. 22) Yine Keegan'a göre Yugoslavya'da yaşanan savaşta ortaya çıkan anlaşılmaz, tiksindirici ve dehşet verici şiddet göstermiştir ki bu durum savaşlar sadece askeri kurallarla açıklanamaz. (Keegan, 1995, s. 6)

Keegan'ın savaşların içgüdülerle veya tutkularla yapıldığına yönelik iddialarına karşılık Erich Fromm *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı* isimli eserinde savaşların başlatıcı

dürtüleri ile savaşların nedenleri arasında bir ayrım yapar. Savaş açmak için nasıl silahlara ihtiyaç varsa, katil olmak ya da hayatını tehlikeye atmak içinde nefret, korku, öfke gibi tutkulara ihtiyaç vardır. Bunlar savaşı başlatabilen koşullardır, ancak savaşın nedeni değillerdir. (Fromm, 1990, s.19)

Keegan bir yandan yukarıdaki sözleri dile getirirken öte yandan kendisi de ilkel savaş ile ilkellik sonrası diye nitelendirdiği uygarlık ya da modern savaşlar arasında da ayrımlar yapar. (Keegan, 1995, s. 572) Bu noktada tekrar Clausewitz'in teorinin sonuçlarına ilişkin paragrafına bir göz atılabilir. Çünkü savaşı, akla tabi bir "politika aracı" olarak tanımlasa da ona göre politika, savaşı etkileyen üç eğilimden sadece biridir. Diğer ikisi "ilkel şiddet" ve "yaratıcı ruhun serbestçe dolaşabileceği şans ve olasılığın" bir bileşimidir. Clausewitz, bu üç eğilimin üç farklı hukuk kuralı gibi olduğunu savunur. "*Bunlardan bir tanesini hesaba katmak istemeyen, ya da bunların arasında keyfi bir ilişki kurmaya yönelen teori derhal gerçekle öyle bir çelişkiye düşer ki, sırf bu yüzden tüm değerini yitirir*." Clausewitz, 2003, s.21)

Andreas bu üç etkileşim ve aşırılık örneğinden ilkinde, "modern" savaşın içerdiği ana karşıtlığı formüle ettiğini belirtir. Bir yandan, vahşiler arasındaki savaşların medeni uluslar arasındaki savaşlardan daha acımasız ve yıkıcı olduğunu savunur. Öte yandan, zekanın medeni milletlere içgüdünün kaba ifadesinden daha etkili güç kullanma yolları sağladığından bahseder. (Andreas, 2010) Bu üç eğilimin ortasında yüzen bir nesne olarak duran savaşın, bunların etkileşimine göre hareket ettiği daha önce dile getirilmişti. Bu bağlamda ele alındığında savaşın zaman zaman bu üç eğilimden birine yakın seyretmesi savaşın diğerinin etki alanından çıktığı anlamına gelmemektedir. Dolayısı ile ilkel şiddet içeren alana çekildiğinde dahi politik olma özelliğini kaybetmeyecektir.

Schmitt'in (2012, s.59) politik olan düşmanı tanımlarken yaptığı hostis-inimicus farkı bu anlamda önemlidir. Ona göre düşman, rakibimiz ya da hasmımız olmadığı gibi antipatik duygularla nefret ettiğimiz kişisel hasmımız da değildir. Düşman insanlardan oluşan bir bütüne karşı mücadele eden benzer bir bütündür. Burada *hostis* resmen savaştığımız düşman iken *inimicus* bireysel anlamda nefret ettiğimiz kişidir. Dolayısı ile kamusal düşman veya savaştığımız düşman için kişisel duygularımızla hareket etme serbestimiz bulunmamaktadır. Bir bütünü kamusal düşman olarak tanımlamak için duygulardan farklı şeyleri varlığı gerekmektedir. Schmitt bunu şu örnekle açıklar:

“Hıristiyanlıkla İslam'ın bin yıllık savaşında hiçbir Hıristiyan'ın aklına Araplara ya da Türklere duyulan sevgiden dolayı, Avrupa'yı onlara karşı savunmak yerine teslim etmek gelmemiştir.” (Schmitt, 2012, s.60)

Bu değerlendirmeler ışığında ele aldığımızda Keegan’ın bir savaşta kültürün etkilerine yönelik değerlendirmelerini göz ardı etmek mümkün değildir. Doğal olarak bir toplumun kültüründeki genel anlamıyla savaşa yatkınlık, savaşın olmasını gerektirecek bir nedenin varlığı halinde, savaşa başlamayı hızlandırabilir. Ancak kendisi savaşın nedeni olamaz. O zaman savaş için bir neden gerekir ki, Clausewitz’e göre bu neden politiktir. Nedenin politik olması ise üçleme bakımından ele alındığında savaş üzerinde kültürün etkisini ortadan kaldırmaz.

SONUÇ

Son yüz yıllık dönemde savaş teknolojisinde yaşanan gelişmelerin ve kitle imha silahlarının üretiminin günümüzdeki savaşların doğası ve nitelikleri üzerinde ciddi değişimlere yol açtığı, savaşların yıkıcılığını artırarak, insanlığı tehdit eder boyuta taşıdığı herkes tarafından kabul edilen bir durum olmuştur. Bir şeyin doğası veya niteliklerinde meydana gelen değişimlerin, irtibatlı olduğu başka şeylerle ilişkilerinin de niteliğini değiştirme, hatta bu ilişkiyi bitirme ihtimalleri de ortaya çıkmaktadır. Öyleyse bundan yaklaşık iki yüz yıl önce Clausewitz tarafından "savaş sadece politikanın başka araçlarla devamıdır" ifadesi ile varlığı dile getirilen politika ve savaş ilişkisi savaşlarda yaşanan dönüşüm doğrultusunda nasıl değişime uğramıştır?

Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, bu ilişki değişimi genellikle savaşlarda meydana gelen dönüşümler üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır. Ancak aynı zamanda politikanın da hem niteliklerinde hem de görünür yüzlerinden birini oluşturan yönetim biçimlerinde de köklü değişimler yaşanmıştır. Her ne kadar 18. Yüzyılda modern toplumlarda politik alanda kuvvetler ayrılığı belirgin bir şekilde kendini göstermeye başlamış, özellikle Avrupa'da bazı ülkelerde monarşiler yerini parlamentolara bırakmaya başlamışsa da (Mills, 1974, s.237) yine de Clausewitz'in bir nevi imparatorluklar çağı olarak bilinen bir dönemde yaşadığı bilinmektedir. Bir yanda imparator Napolyon'un Fransa'sı, diğer yanda Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya- Macaristan İmparatorluğu, Rus Çarlığı. Bu tür yönetimler de imparatorun asker kimliği ile politik kimliğinin bir arada olması savaş- politika ayrımı yapmayı zorlaştırmaktadır.

Bu bağlamda Clausewitz'in bu görüşüne olan itirazlar genel olarak beş başlık altında ele alınarak, Carl Schmitt'in politik görüşlerinden istifade ile analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu başlıklardan birincisi devletler çağının sona erdiği, dolayısı ile devletler arası savaşların artık olmayacağı düşüncesidir ki maalesef gerçekleşmemiştir. Bir yanda iç savaşlarda artış devam ederken devletler arasında savaşlarsa sayısı azalmakla birlikte halen devam etmektedir. Ayrıca günümüzde devlet dışı politik birlikler arasında yaşanan savaşların ise ya daha başlangıcından itibaren ya da ilerleyen süreçlerinde diğer devletlerin müdahil olmasıyla vekalet savaşlarına dönüştüğüne tanıklık ediyoruz.

Öte yandan savaşların artık iç bütünlüğe yönelmesi nedeniyle iç politikanın konusu haline geldiği iddiası ise Clausewitz'in politika anlayışı ile aykırılık teşkil etmemektedir. Çünkü savaşlar sadece günümüzde değil, Clausewitz döneminde de zaman zaman iç politikanın konusu olmuştur. Hatta Hegel (1991, s.259) savaşın aynı zamanda iç bütünlüğü de sağlayan bir olgu olduğunu ve savaşta dışarıya doğru olan yönelimin, iç karışıklıkları önleyerek, devletin iç gücünü pekiştirmesine olanak sağlayacağını ifade eder. Ancak günümüzde yüksek maliyetli savaşların uzun sürmesi, özellikle devleti oluşturan halk ya da halklar arasında politik problem ve kutuplaşmaların yaşandığı devletlerde iç bütünlüğü sağlamaktan öte bölünmelere sebebiyet verebilir.

Bir anlaşmazlığı barışçıl bir şekilde çözmek imkânsız hale geldiğinde savaş ortaya çıkar. Düşmanlar arasındaki potansiyelin neredeyse mutlak orantısızlığı dışında hiç kimse bir savaşın olumlu sonucundan emin olamaz. Üstünlük bile bazen sadece bir yanılsamadır. En zayıf olanlar, olağanüstü bir direnme iradesi ve şaşırtıcı bir beceriyle eksikliklerini telafi edebilir. Zafer ancak, savaşanlardan birine, savaş amaçlarına karşılık gelen önemli ve kalıcı kazanımlar elde etmeyi düşünebileceği faydalar sağlıyorsa anlamlıdır. Bu yüzden savaşa başvurmak çok tavsiye edilen bir husus değildir. Masraflıdır, belirsizdir ve uzun sürerse halkın hoşnutsuzluğuna neden olur. Ancak günümüzde savaşların maliyetlerinin çok yüksek olması beklentilerin aksine savaşları engellememiştir. Bunun bir nedeni dışsal faktörlerin etkisiyle karar vericilerin irrasyonel bir kararı olabileceği gibi, gelecekte maliyetlerin daha fazla yükselebileceğine dair kaygı, beklentilerden kaynaklanan ve son çare olarak alınan rasyonel olduğu düşünülen bir karar da olabilir.

Her ne kadar Aron'a göre nükleer çağın politik aklı, caydırma stratejisi üzerine kurulabilecek bir barışın varlığını gerektirse de (Kardeş, 2013, s.158) nükleer silahların varlığı bu silahlara sahip olan ülkeler kendi aralarındaki savaşları önlenmesine fayda sağlarken, yaşanan tecrübeler bu ülkelerin diğer ülkelere yönelik operasyonlarına veya diğer ülkelerde vekaletle yürütülen savaşların engellenmesine ciddi katkı sağlamadığını göstermiştir. Nükleer silahlara sahip az sayıdaki devlet, bir yandan savunma ve güvenlik politikalarını caydırıcılık doktrinine dayandırmaya devam ettirirken, öte yandan uluslararası barış ve güvenliği koruma arzusunda olduklarını göstermek adına nükleer silahların yayılmasını önleme çabaları yürütüyorlar. Ancak bu çabanın altında aslında bu

silahlara sahip olmayan orta ölçekli devletlerin bunlara sahip olmasını önlemek ya da en azından geciktirme gayreti yatmaktadır. Hatta bu gayret Irak örneğinde olduğu gibi zaman zaman şiddete başvurarak yeni bir savaşın da nedeni olmaktadır. Bu durumda politik akıl caydırıcılığı sağlayamıyorsa, en azından savaşın kontrolünü elinde tutarak *mutlak savaşa* evirilmesin önlemelidir.

Teknolojinin gelişimine bağlı olarak savaşların dönüşmesi ne devleti savaşların dışında bırakmıştır ne de savaşları sona erdirmiştir. Savaşları sona erdirmediği gibi savaşın askeri yönü devam ederken sivillerin daha fazla savaşın içerisine dahil olmasını sağlamıştır. Özellikle tanklar, uçaklar, füzeler gibi silah sistemlerin savaş alanında kullanılması askeri yönü ile ilişkili iken bu sistemlerin üretimi, karar alıcıların veri ihtiyacını sağlayan bilişim sistemleri artık sivil iş dünyası tarafından sağlanmaktadır. Savaş alanının çok boyutlu hale gelmesi savaşın hem ekonomik boyutunun hem de toplumsal boyutunun detaylı koordinasyonunu gerektirmiştir. Bu bağlamda Clausewitz'in halk, ordu ve politikadan oluşan üçlemesinin karşılıklı bağımlılığı da her geçen gün artarak devam etmektedir. Parker'ın modern askeri devrimi modern dünya düzenine katkısını dile getirirken, aslında modern dünya düzeni de modern askeri devrimleri doğurmuştur. Kanaatimizce savaşlarda yaşanan dönüşümler, ile politik alanda yaşanan değişimler bu ikisi arasındaki ilişkiyi koparmadan, küçük tadilatlarla devam ettirmektedir.

Platon iyi olanın devlet için savaşa ihtiyaç duymamak olduğunu söylerken, Aristoteles barışı sağlamak için savaşılması gerektiğini belirtir. Bütün bunlarla birlikte hayatı savaşlarda geçmiş, başarılı bir devlet adamı ve iyi bir asker olduğu konusunda kimsenin tereddüt gösteremeyeceği Mustafa Kemal Atatürk'ün;

> "*Harp zarurî ve hayatî olmalı. Hakikî kanaatim şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım, öldüreceğiz diyenlere karşı "ölmeyeceğiz" diye harbe girebiliriz. Lâkin, hayatı millet tehlikeye maruz kalmayınca, harp bir cinayettir*."

sözleri de dikkate alındığında politikanın nihai hedefinin barışa yönelmek olduğu aşikardır. Öyleyse politikanın birincil amacı "ebedi barışı" sağlamak adına savaşları önlemek olmalıdır. Eğer bunda başarılı olunamıyorsa savaşı sınırlandıracak tedbirler

geliştirerek yeni Srebrenitsa'lar, yeni Bucha'ların ortaya çıkmasına müsaade etmemelidir. Bunun için politikacılarda Kant'ın dile getirdiği gibi politikanın gerektirdiği *yılan gibi ihtiyatlılık* buyruğuyla ahlakın gerektirdiği *kumru gibi saflık* buyruğu birleşmelidir. "*Dürüstlük her politikadan daha iyidir."* (Kant, 2010, s.187) kuralının aynı zamanda politikanın en temel koşulu olduğu unutulmamalıdır

KAYNAKÇA

Kitaplar

Agamben, Giorgio. (2013). *Kutsal İnsan: Egemen iktidar ve Çıplak Hayat***.** İstanbul: Ayrıntı

Ağaoğulları, M.A. (2000) *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge

Üzerine. (Çev.: B. Peker). İstanbul: İletişim

Arendt, Hannah. (1997). *Şiddet Üzerine, İstanbul:* Dora,

Arendt, Hannah. (2012. *Devrim Üzerine.* (Çev.: O.E. Kara). İstanbul: İletişim

Arendt, Hannah. (2016). *İnsanlık Durumu.* (Çev.: B. S. Sina). İstanbul: İletişim

Arı, Tayyar. (2018). *Uluslararası İlişkiler Teorileri.* Bursa: Aktüel

Aristoteles, (1975). *Politika.* (Çev; M. Tuncay). İstanbul: Remzi

Aristoteles, (2015. *Nikomakos'a Etik*. (Çev.: S. Babür). Ankara: Bilgesu,

Aristoteles, (2018), *Metafizik,* (Çev.: G. Sev), İstanbul : Pinhan,

Arnold, Thomas F. (2003). 16. Yüzyıl Avrupa'sında Savaş: Devrim ve Rönesans. J. Black (Ed.) *Top, Tüfek ve Süngü; Yeniçağda Savaş Sanatı* 1453-1818. (Çev.: Y. Alogan,). İstanbul: Kitap

Arslan, Rıza. (2016). *Siyaset Bilimine Giriş*, Bursa: Dora

Ateş, Davut. (2015). *Demokratik Siyaset/ Siyaset Biliminin Çağdaş Temelleri*, Bursa:

Augustinus. (1979). Tanrı Devleti. (Çev.: M. Tunçay). Gökberk, M. (Ed.), *Felsefenin Evrimi* (215-225). İstanbul: MEB

Bauman, Z. (2012). *Siyaset Arayışı.* (Çev.: T. Birkan). İstanbul: Metis

Bezci, Bünyamin. (2006) *Carl Schmitt'in Politik Felsefesi*: Modern Devletin Müdafaası. İstanbul: Paradigma

Bozdağoğlu, Y, Arman, M. N., (2013). *Dış Politika 1*. Eskişehir: AÖF

Caesar, Gaius Julius. (2006) *Galia Savaşı* (Çev. F. Akderin). İstanbul: Alfa,

Cassirer, E. (1984). Devlet Efsanesi. (Çev.: N. Arat). İstanbul: Remzi

Chaomsky, N., Polk, L. (2013). *Nükleer Savaş ve Çevre Felaketi*. (Çev.: M. E. Keskin). İstanbul: İnkılap

Clastres, P. (2017), Şiddetin Arkeolojisi. (Çev. S. Tuna). İstanbul: Nora

Clausewitz,C. v.(2003),*Savaş Üzerine.* (Çevç:Ş. Yalçın). İstanbul: Eriş

Clausewitz, C.v. (2018). *Savaş Üzerine*. (Çev. F. Çeliker). İstanbul: Alfa,

Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi*. Ankara: Say

Cevizci, A. (2011). *Felsefe Sözlüğü.* Ankara: Say

Çiçekdağı, C. (2018). *Arıstoteles'in Politikasında "Savaş"ın (Polemos"un) Yeri,* M.F. Elmas, Ü. Öztürk, M. Becermen (Ed.), *Uludağ Üniversitesi V. Felsefe Kongresi Kitapçığı.* (115-119). İstanbul: Sentez

Çüçen, A. K. (2013) . *Ortaçağ ve Rönesans'ta Felsefe,* Bursa.: Ezgi

Dedeoğlu, Beril. (2014*). Uluslararası Güvenlik ve Strateji***,** İstanbul: Yeniyüzyıl

Dursun, D. (Ed.), Altunoğlu, M. (Ed.). (2016). *Siyaset Bilimi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi

Eslen, Nejat (2005). *Tarih Boyu Savaş ve Strateji*. İstanbul: Truva

Erzensberger,Hans Magnus (1995). *İç Savaş Manzaraları.* (Çev. E. Kayaoğlu). İstanbul: İletişim

Foucault, M. (2002). *Toplumu Savunmak Gerekir.* (Çev.: Ş. Aktaş). İstanbul: yapı Kredi

Frolov,İvan (1991) *Felsefe Sözlüğü.* (Çev. A. Çalışlar). İstanbul: Cem Yayınevi,
Fromm, E. (990). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı.* (Çev.: Y. Salman, N. İçten). İstanbul: Payel
Fromm, E. (1993a). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri l.* (Çev: Ş.Alpagut). İstanbul: Payel
Fromm, Erich. (1993b). *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri lI.* (Çev: Ş.Alpagut). İstanbul: Payel
Fromm, Erich. (1996). *Özgürlükten Kaçış.* (Çev. Ş. Yeğin). İstanbul: Payel
Hart, Liddel. (2015). *Strateji, Dolaylı Tutum.* (Çev. S. Koçak). İstanbul: Doruk
Hardt, M ve Negri A. (2004). *Çokluk:İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi.* (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı
Hegel. G.W.F. (1986). *Tinin Görüngübilimi*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea
Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Presipleri*. (Çev. C. Karakaya), İstanbul: Sosyal
Herakleitos. (2003). *Kırık Taşlar (Bütün Parçalar).* (Çev. Alova). İstanbul: Bordo Siyah
Heywood, Andrew. (2014). *Siyaset.* (Çev.: B. B. Özipek). Ankara: Adres
Heywood, Andrew. (2016). *Küresel Siyaset.* (Çev.: N. Uslu, H. Özdemir). Ankara: Adres
Heywood, Andrew. (2017). *Siyaset Teorisine Giriş.* (Çev. H. M. Köse). İstanbul: Küre
Hobbes, Thomas. (2007). *Leviathan***.** (Çev. S. Lim). İstanbul: Yapıkredi
Hobsbawm, E. (2018). *Yeni Yüzyılın Eşiğinde.* (3. bs). (Çev. İ. Yıldız.). İstanbul: Yordam
Homeros. (2008). *İlyada.* (Çev.A.Erhat- A. Kadir). İstanbul: Can
İşyar, Ömer Göksel. (2019) *Devletler ve Davranışları*. Bursa: Dora
Jomini,Antonie Henri.(2002). *Savaş Sanatının Ana Hatları,* (Çev. S. Koçak).İstanbul: Doruk
Gauchet, M. (2013). *Yurttaşını Arayan Demokrasi*. (Çev.: Z. Savaşçın). İstanbul: iletişim
Girard, R. (2021). *Clausewitz'i Tamamlamak*. (Çev.: L. Özcan), İstanbul.: Alakarga
Gökberk, Macit. (1961). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi
Grotıus, Hugo (1967). *Savaş Ve Barış Hukuku*, (Çev. S. L. Meray) Ankara: Ankara Üniversitesi
Gülenç, K.,(2013). Niccolo Machiavelli, *Siyaset Felsefesi Tarihi*, Ed. A. Tunçel, K. Gülenç, İstanbul: Doğubatı
Günsoy Kaya, Funda, (2010). *Schmıtt ve Straus'ta "Polititk Olan"*. İstanbul: Paradigma
Gürcan, M. (2012). Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar, A. Sandıklı (Ed.), *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri.* (71-133). İstanbul: Bilgesam
Güven, Ö. (2018). Savaş Felsefeye Ne Sağlar, Kardeş M.E. ve Güven Ö. (Ed*.) Felsefe Açısında Savaş ve Toplum.* (63-79) İstanbul: Hiper
Kant, E. (1795/2010), Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme, (Cev.: Nejat Bozkurt (Yay. Haz.). *Fikir Mimarları II: Kant,* İstanbul: Say, 170- 197
Kapani, Münci. (2007). *Politika Bilimine Giriş* (19.bs). Ankara: Bilgi
Kardeş, M. Ertan. (2019). *Yönsüzleşmiş Savaşlar; Politik Felsefenin Bir Sınır Meselesi Olarak Savaşa Dair.* İstanbul: Pinhan
Kardeş, M. Ertan. (2015). *Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karş*ı: Politik Felsefe Açısından Cari Schmitt ve Düşüncesi. İstanbul:İ letişim
Keegan, John. (1995). *Savaş Sanatı Tarihi*. (Çev: F. Doruker). İstanbul: Bilgin
Kenny Anthony. (2017). *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi ll. Ortacag Felsefesi.* (Çev.: Ş. Yılmaz). İstanbul: Küre
Kışlalı, A.T. (1987) *Siyaset Bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi
Küçükalp, D. (2011) *Siyaset Felsefesi*. İstanbul: Say
Lenin, V.İ. (2009). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. (Çev. C. Süreya). Ankara: Sol
Ludendorf, E. . (2018). *Savaş Yönetimi ve Siyaset*. (Çev. :e. Uğur). İstanbul: Kastaş
Machiavelli, N. (2018a). *Prens.* (Çev.: K. Atakay). İstanbul: Can

Machiavelli, N. (2018b). *Savaş Sanatı*. (Çev.: Alev Tolga). Ankara: Say
Mao Zedung,(2014). Çin Devrimci Savaşında Strateji Sorunları. (Çev. İ. Tınaz). *Politik ve Askeri Savaş Sanatı*. Ankara: İlkeriş
Marks, Karl. (2013). *El Yazmaları* 1844. (Çev.: M. Belge). İstanbul: Birikim,
Michaud,Y. (1991). *Şiddet*. (Çev. C. Muhtaroğlu). İstanbul: ;İletişim
Mills, W. (1974).İktidar Seçkinler. (Çev.: Ü. Oskay), ;İstanbul: Bilgi
Morgenthau, Hans J. (1970). *Uluslararası Politika*, Cilt 1. (Çev.: B. Oran ve Ü. Oskay). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği
Mütercimler, Erol. (2006) *Yüksek Stratejiden Etki Odaklı Harekata -Geleceği Yönetmek*. İstanbul: Alfa
Nye J.Jr., Welch, D. A. (2010).*Küresel Çatışma ve İşbirliğini Anlamak*. (Çev.: R. Akman) İstanbul: İş Bankası
Oran, Baskın (Ed.). (2015). *Türk Dış Politkası*. İstanbul: İletişim
Özön, M.N. (1998). *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap
Parker, G. (2018). *Cambridge Savaş Tarihi*. (2.bs). (Çev.F.Tayanç veT. Tayanç). İstanbul: İşbankası
Platon. (2007). *Yasalar.* (Çev.: C. Şentuna – S. Babür). İstanbul: Kabalcı,
Platon. (2011). *Lakhes.* (Çev.: F. Akdemir), İstanbul: Say
Platon. (2015). *Timaios.* (Çev.: F. Akdemir), İstanbul: Say
Platon. (2018). *Devlet***.** (Çev .: S. Eyuboğlu-M.A. Cimcoz,). İstanbul: İş Bankası,
Popper, K. R. (2006). *Hayat Problem Çözmektir*. (Çev.: A. Nalbant). İstanbul: Yapğı Kredi
Reçber, Kamuran. (2014). *Uluslararası Hukuk*. Bursa: Dora
Rousseau, J. J. (1987) *Toplum Sözleşmesi*. (Çev.V. Günyol). İstanbul: Adam
Rousseau, J. J. (2013). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni.* (Çev. E. Ergün). İstanbul: Yeryüzü
Russel, Bernard. (2003) *Sorgulayan Denemeler.* (Çev. N.Arık) Ankara: Tübitak
Sarıbay, A. Y., Öğün, S. (2019). *Politikbilim*. Bursa: Sentez
Sander, Oral (2013). *Siyasi Tarih.* Ankara: İmge,
Sandıklı, A. Kaya, E. (2012). Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış. A. Sandıklı (Ed.), *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri.* (133-165). İstanbul: Bilgesam
Schmitt, C. (2004). Somut Çağa Bağlı Bir Kavram Olarak Devlet. C. Akbal (Der.) *Devlet Kuramı,* 245-257, Ankara: Dost
Schmitt, Carl. (2012). *Siyasal Kavramı*. (Çev.: E. Göztepe). İstanbul: Metis
Schmitt, Carl. (2017). *Partizan Teorisi*. (Çev.: S. Bekiroğlu) Ankara:Nika
Straus, L. (2000). *Politika Felsefesi Nedir*. (Çev.:S. Z. Hüner). İstanbul: paradigma
Sun Bin. (2008). *Kayıp Savaş Sanatı.* (Çev.H. Hepkon) , İstanbul: Kırmızıkedi
Sun Tzu. (1996). *Savaş Sanatı.* (Çev. S.Özbudun- Z. Ataman) İstanbul: Anahtar
Sun Tzu,(2008). *Savaş Sanat.,* (Çev. A. Demir) İstanbul: Kastaş
Şenel, Alâeddin. (1995). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat
Şener, Bülent. (2013). *Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği*. İstanbul: Barış
Taşkın, Ali. (2018). *Ortaçağ Felsefe Tarihi.* Bursa: Sentez
Taşkın, Yüksel (Ed.). (2014). Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, İstanbul: İletişim
Thukydides. (2019) *Peleponnes Savaşları*. (Çev. F. Akderin), İstanbul: Belge,
Toker Kılınç , N. (2012*). Politika ve Sorumluluk.* İstanbul: Birikim
Türk Dil Kurumu (2009) *Türkçe Sözlük.* Ankara: TDK
Uçarol, Rıfat. (1987). *Siyasi Tarih,* İstyanbu: Harp Akademileri

Waltz., K., Ouester, G.H .(1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi.* **(**Çev.: E. Onulduran). Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi
Waltz,K. (2009). *İnsan, Devlet ve Savaş*: Teorik Bir Analiz. (Çev. E. Bozkurt, S. Kanat, S. Yalçıner). Ankara: Asil
Walzer, Micheal. (2017). *Haklı Savaş, Haksız Savaş.* (Çev.: M. Doğan,). İstanbul: Alfa
Wınston, Robert. (2010). *İnsan İçgüdüsü*. (Çev. S.Köseoğlu. Ankara: Say
Vasquez John A. (2015). *Savaş Bulmacası Yeniden.* (Çev. H. Özdemir). İstanbul: Role Akademik
Veysal, Çetin. (2010) *Savaş Felsefesi***.** İstanbul: Etik
Yanık, Celalettin. (2019). *Dünya'da ve Türkiye 'de Çok Kültürlü*lük. Bursa: Sentez,
Yalçınkaya, Haldun. (2010) *Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal
Yılmaz, Muzaffer Ercan .(2013). *Savaş ve Uluslararası Sistem*, Bursa: Dora
Yılmaz, Muzaffer Ercan. (2006). *Uyuşmazlıkların Analizi ve Çözümü*, Ankara: Nobel

Süreli Yayınlar

Akgül, Ö. (2016). Bilimsel Yöntemlerle Savaşın Nedenlerini Açıklama Yolu Olarak Savaş Çalışmaları Disiplini. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* , 12 (23) , 1-34 .

Archer D., Gartner, R. (1996). Barış Dönemi Kayıpları: Savaşa Katılmayanların Şiddet İçeren Davranışlarında Savaşın Etkisi. *Cogito*, 6-7, 237-252

Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi,* 5(18), 69-85

Aksu Ereker, F. (2004). İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi.* 1(3), 1-36

Ensarioğlu, S. (2019). St. Thomas Aquinas'ta Savaş Felsefesi . *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 159-169

Demir, A. (2018) Platon ve Savaş. *Turkish Studies*, 13 (3), 271-282. http://dx.doi.org/10.7827/ TurkishStudies.13018

Demirbaş, Ç. E. (2017). Haklı Savaş Öğretisinin Fikri Temelleri Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 31(4), 895-921

Dinçer,M. (2018). Uluslararası İlişkilerde Adil Savaş Teorisi: St. Thomas Aquinas'ın Adil Savaş Modelinin Dördüncü Haçlı Seferi'ne Uygulanması, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 109-120

Honer, S. M. , Hunt, T. C. (Çev. H. Ünder) (2019).Felsefe ve İnsan Doğası. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences* (JFES) , 23 (2) , 807-825 . DOI: 10.1501/Egifak_0000000784

Günsoy, F. (2019). Hıristiyan Epimetheus: Bir Carl Schmitt Biyografisi. Felsefe Arkivi, 46, 41-70

Gürsakal, G . (2005). "Erken Modern Dönem Avrupası'nda Askeri Devrim" Tartışması Üzerine Bir Rehber . Güvenlik Stratejileri Dergisi , 1 (2) , 113-125

Gürcan, M. (2011), Bir Önceki Savaş İçin Hazırlanmak: Değişen Küresel Güvenlik Ortamının Geleneksel Savaş Olgusuna Etkisi. Bilge Strateji: Jeopolitik, Ekonomi-Politik ve Sosyo-Kültürel Araştırmalar Dergisi, 3(5), 127-178

Gündüzöz, S. (2005). Arapçada Etimolojik Yanlışlar; Halk Etimolojisi ve Dilbilimci Yorumları Kısgacında Dil. Ekev Akademi Dergisi, 9(23) 223-238

Karaosmanoğlu, A. L. (2011). Yirmibirinci Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* ,8(29), 5-25

Kaya, Mustafa (2018), Rousseau'da Savaş Ve Barış Üzerine. Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR), 5I(26), ss:2651-2661, 24 Nisan 2021 tarihinde http://www.jshsr.org/Makaleler/81592876_17%20635_2018_5-25.ID635.%20KAYA_2651-2661.pdf adresinden erişilmiştir

Kılıçbay,M. A. (1995).Von Clausewitz'in Bilimsel Savaşı, *Cogito,*

Lorenz, K. (1996). Saldırganlığın Spontanlığı, (Çev.: Müjgan Şahinoğlu). *Cogito*, 6-7, 165-168

Özger Bölükbaş, Ö. Ateş, D. (2014) Uluslararası İlişkiler Kuramında Silahlı Grupları Kavramlarla Açıklama . *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 27-40

Schefold, D. (1974). Rousseau'nun Devlet Öğretisinin Tarihselliği ve Güncelliği. (Çev. N. Ayiter). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1*-4 (XXXI), 511-531

Senemoğlu, O. Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles*, İnsan&İnsan,* Yıl, 3, Sayı 10, Güz 2016, 42-63

Sıddıkov, Z. (2007) Vuruş Kavramlı Türkçe Akraba kelimeler: Ses Olayları ve Etimoloji. *Belleten*, 55 (2007-II), 151-173

Toptaş, Ergüder. (2015). Harbin Doğası ve Karakteri Bağlamında Hibrid Savaş, *Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Akademik Dergisi,* 2(8), 1-17

Varlık, A. B.. (2013). Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım. *Avrasya Terim Dergisi,* 1 (2), 114 – 129

Yalvaç, F. (2007). Rousseau'nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış. *Uluslararası İlişkiler, Dergisi,* 4(14), 121-160.

Yalvaç, F. (2009). Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler. *Uluslararası İlişkiler dergisi*, 6(21)

Yavuzer, N. (2013). İnsanın Saldırgan ve Yıkıcı Doğasını Anlamak, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi,* 12(23), 43-57

Yeşilçayır, C. (2016). Platon'dan Rousseau'ya Barış Düşüncesinin Evrimi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2) , 59-72,

Tezler

Akdeniz, A. (1996). Türkiye'de Şiddet Hareketleri ve Gençlik Üzerinde Etkileri. (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul).

Kalkavan Taslaman, F. (2011). Geçmişten Günümüze "Haklı Savaş" Kavramının Yorumu, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul)

Öztürk Lider, H. Y. (2019) Öteki Bağlamı Bağlamımda Radikal Demokrasi Üzerine, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara)

Şengönül, A. (2018). Dördüncü Nesil Savaş Kapsamında Türkiye İçin Strateji Tartışmaları, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya)

E- Kaynaklar

Makaleler

Andreas, H.-R. (2010, 1 Temmuz) "Primacy of Politics or Culture in a Modern World? Clausewitz needs a sophisticated interpretation. https://doi.org/10.1080/07430170120064249

Anderson, B.C.(1995,Mart), The Aronian Renewal, 08 Ağustos 2022 tarihinde https://www.firstthings.com/article/1995/03/the-aronian-renewal adresinden ulaşıldı.

Aron, R., (1964,Aralık). Why Europe Fears Us, 11 Ağustos 2022 tarihinde https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1964/12/why-europe-fears-us/661087/ adresinden ulaşıldı

Aron, R., (1965,Ocak). The Spread of Nuclear Weapons, 11 Ağustos 2022 tarihinde https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1965/01/the-spread-of-nuclear-weapons/659768/ adresinden ulaşıldı.

Bassford, C. (2016, 16 Mart). Clausewitz and His Work, 11 Nisan 2022 tarihinde https://www.clausewitzstudies.org/mobile/Works.htm, adresinden erişildi,

Gerasimov,V. (2016). The Value of Science Is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations. 4 Nisan 2022 tarihinde .https://www.semanticscholar.org/paper/The-Value-of-Science-Is-in-the-Foresight/New-the-Gerasimov/a132e441825bd5314b7135af33ac643bed422e7e adresinden erişildi.

Göçmen, D. (Mayıs 2014). Thomas Hobbes, Leviathan ve Barışçıl Bir Toplum ve Siyaset Felsefinin Temellendirilmesi. Günümüzü Felsefe ile Düşünmek başlıklı felsefe kongresinde sunulan bildiri, Ege Üniversitesi, İzmir. https://dogangocmen.files.wordpress.com/2 014/08/thomas-hobbes-leviathan-ve-barc4b1c59f.pdf

Hoffman, F. G. (2007, Aralık). Conflict in the 21st Century:The Rise of Hybrid Wars. 23 Mart 2022 tarihinde https://potomacinstitute.org/reports/19-reports/1163-conflict-in-the-21st-century-the-rise-of-hybrid-warsadresinden erişildi

Hopper, P.(2012) How Far Can Clausewitzian Concepts Be Applied To The Nuclear Age?20 Mart 2022 tarihinde https://www.e-ir.info/2012/06/21/how-far-can-clausewitizian-concepts-be-applied-to-the-nuclear-age/ adresinden erişilmiştir

Kaldor, M. (2011) In Defence of New Wars, 23 Mart 2022 tarihinde https://www.stabilityjournal.org/articles/10.5334/sta.at/ adresinden erişilmiştir

Landmeter E.A. de. (2018, 26 Temmuz). The relevance of Clausewitz's 'On War' to today's conflicts https://www.militairespectator.nl/thema/strategie/artikel/relevance-clausewitzs-war-todays-conflicts

Lind, W. S., Nightengale,K., . Schmitt J. F., Sutton J. W., Wilson, G.I. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. 20 Mart 2022 tarihinde https://globalguerrillas.typepad.com/lind/the-changing-face-of-war-into-the-fourth-generation.html adresinden erişilmiştir

Metz, S. (1995). A Wake for Clausewitz: Toward a Philosophy of 21st-Century Warfare, 22 Mart 2022 Tarihinde https://www.clausewitz.com/readings/Metz.htm adresinden erişilmiştir

Moseley, A. (2003) The Philosophy of War, 20 Haziran 2022 tarihinde https://iep.utm.edu/war/ adresinden erişilmiştir.

Yalçınkaya, H. (2019), Kasım). Savaşın Değişimi ve Kuramsal Tartışmalar, Güvenlik Yazıları Serisi, No.46, . https://trguvenlikportali.com/wp- content/uploads/2019/12/ SavasinDegisimi HaldunYalcinkaya

Gazete Haberleri

Amerikan Tarihi Savaşlarla Dolu. VOA. (2013, 4 Eylül). https://www.amerikaninsesi.com/a/amerikan-tarihi-savaslarla-dolu/1742780.html

Arslan, E. (2022, 25 Şubat). Rusya'nın Sovyetler sonrası dönemde dahil olduğu savaşlar 27 Nisan 2022 tarihinde https://www.haberturk.com/son-31-yilda-rusya-nin-savaslari-3356799 adresinden erişilmiştir

Baş, H. (2009, 22 Haziran). Silahlanma yarışı hız kesmiyor. Cumhuriyet. S.10. https://egazete.cumhuriyet.com.tr/en/catalog/192/2009/6/22/10

BM: Ukrayna'da 3 binden fazla sivil öldü. (2022, 10 Mayıs). Sözcü. 15 Mayıs 2012 tarihinde https://www.sozcu.com.tr/2022/dunya/bm-ukraynada-3-binden-fazla-sivil-oldu-7125882/ adresinden erişildi.

Conflict Barometer,Current Version.(2021,Mart). 23 Mart 2022 tarihinde https://hiik.de/conflict-barometer/current-version/?lang=en adresinden erişilmiştir.

Demirtaş ,T. (2021, Kasım). Etiyopya Tigray Krızi, Yeni Bir Balkanlaşma mı? https://setav.org/assets/uploads/2021/11/A356.pdf,

Dünyanın En Az 40 Bölgesinde Savaş Var. Bianet. (2018,23 Ocak). 15 Mart 2020tarihinde https://m.bianet.org/bianet/kriz/193620-dunyanin-en-az-40-bolgesinde-savas-var adresinden erişildi.

Dünyada 18 savaş 400'den fazla kriz yaşanıyor. DW.(2017, Şubat 25). 15 Mart 2020 tarihinde https://www.dw.com/tr/dünyada-18-savaş-400den-fazla-kriz-yaşanıyor/a-37713867 adresinden erişildi.

Hıraoğlu,K. (2016) Hıristiyanlık Ve Haklı Savaş,19 Nisan 2021 tarihinde http://www.savasvebaris. com/savas-ve-hiristiyanlik/ adresinden erişildi

Libya'da kim kiminle savaşıyor? Türkiye ve uluslararası güçler hangi tarafı destekliyor? Euronews. (2020, 11 Haziran). 25 Nisan 2022 Tarihinde https://tr.euronews.com/2020/06/10/libya-da-neler-oluyor-kim-kiminle-neden-savasiyor adresinden erişilmiştir.

Libya'daki en önemli siyasi aktörler hangi ülkeler ve kim, ne istiyor? BBC. (2020, 2 Ocak). 19 Mart 2022 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50976809, adresinden erişilmiştir.

Mücahit, E. M. (2021, 23 Kasım) Etiyopya'yı Kim Karıştırıyor? 25 Nisan 2022 tarihindehttps://www.idrakpost.com/d/182/etiyopya'yi-kim-karistiriyor- adresinden erişilmiştir

Nişanyan Sözlük,19 Nisan 2021 tarihinde https://www.nisanyansozluk.com/?k=etimoloji&lnk=1 adresinden erişilmiştir

Okay, D. Z., Gönültaş, B. (2022, 4 Mart). Küresel şirketler Rusya'dan göçüyor 25 Nisan 2022 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kuresel-sirketler-rusyadan-gocuyor/2523526, adresinden erişilmiştir.

Prosecutor v. Dusko Tadıc a/k/a "DULE (1995, 2 Ekim) International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia.(ICTY). ",23 Şubat 2022 Tarihinde http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm adresinden erişilmiştir.

Rusya'da ki Savaş Karşıtları Hangi Risklerle Karşı Karşıya. DW. (2022, 11 Mart). 28 Nisan 2022 tarihinde (https://www.dw.com/tr/rusyadaki-savaş-karşıtları-hangi-risklerle-karşı-karşıya/a-61088639 adresinden erişildi

Rusya'dan nükleer tehdidi! Habertürk. (2022, 22 Mart). 25 Nisan 2022 tarihinde https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-rusya-dan-nukleer-tehdidi-3384486 adresinden erişilmiştir.

Rusya nükleer tehditte bulundu. Cumhuriyet(2022, 14 Nisan) 28 Nisan 2022 tarihinde https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/rusya-nukleer-tehditte-bulundu-1925865 adresinden erişilmiştir

Samar K. (2017, 5 Temmuz), ABD, Kuzey Kore ile neden savaşa giremiyor? Euronews. https://tr.euronews.com/2017/07/05/bati-kuzey-kore-ile-neden-savasa-giremiyor

Samar K. (2019, 15 Kasım). ABD 11 Eylül'den sonra savaşlara ve iç çatışmalara 6 trilyon dolar harcadı, 800 bin kişi öldü. 25 Nian 2022 tarihinde https://tr.euronews.com/2019/11/15/abd-11-eylul-den-sonra-savaslara-ve-ic-cat-smalara-6-trilyon-dolar-harcad-800-bin-kisi-oldü adreinden erişildi

Savaşın Ukrayna'ya maliyeti ortaya çıktı. Yeniçağ. (2022, 28 Mart). https://www.yenicaggazetesi.com.tr/savasin-ukraynaya-maliyeti-yaklasik-565-milyar-dolar-525338h.htm

Sokullu, E. C., Sula, İ. E. (2022, 20 Nisan). Kolektif Çaresizlik? Rusya-Ukrayna Savaşı. 1 Mayıs 2022 tarihinde https://www.uikpanorama.com/blog/2022/04/20/ps-kolektif/ adresinden erişildi

Suriye'deki iç savaşın maliyeti ortaya çıktı (2021, 5 Mart). 22 Nisan 2022 tarihinde https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/suriyedeki-ic-savasin-maliyeti-ortaya-cikti-41755447 adresinden erişildi

Ukrayna'nın işgali ve savaş, Rusya ekonomisini ne kadar etkiledi? BBC News (2022, 30 Mart). 28 Nisan 2022 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60915905 adresinden erişildi

Yalçınkaya, Hikmet (2018, 18 Haziran). II. Dünya Savaşı'nın ekonomik faturası. https://www.gzt.com/jurnalist/ii-dunya-savasinin-ekonomik-faturasi-3323909

Yılda 1.6 milyon kişi şiddet yüzünden ölüyor,.NTV.(3 Ekim), !5 Mart 2020 tarininde http://arsiv.ntv.com.tr/news/179758.asp adresinden erişildi

Resmi Gazete

Sanfransisko'da 26 Haziran 1945 tarihinde yapılmış, ve imzalanmış, olan Birleşmiş, Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün onanması hakkında kanun (1945, 24 Ağustos). Resmî Gazete, Sayı: 6092, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf

Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu, (1983, 8 Kasım). Resmî Gazete, Sayı:18215 https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18215.pdf